

De toga transparant?

Een experimenteel onderzoek naar de invloed van transparantie op het vertrouwen in rechters en de perceptie van kernwaarden van rechters

Student Laura Opraus
3380572

Scriptiebegeleider Stephan Grimmelikhuijsen MSc, LLB
Tweede lezer dr. Karin Geuijen

Opleiding Leerkring Publiek Management
Bestuurs- en Organisationswetenschap
Universiteit Utrecht

Datum 22 april 2011

Inhoudsopgave

Voorwoord	p. 4
Managementsamenvatting	p. 5
Hoofdstuk 1. Inleiding	p. 6
<u>1.1. Probleemstelling</u>	<u>p. 6</u>
<u>1.2. Doelstelling</u>	<u>p. 7</u>
<u>1.3. Vraagstelling</u>	<u>p. 8</u>
<u>1.4. Relevantie</u>	<u>p. 9</u>
<u>1.5. Leeswijzer</u>	<u>p. 9</u>
Hoofdstuk 2. Context	p. 11
<u>2.1. Het maatschappelijk debat</u>	<u>p. 11</u>
<u>2.2. De stand van zaken binnen de rechtbank</u>	<u>p. 12</u>
<u>2.3. De waarde van de context voor het onderzoek</u>	<u>p. 14</u>
<i>Theoretisch kader</i>	p. 16
Hoofdstuk 3. Vertrouwen	p. 17
<u>3.1. Het belang van vertrouwen</u>	<u>p. 17</u>
<u>3.2. De aard van vertrouwen</u>	<u>p. 18</u>
<u>3.3. Vertrouwen als construct</u>	<u>p. 21</u>
<u>3.4. Gever van vertrouwen- mondige burgers</u>	<u>p. 22</u>
<u>3.5. Onderwerp van vertrouwen: rechtspraak</u>	<u>p. 24</u>
Hoofdstuk 4. Kernwaarden van de rechtspraak	p. 26
<u>4.1. De achtergrond: maatschappelijke trends en invloed op kernwaarden</u>	<u>p. 26</u>
<u>4.2. De kernwaarden van de rechtspraak</u>	<u>p. 26</u>
Hoofdstuk 5. Transparantie	p. 31
<u>5.1. De herkomst van het concept transparantie</u>	<u>p. 31</u>
<u>5.2. Definitie van transparantie</u>	<u>p. 32</u>
<u>5.3. De verschillende gedaanten van transparantie</u>	<u>p. 33</u>
<u>5.3. Effecten van transparantie</u>	<u>p. 36</u>
<u>5.4. De invloed van transparantie op vertrouwen en de perceptie van kernwaarden</u>	<u>p. 38</u>
Hoofdstuk 6. Onderzoeksmethoden	p. 43
<u>6.1. Wetenschapsfilosofische benadering</u>	<u>p. 43</u>
<u>6.2. Onderzoeksmethoden: experiment</u>	<u>p. 44</u>
<u>6.3. Onderzoeksmethoden: interviews</u>	<u>p. 50</u>
<u>6.4. Analysemethoden</u>	<u>p. 52</u>
<u>6.5. Operationalisaties</u>	<u>p. 53</u>
<u>6.6. Manipulatiecheck</u>	<u>p. 58</u>

<i>De resultaten</i>	p.61
Hoofdstuk 7. Vertrouwen	p. 62
<u>7.1. De invloed van transparantie op het algemeen beeld van de rechter</u>	<u>p. 63</u>
<u>7.2. Het verschil tussen het beeld van de rechter algemeen en in zaak</u>	<u>p. 64</u>
<u>7.3. Vertrouwen als rationele keuze of gevoelsmatige afweging</u>	<u>p. 66</u>
<u>7.4. De invloed van transparantie op vertrouwen</u>	<u>p. 67</u>
Hoofdstuk 8. Kernwaarden van de rechtspraak	p. 68
<u>8.1. Invloed van transparantie op de algemene perceptie van kernwaarden</u>	<u>p. 68</u>
<u>8.2. Het verschil tussen het beeld van de rechter algemeen en in zaak</u>	<u>p. 71</u>
<u>8.3. De invloed van transparantie op de perceptie van kernwaarden van de rechter</u>	<u>p. 73</u>
Hoofdstuk 9. De mate waarin transparantie van invloed kan zijn	p. 75
<u>9.1. De mate waarin de uitspraak als vorm van transparantie werkelijk gebruikt wordt</u>	<u>p. 75</u>
<u>9.2. De mate waarin het fragment als vorm van transparantie werkelijk gebruikt wordt</u>	<u>p. 76</u>
<u>9.3. De mate van invloed van transparantie</u>	<u>p. 77</u>
Hoofdstuk 10. Conclusie	p. 78
Hoofdstuk 11. Discussie	p. 83
Hoofdstuk 12. Aanbevelingen	p. 86
Hoofdstuk 13. Reflectie	p. 87
<u>13.1. Reflectie op het onderzoek</u>	<u>p. 87</u>
<u>13.2. Plaats van het onderzoek in het maatschappelijk debat</u>	<u>p. 87</u>
Literatuurlijst	p. 90
Bijlagen:	
Vragenlijsten	
Output SPSS	
Topiclijst	
Transcripten interviews	

Voorwoord

Het schrijven van een bachelorscriptie is de bekroning van drie jaar hard werk. Drie jaar verdieping van kennis en drie jaar verbreding van interesse. Uit deze combinatie is de bachelorscriptie die voor u ligt dan ook ontstaan. Het toepassen van dat wat in de afgelopen drie jaar geleerd is, bleek een uitdaging te zijn. Zonder de hulp van een aantal personen was deze scriptie dan ook niet op eenzelfde wijze tot stand gekomen.

Mijn interesse voor de rechterlijke macht bestaat al lange tijd, maar sinds ik in 2010 de bachelor Rechtsgeleerdheid ben gestart, wilde ik de combinatie van Bestuurs- en Organisationswetenschap en Rechten meer tastbaar maken door middel van mijn scriptie. Bestuurs- en Organisationswetenschap richt zich op publieke organisaties in wisselwerking met hun maatschappelijke en bestuurlijke context. Dit onderzoek richt zich op de rechtspraak als publieke organisatie in een gespannen maatschappelijke context.

Naast de inhoudelijke keuze wilde ik echter ook een uitdaging zoeken in het doen van onderzoek, voor mij één van de belangrijkste leerpunten met betrekking tot het schrijven van een scriptie. In eerdere jaren van de Bestuurs- en Organisationswetenschap bachelor is enkele keren een kwalitatief onderzoek verricht, kwantitatief leek hierbij echter enigszins achter te blijven. Hierin heb ik de uitdaging gevonden die ik zocht ter afsluiting van mijn bachelor; een compleet andere werkwijze die zowel de blik van het onderzoek bepaalt, als dat het ook mijn blik op onderzoek heeft veranderd. Hoewel de hierboven gemaakte opmerking over een 'uitdaging' ook te danken is aan mijn strijd met SPSS, vragenlijsten, een koppeling tussen kwantitatieve en kwalitatieve data en het leren omgaan met cijfers, zie ik dit als een laatste, zeer verrijkende les. Ik kan met trots zeggen dat de bachelor Bestuurs- en Organisationswetenschap, maar ook meer specifiek het onderzoek dat voor u ligt, mij zowel de gezochte verdieping als verbreding van zowel kennis als interesse heeft gebracht.

Dit onderzoek was echter niet tot stand gekomen zonder de hulp van enkele personen. Allereerst gaat veel dank uit naar de begeleider van mijn scriptie, Stephan Grimmelikhuijsen. De begeleiding op het gebied van SPSS, de uitgebreide feedback en besprekingen en ook de introductie met de SPSS-bundel van Andy Field, hebben een zeer waardevolle rol gespeeld in de totstandkoming van mijn onderzoek.

Daarnaast gaat dank uit naar mijn medestudenten Stephanie de Ridder en Naomi Wierds voor het trouwe lezen van mijn stukken en de waardevolle tips en feedback, en aan Ruben Spelier voor zijn bruikbare commentaren.

Tot slot gaat dank uit naar Martijn Gerritsen van de Rechtbank Utrecht, voor het meedenken, de moeite en de informatie omtrent dit onderzoek.

Zonder de hulp van deze personen zou mijn bachelorscriptie niet zijn geworden wat het nu is. Met een tevreden gevoel hoop ik mijn bachelor Bestuurs- en Organisationswetenschap af te sluiten, het is een mooie tijd geweest, waarin ik veel heb mogen leren. Deze scriptie staat voor mij persoonlijk tevens symbool voor de overgang van Bestuurs- en Organisationswetenschap naar Rechten, waar ik mij volgend jaar op zal richten. Een mooiere afsluiting had ik niet kunnen wensen.

21-04-2011

Laura Opraus

Managementsamenvatting

In dit onderzoek is de invloed van transparantie op vertrouwen in de rechtspraak en op de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak onderzocht. Nu de rechtspraak steeds vaker kritiek lijkt te krijgen en het gezag van de rechtspraak hiermee onder druk staat, zou transparantie een oplossing kunnen bieden; transparantie zou vertrouwen in de rechtspraak kunnen terugwinnen. Van belang hierbij is ook de invloed van transparantie op kernwaarden van de rechtspraak als professie. Deze kernwaarden zouden onder invloed van transparantie niet in het geding moeten komen.

Uit het onderzoek blijkt dat transparantie in beperkte mate kan bijdragen aan het vertrouwen van burgers in de rechtspraak. Twee vormen van transparantie zijn in dit onderzoek bekeken: een fragment uit het televisieprogramma 'De Rechtbank' en een uitspraak van de website www.rechtspraak.nl. Het zien van een fragment uit het televisieprogramma 'De Rechtbank' roept meer vertrouwen op in de rechters, het lezen van een begrijpelijke uitspraak heeft geen invloed op het vertrouwen in de rechters. Hiermee lijkt transparantie via beeld een bijdrage te kunnen leveren aan het vertrouwen in rechters.

Daarnaast blijken de kernwaarden van de rechtspraak grotendeels onaangetast door transparantie. Het ervaren gezag is lager bij het lezen van de uitspraak, dit lijkt echter veroorzaakt door een minder tastbare uitstraling van de rechter. Kennis heeft een positieve invloed op de mate van ervaren gezag. De kernwaarde neutraliteit blijkt onaangetast door transparantie. De coöperatieve houding, bestaande uit de communicatie van de rechter en de mate waarin de rechter weet wat er in de samenleving speelt, wordt positiever beoordeeld. De communicatie van de rechter wordt zowel in een fragment als bij het lezen van een uitspraak positiever beoordeeld dan het beeld dat men had bij de communicatie van een rechter. In het fragment blijkt tevens een beeld van de rechter te ontstaan als iemand die weet wat er in de samenleving speelt.

Tot slot blijkt uit dit onderzoek dat een kanttekening gemaakt kan worden bij transparantie als 'hoera'-woord. Hoewel het als goed wordt ervaren dat transparantie wordt betracht, lijkt het gevaar te bestaan dat het niet daadwerkelijk gebruikt wordt. Daarnaast lijkt de instantie die transparant maakt een rol te spelen om een beeld van transparantie als propaganda te voorkomen.

Transparantie lijkt hiermee *bij te kunnen dragen* aan vertrouwen, zij het wel dat het slechts in het geval van een fragment invloed heeft. Transparantie kan een bijdrage leveren, maar dient niet te worden overschat. Daarnaast blijkt transparantie vooral een positieve invloed te hebben op de moderne kernwaarde van de rechtspraak, namelijk een coöperatieve, naar buiten gerichte houding. De neutraliteit blijft gewaarborgd en het gezag heeft, in ieder geval in het fragment, niet te lijden onder transparantie. Vooral transparantie via beeld lijkt hiermee bruikbaar en van invloed te zijn om het beeld dat men van rechters heeft te kunnen beïnvloeden. Hiermee kan transparantie worden ingezet om het vertrouwen in rechters te bevorderen, zonder afbreuk te doen aan kernwaarden van de rechtspraak.

Hoofdstuk 1. Inleiding

1.1. Probleemstelling

“Als het vertrouwen in de rechtspraak gaat ontbreken, dan heb je een probleem. Je kunt het vergelijken met een voetbalwedstrijd. Het gaat niet goed als niemand nog vertrouwen heeft in de scheidsrechter.”¹

Daar waar de toga enkele decennia geleden nog stond voor het degelijke werk van de rechter en de afscherming van de buitenwereld, rijst vandaag de dag de vraag naar een symbolische ‘glazen’ toga (Hoge Raad, 2011). De media speelt in op incidenten als rechterlijke dwalingen en roept de rechtspraak op haar bastion te openen. Enerzijds kan deze kritiek een gewenst effect hebben, het houdt de organisatie immers scherp, anderzijds kan dit ook een ondermijnend effect hebben op het vertrouwen in de rechtspraak. Dit is een probleem; de rechtspraak kan haar belangrijke rol alleen goed uitvoeren wanneer zij het vertrouwen van de samenleving geniet (Corstens, 2009). Om de rechtsorde in de samenleving te kunnen garanderen, zullen burgers vertrouwen in de kwaliteit en totstandkoming van rechtspraak moeten hebben. De rechterlijke macht wordt gerekend tot overheidsinstantie bij wie het openbaar gezag berust; het vertrouwen in de rechtspraak wordt dan ook gezien als belangrijke factor in de naleving van wetten en rechtsregels (SCP, 2004: 27).

Hendrik Gommer, rechtsfilosoof en -socioloog, stelt dat het voor een samenleving van belang is dat het gezag van de rechtspraak zo vanzelfsprekend mogelijk is in het belang van efficiënte handhaving. Dit gezag kan worden afgedwongen met macht, of worden gebouwd op vertrouwen. In onze huidige democratische samenleving zal vertrouwen de basis voor gezag vormen. Het gezag van een rechter hangt sterk samen met het imago van de rechterlijke macht; het gezag van individuele rechters is dan afhankelijk van het vertrouwen in het instituut van de rechterlijke macht (Gommer, 2008: 55-58). Daar de burgers veelal op grote afstand van de rechterlijke macht staan, zullen het vooral door media behandelde rechtszaken zijn die grote invloed op de beeldvorming van burgers hebben (Gommer, 2008: 58).

De rechtspraak heeft zich lang kunnen beroepen op haar professionaliteit, als één van de laatste bastions van stevige professionaliteit (Noordegraaf, 2010). Deze professionaliteit lijkt vandaag de dag echter onder druk te staan. Niet langer hoeven rechters zich alleen te laten controleren door andere rechters, de hele samenleving wil meekijken en oordelen. De rechtspraak zal enerzijds moeten inspelen op de veranderde eisen van de samenleving en zich niet langer moeten beperken tot een interne oriëntatie. Anderzijds is het fundament van de rechtspraak haar onafhankelijkheid en tot op zekere hoogte een vorm van mystiek (Gommer, 2008).

De rechterlijke organisatie lijkt niet gewend te zijn aan het omgaan met media, het inzichtelijk maken van werkprocessen of het begrijpelijk motiveren van een oordeel. Toch lijkt de vraag naar het inspelen op de eisen die de veranderde samenleving stelt langzaam maar zeker ook door te dringen tot de rechterlijke macht. De visitatiecommissie Rechtspraak benoemde dit in haar visitatierapport 2006 als volgt:

“De acceptatie van rechterlijke beslissingen volgt niet meer vanzelf uit de positie van de rechter in ons staatsbestel en ook niet alleen uit de inhoud van de beslissing” (Bureau voor de Raad voor de Rechtspraak, 2006).

¹ Quote Leendert Verheij, president Amsterdams gerechtshof. In: Cock, H. De toga is er niet voor niets. *De Volkskrant*, 18-02-2011.

Het verlies aan gezag van de rechtspraak wordt door Gabriël van den Brink in de Rechtspraaklezing van 2008 besproken. Hij stelt in deze lezing dat klassieke vormen van gezagsuitoefening hun geloofwaardigheid verliezen. Volgens hem worden naast de juridische professionaliteit nieuwe eisen aan de rechter gesteld. Van den Brink begrijpt dat rechters niet als een politicus of bedrijfsleider te werk kunnen gaan, de basis van hun maatschappelijk gezag wordt immers gevormd door juridische professionaliteit. Er kunnen volgens hem echter wel een aantal elementen worden toegevoegd om ervoor te zorgen dat de rechtspraak geloofwaardig blijft in een democratisch denkende omgeving. Zo zouden rechters bij de motivering van hun vonnis op een meer directe wijze interactie aan moeten gaan met de burgerij, zou de nadruk niet op technisch-juridische aspecten moeten liggen, maar zou ook het normatieve aspect van een uitspraak te moeten worden verwoord, zouden rechters meer rekenschap moeten geven van de wijze waarop publieke beeldvorming functioneert en zouden rechters zich meer in realiteiten van burgers moeten verdiepen (Van den Brink, 2009: 41).

Ook Geert Corstens, voorzitter van de Hoge Raad, kaart het afgenomen rechterlijke gezag aan en stelt dat het natuurlijk gezag van de rechtspraak voor een belangrijk deel verdwenen is (Corstens, 2009). In de Rechtspraaklezing van 2009 biedt Saskia Stuiveling als reactie op deze stellingen de volgende oplossing;

“Ik ben het met Corstens en Van den Brink eens, dat het natuurlijk gezag is verdwenen, maar dat wil niet zeggen dat daarvoor niet een andere vorm van gezag teruggewonnen kan worden: gezag gebaseerd op transparantie. Transparantie die de Rechtspraak – het Instituut dus – gezag kan bieden, en die daarmee afstraalt op de individuele rechter” (Stuiveling, 2010).

In haar voordracht, die de titel ‘Transparantie en Rechtspraak’ draagt, pleit Stuiveling voor institutionele transparantie van de rechtspraak. Zowel publieke actoren als media en politiek als de rechterlijke macht zelf lijken het er over eens te zijn dat het gezag van de Rechtspraak niet langer even vanzelfsprekend is als het in vroegere tijden was. Vanuit publieke actoren bestaat een roep naar verantwoording en transparantie, zo blijkt iedere dag uit kranten of politiek debat. Vanuit de rechtspraak zelf lijkt dit idee overgenomen te worden, vooraanstaande personen laten zich uit over de wenselijkheid van transparantie en in visie- en strategiedocumenten worden termen als openbaarheid, inzichtelijkheid en transparantie opgenomen.

Transparantie wordt in deze context steeds vaker gebruikt als sleutelwoord. Het behouden en winnen van vertrouwen in de rechtspraak, de basis voor het gezag van de rechtspraak, zou gebaseerd moeten zijn op transparantie. De professionaliteit van de rechter veronderstelt echter ook een aantal kernwaarden. Het is dan ook niet slechts de vraag wat er met het vertrouwen in rechters gebeurt door transparantie, maar ook wat de invloed op de kernwaarden van de rechtspraak is.

1.2. Vraagstelling

De hierboven geschetste spanning leidt tot een interessant vraagstuk. Kan transparantie daadwerkelijk het vertrouwen in de rechtspraak doen toenemen en zo bijdragen aan een nieuwe vorm van gezag? Wat gebeurt er in dit geval met kernwaarden van de rechtspraak? Wat wint de rechtspraak met het bieden van inzicht in zaken en wat staat hierbij op het spel?

Dit onderzoek richt zich op de hierboven uiteengezette spanning; enerzijds de rechterlijke logica van neutraliteit en professionaliteit, anderzijds de publieke logica van een roep om inzichtelijkheid en transparantie.

De vraag die deze spanning met zich meebrengt en die in dit onderzoek leidend zal zijn, luidt als volgt:

☞ *In hoeverre kunnen verschillende vormen van transparantie bijdragen aan het vertrouwen in rechters en aan de ervaren kernwaarden van rechters?*

Deze hoofdvraag zal beantwoord worden aan de hand van theoretische en empirische deelvragen.

De theoretische deelvragen die in dit onderzoek beantwoord zullen worden, luiden:

- 1) *Wat is vertrouwen?*
- 2) *Wat zijn kernwaarden van de rechtspraak?*
- 3) *Wat is transparantie en welke invloed kan transparantie hebben op vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak?*

Deze deelvragen zetten de drie 'keyconcepts' van dit onderzoek, namelijk transparantie, vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak, uiteen. Verschillende visies en verklaringen worden hier tegenover en naast elkaar gezet, om op basis hiervan deze belangrijke concepten te kunnen operationaliseren. De eerste deelvraag zal zich richten op vertrouwen, waarbij ook de gever van vertrouwen, namelijk de mondige burger in de huidige samenleving aan bod komt. De tweede deelvraag richt zich op kernwaarden van de rechtspraak in het licht van de huidige samenleving. Hierna volgt een tweeledige deelvraag drie, waarin eerst besproken wordt wat transparantie is en welke vormen dit kan aannemen, en op basis van deze informatie over transparantie bekeken wordt wat volgens de besproken literatuur de effecten van transparantie zijn op het vertrouwen in de rechtspraak en de ervaren kernwaarden.

Na het beantwoorden van deze theoretische vragen zullen operationalisaties gemaakt worden. Aan de hand van de literatuur en operationalisaties worden de empirische vragen opgesteld. Deze empirische vragen worden hier genoemd, maar zullen ook later in dit onderzoeksrapport worden toegelicht. Wanneer de drie 'keyconcepts' verhelderd zijn, zullen de vragen beter te vatten zijn.

De empirische vragen die in dit onderzoek beantwoord zullen worden, luiden als volgt:

- 1) *Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op het vertrouwen in rechters?*
- 2) *Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op de perceptie van kernwaarden van rechters?*
- 3) *In welke mate kunnen verschillende vormen van transparantie van invloed zijn?*

De eerste twee deelvragen richten zich op de invloed van transparantie, de onafhankelijke variabele in dit onderzoek, op vertrouwen en op de perceptie van kernwaarden van rechters. De derde vraag geeft een antwoord op de vraag 'in welke mate' transparantie bij kan dragen, om de hoofdvraag 'in hoeverre' sluitend te kunnen beantwoorden.

1.3. Doelstelling

Dit onderzoek heeft tot doel om de toegenomen vraag naar transparantie te bekijken in het licht van het vertrouwen in en kernwaarden van de rechtspraak. De veronderstelling dat de rechterlijke macht als geheel en rechtbanken afzonderlijk meer transparant naar buiten moet treden om het vertrouwen van burgers te behouden of terug te winnen, wordt in dit onderzoek getoetst. Veelal wordt er vanuit gegaan dat meer transparantie wenselijk is, zoals ook blijkt uit de uitspraken van eerdergenoemde sprekers. Rechters kunnen niet transparant genoeg te werk gaan en burgers

kunnen niet genoeg inzicht krijgen in de gang van zaken binnen de rechtspraak. Het doel van dit onderzoek is te toetsen in hoeverre dit veronderstelde positieve effect van transparantie op vertrouwen daadwerkelijk optreedt. Bekeken zal worden wat voor effect twee vormen van transparantie hebben op een groep burgers. Dragen deze verschillende vormen van beter inzicht bij aan vertrouwen in de rechter? En wat gebeurt hierdoor met andere kernwaarden van de rechtspraak, zoals haar vanzelfsprekende vorm van gezag, neutraliteit, maar ook de open houding die tegenwoordig van haar geëist wordt?

Het doel is niet slechts te beschrijven *wat* het effect is, maar ook *waarom* dit effect optreedt. Naast het beschrijven van de invloed op het vertrouwen bij verschillende vormen van transparantie, zal ook naar een verklaring achter deze effecten gezocht worden.

Van belang is dat dit onderzoek zal kijken naar twee concrete initiatieven ter bevordering van transparantie en de invloed hiervan op vertrouwen in en kernwaarden van de rechtspraak. Transparantie, kernwaarden en vertrouwen zijn de drie kernconcepten binnen dit onderzoek. De invloed van transparantie op het vertrouwen en op de perceptie van kernwaarden wordt onderzocht, de relatie tussen deze afhankelijke variabelen, vertrouwen en kernwaarden, zal in dit onderzoek niet verder uitgediept worden.

1.4. Relevantie

De *wetenschappelijke* relevantie van dit onderzoek is gelegen in het genereren van empirisch materiaal over een relatief nieuw onderwerp. Ten eerste onderscheidt dit onderzoek zich door haar methodologische aanpak. Door een experiment uit te voeren kan de werkelijke invloed van transparantie beter bekeken worden dan door interviews, door de interviews kunnen de uitkomsten van het experiment echter beter geduid worden. Deze combinatie van methoden is vernieuwend binnen het onderzoeksdomein naar de relatie tussen transparantie en vertrouwen. Ten tweede is transparantie eerder bekeken in het licht van de overheid en richt onderzoek naar transparantie zich vaak vooral op het gebruik van ICT's. In dit onderzoek wordt gekeken naar een specifieke sector, namelijk de rechtspraak, en twee specifieke actieve vormen van transparantie, namelijk het aanbieden van uitspraken en een fragment uit 'De Rechtbank', een televisieprogramma over de gang van zaken binnen de rechtbank Utrecht.

Tot slot wordt het vertrouwen in de rechtspraak in onderzoeken van bijvoorbeeld het SCP, European Value Studies of Eurobarometers, vaak als onderdeel van het vertrouwen in de overheid gezien en beschouwd als afhankelijk van verschillende persoonskenmerken. In dit onderzoek gaat het niet om het differentiëren naar persoonlijke kenmerken van burgers om de mate van vertrouwen in de rechtspraak te onderzoeken, het gaat om het meten van het effect van transparantie op het vertrouwen van burgers in de rechtspraak.

Dit onderzoek draagt ook *maatschappelijke* relevantie. De rechterlijke macht is de overheidsinstantie waar het openbaar gezag bij berust en het vertrouwen in de rechtspraak wordt dan ook gezien als een belangrijke factor in de naleving van wetten en rechtsregels. Vertrouwen zou de vrijwillige acceptatie van beslissingen en de medewerking van burgers aan wetten en regels bevorderen (SCP, 2004: 27). Nu het vertrouwen in de rechtspraak niet langer een vaststaand gegeven is, moeten manieren gevonden worden op vertrouwen te waarborgen. Aansluiting zoeken bij het publiek is hierin volgens velen de oplossing; de rechterlijke logica moet zich bewegen richting de logica van het publiek (Van den Brink, 2009). Transparantie lijkt hiervoor een geschikte oplossing. Zoals Stuiveling (2010) stelde, zou gezag teruggewonnen kunnen worden door het te baseren op transparantie. Voor het voortbestaan van de democratische rechtsstaat waarin wetten en rechtsregels opgevolgd worden, lijkt het belangrijk deze mogelijke nieuwe

vormen van vertrouwen als basis van gezag van de rechtspraak te verkennen. Dit onderzoek biedt een kader waarop beleidsmakers hun keuze om transparantie in te zetten kunnen baseren.

1.5. Leeswijzer

Nu in dit eerste hoofdstuk de aanleiding en het doel van het onderzoek uiteengezet zijn, zal in hoofdstuk 2 worden ingegaan op de actuele context van het onderzoek. Aan de hand van deze actuele context, kan een beter beeld ontstaan van het publieke debat waarin deze scriptie terecht komt en te plaatsen is.

Vervolgens zullen de theoretische deelvragen aan de hand van verschillende literatuur beantwoord worden. In hoofdstuk 3 zal het concept ‘vertrouwen’ besproken worden, in hoofdstuk 4 het concept ‘kernwaarden van de rechtspraak’ en in hoofdstuk 5 het concept ‘transparantie’. Hoofdstuk 5 zal afgesloten worden met hypothesen over de invloed van transparantie op vertrouwen in de rechtspraak en de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak.

In hoofdstuk 6 zal worden ingegaan op de onderzoeksmethoden van dit onderzoek. Hierbij zal aandacht besteed worden aan de wetenschapsfilosofische benadering van dit onderzoek, de wijze waarop het onderzoek wordt vormgegeven en belangrijke aandachtspunten hierbij. Daarnaast wordt de operationalisatie van de belangrijkste kernconcepten hier gegeven en wordt een manipulatiecheck van het concept ‘transparantie’ besproken.

Na de toelichting van de gebruikte methoden, zullen in hoofdstuk 7, 8 en 9 de resultaten van het empirisch onderzoek weergegeven worden. In hoofdstuk 7 zal de eerste empirische deelvraag, de invloed op vertrouwen, beantwoord worden; in hoofdstuk 8 de tweede empirische deelvraag, de invloed op de perceptie van kernwaarden. Hoofdstuk 9 geeft een antwoord op de derde, aanvullende, deelvraag.

Aan de hand van deze drie deelvragen zal in hoofdstuk 10 een conclusie worden gegeven met een antwoord op de hoofdvraag van dit onderzoek en aanbevelingen voor verder onderzoek.

Hierop volgt een discussie in hoofdstuk 11, gevolgd door aanbevelingen op grond van de resultaten van dit onderzoek in hoofdstuk 12.

Het onderzoek wordt afgesloten door reflectie op het onderzoek zelf en de plaats in het maatschappelijk debat in hoofdstuk 13.

Hoofdstuk 2. Context: de plaatsing van het onderzoek in relevante actuele context

De rechtspraak beweegt zich in een gespannen veld, zoals in de inleiding kort geschetst werd. De eisen vanuit de maatschappij en publieke opinie lijken niet slechts toe te nemen, maar ook te verharderen. Stevige kritiek wordt geuit op incidenten binnen de rechtspraak, maar ook het functioneren van de rechtspraak in het algemeen ligt onder vuur. Een reactie van de rechtspraak lijkt vereist.

In de inleiding is een schets gegeven van het huidige debat in Nederland en aangegeven tot welke vraagstelling deze spanning leidt. Om het belang van de uitkomsten van dit onderzoek op waarde te kunnen schatten, zal in dit context hoofdstuk bondig worden geschetst in welk maatschappelijk veld de rechtspraak zich bevindt, maar vooral in welk maatschappelijk debat dit onderzoek terecht komt. De spanning die naar voren kwam in de inleiding wordt hier niet uitgebreid, maar meer direct in de context van het publiek debat geplaatst. Op deze wijze is het onderzoek beter te plaatsen in het licht van recente ontwikkelingen en incidenten, die veelal bepalend zijn voor de beeldvorming die aan dit onderzoek ten grondslag ligt. Daarnaast wordt de ondernomen actie door de rechtspraak hierbij in een kader gezet, waarbij ook aandacht bestaat voor enkele meer concrete voorbeelden van de aanpak van de rechtspraak in het licht van transparantie. De context van dit onderzoek is dan ook tweeledig;

- 1) De maatschappelijke context waarin dit onderzoek geplaatst en ontvangen wordt;
- 2) Een beeld van de stand van zaken binnen de rechtspraak op dit gebied schetsen, om een completer beeld te schetsen van de huidige inzet en visie op transparantie vanuit de rechtspraak;

2.1. Het maatschappelijke debat: het gezag van de rechter en beeldvorming

Steeds vaker lijken incidenten breed uitgemeten te worden in het nieuws. Rechterlijke dwalingen als de Schiedammer Parkmoord en de zaak omtrent Lucia de Berk dienen vaak als voorbeeld. Ook meer recent staat de wijze van handelen van rechters centraal. Hierbij kan gedacht worden aan uiteenlopende voorbeelden die het nieuws halen en krantenkoppen vullen. Een recent voorbeeld is de Chipshol zaak, waarbij de rechter in casu verdacht wordt van corruptie en meeneed. Adri Vermaat stelt in een artikel in *'Trouw'* (15-04-2011)² dat deze kwestie de belangen van alleen Chipshol overstijgt: *"Het imago van de rechterlijke macht schuurt en knarst met de steeds sterkere aanwijzingen dat rechters in deze zaak zich door andere motieven lieten leiden dan waarvoor zij waren benoemd."* De objectiviteit en onpartijdigheid van de rechter wordt door dit soort netelige kwesties bevraagd. In een uitzending van het actualiteitenprogramma *Nieuwsuur*³ op 16 april 2011 spreekt Reinier van Zutphen, voorzitter van de Nederlandse Vereniging voor Rechtspraak, over deze kwestie. Hij verwoordt zijn zorg over corruptie van de rechter stellig: *"Als dat waar zou zijn, dan zou ik denken; nou dan is mijn vertrouwen in ieder geval geschokt"*.

Deze specifieke zaak is slechts één voorbeeld van de zorgen en kritiek die in de media wordt geuit op het rechterlijk optreden. Een aanzienlijke hoeveelheid kritiek kwam tevens voort als reactie op het proces rondom Geert Wilders, waarbij het optreden van rechters en de uiteindelijke wraking van de gehele rechtbank live te volgen was. Mirko Noordegraaf, hoogleraar Bestuurs- en Organisatiewetenschap, stelt in een opinieartikel in het *'NRC Handelsblad'*⁴ dat het proces Wilders en de commotie hieromheen verder strekt dan de inhoud van de zaak: *"Het proces Wilders*

² Vermaat, A. (2011). Was rechter Kalbfleisch corrupt? *Trouw*, 15-04-2011.

³ Uitzending Nieuwsuur 16-04-2011, Zwarte tijden voor rechterlijke macht. Verkregen van: <http://nieuwsuur.nl/onderwerp/233588-zwarte-tijden-voor-rechterlijke-macht.html>

⁴ Noordegraaf, M. (2010). De rechter moet op zijn woorden letten: Over het tanend gezag van de toga. *NRC Handelsblad: Opinie & Debat*, 09-10-2010.

gaat niet alleen over de verdachte, maar ook over de status van de rechter.” Noordegraaf stelt dat het gezag van de rechterlijke macht niet alleen op de proef gesteld wordt door rechterlijke dwalingen of vermoedens hiervan, maar ook door “onbegrijpelijke oordelen” van rechters in strafzaken. Het gaat volgens Noordegraaf (2010) dan ook vooral om de relatie tussen rechters en hun omgeving. Drie breuken worden in deze relatie onderscheiden. Ten eerste zou de communicatie van de rechter teveel uit juridische argumenten bestaan, terwijl er juist behoefte bestaat aan een verhaal over de maatschappelijke kant van de zaak. Een tweede breuk vormt het feit dat de verwachtingen van burgers rond het recht niet overeenkomen met de werkelijkheid; de rechter zou op grond van wetten en in instituties verankerde waarborgen zuiver recht moeten spreken. Een te onafhankelijke oordeelsvorming lijkt echter als dubieus te worden ervaren; het recht moet ‘iets’ waarmaken, maar verwachtingen over dit ‘iets’ verschillen. Een derde breuk, tenslotte, betreft de beeldvorming omtrent de rechtspraak. Processen als het Wildersproces geven geen beeld van de dagelijkse gang van zaken. Deze drie breuken zouden aanknopingspunten vormen voor een andere aanpak van zaken voor- en achter de schermen. Meer algemeen laat de gang van zaken rondom het Wildersproces ook zien dat publieke aanvallen in dit soort concrete zaken ook aanvallen op de rechtspraak zelf impliceren. *“Die kunnen niet afgeslagen worden door het maatschappelijke weg te houden, maar door op gezette tijden en passende plekken een maatschappelijk weerwoord te hebben”* (Noordegraaf, 2010: 2).

Ook Menno van Dongen en Marcel Lieshout spreken in ‘De Volkskrant’ (18-02-2011)⁵ over het gezag van de rechtspraak: *“het gezag van de rechterlijke macht is niet langer vanzelfsprekend”*.

Van Dongen en Lieshout laten ook rechters aan het woord. Zo stelt Leendert Verheij, president van het Amsterdams gerechtshof: *“Als je de beeldvorming te veel overlaat aan anderen, dan moet je niet mopperen als dat niet klopt. Ik ben niet voor lijdelijkheid”*. Verheij pleit er dan ook voor dat rechters beter en vaker uitleggen waarom ze tot een bepaalde uitspraak zijn gekomen. Ook Harm Brouwer, baas van het Openbaar Ministerie en oud-rechter, stelt dat rechters niet te beschroomd zouden moeten zijn zich in het publieke debat te mengen: *“In deze moderne tijd kun je niet langer volstaan met een quote van de persrechter. Als dat niet verandert, zal het vertrouwen in de rechtspraak op termijn afnemen.”*

Niet alleen in artikelen als bovenstaand laten rechters een tegenstem horen. Geert Corstens, president van de Hoge Raad, liet zich bijvoorbeeld in het actualiteitenprogramma *Buitenhof* uit over de vraag of vertrouwen in de rechtsstaat door kritiek rondom het Wildersproces al was aangetast: *“Nou, dat gevaar is er wel. Gelukkig is het nog altijd zo dat er in Nederland relatief veel mensen vertrouwen in de rechtspraak hebben, dat moeten we zo houden en dat moet niet aangetast worden. Dus als ik hier nu een waarschuwend geluid laat horen, dan is dat om te voorkomen dat het vertrouwen gaat afbrokkelen. Dat vertrouwen moeten we juist steunen”*.

Bovenstaand verhaal biedt een korte en beperkte schets van het recente maatschappelijk debat. Deze context is echter van belang omdat het de vraag naar meer transparantie in de rechtspraak kan verklaren; er wordt gezocht naar een wijze om de beeldvorming in eigen hand te nemen, om lijdelijkheid af te zweren en te voorkomen dat vertrouwen gaat afbrokkelen. In het vervolg zal in worden gegaan op de wijze waarop de rechterlijke organisatie uiting geeft aan het streven naar transparantie. In hoeverre wordt transparantie op dit moment nagestreefd en daadwerkelijk ingezet?

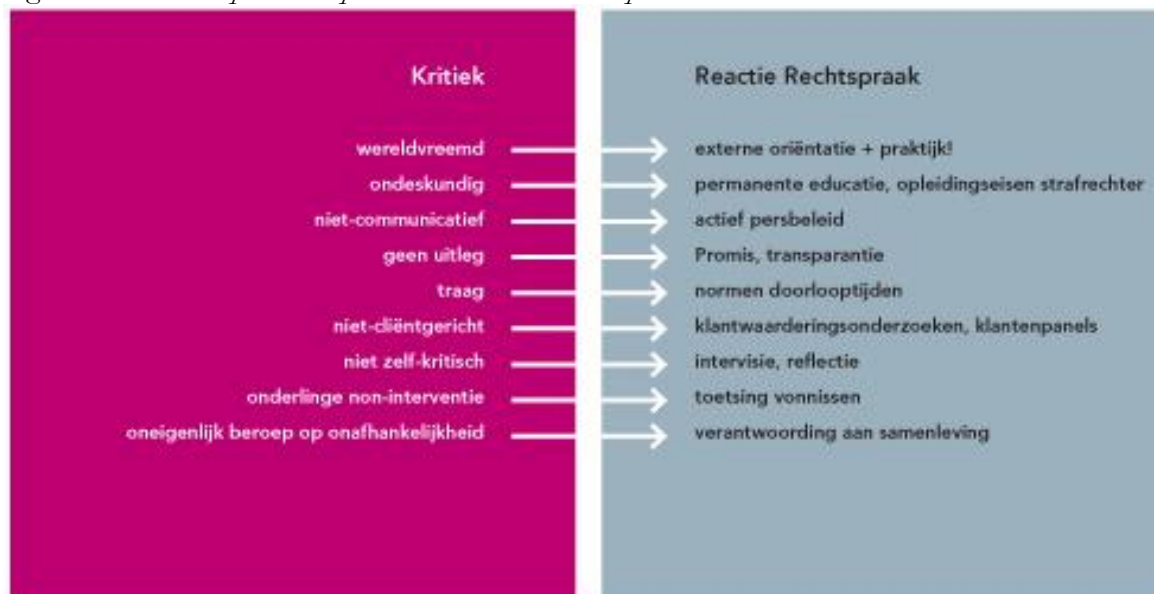
2.2. Stand van zaken binnen de rechtspraak: de wenselijkheid en inzet van transparantie

⁵ Dongen, M. van & Lieshout, M. van (2011). De toga is er niet voor niets. *De Volkskrant*, 18-02-2011.

Zoals uit de reacties van actoren binnen de rechterlijke macht duidelijk werd, dringt het verlies aan gezag ook door tot de rechterlijke macht. Zo stelde Corstens in 2009: *“Ons natuurlijk gezag, dat er ooit wellicht was, is voor een belangrijke deel verdwenen. Het heeft geen zijn ons daarover mistroostig uit te laten. Die mooie tijd is voorbij.”*⁶

De Raad voor de Rechtspraak onderschrijft dat incidenten vaak tot kritiek leiden en geeft aan deze kritiek ter harte te nemen.

Figuur 2.1. Kritiek op de rechtspraak en haar reactie hierop

In het licht van dit onderzoek lijken vooral de kritiekpunten ‘wereldvreemd’, ‘niet-communicatief’ en ‘geen uitleg’ een rol te spelen. De rechtspraak wil hierop reageren door een externe oriëntatie, een actief persbeleid en het bieden van transparantie, bijvoorbeeld door Promis, een project waarbij vonnissen beter en begrijpelijke gemotiveerd worden (De Rechtspraak, 2011a).

In het kader van aansluiting bij de huidige samenleving, maakt de Raad voor de Rechtspraak in de formulering van haar ‘kernwaarden’ onderscheid tussen twee pijlers. De eerste pijler richt zich op de functie die de rechtspraak al van oudsher vervult in de samenleving. Kernwaarden die fundamenteel zijn voor deze functie worden hieraan verbonden; onafhankelijkheid, onpartijdigheid en integriteit.

De Raad voor de Rechtspraak spreekt echter ook over een tweede pijler: *“De huidige tijd, waarin de behoefte in de samenleving aan transparantie en de druk van politiek en media op de rechter zijn toegenomen, vraagt om steviger – en zichtbaarder – waarborgen dat de Rechtspraak aan die vereisten voldoet.”* (De Rechtspraak, 2011b). Het versterken van de externe oriëntatie van de rechtspraak staat daarom centraal in deze pijler.

De Raad voor de Rechtspraak stelde voor 2008-2011 en 2011-2014 een zogenaamde ‘Agenda van de Rechtspraak’ op. In deze agenda’s zet de Raad voor de Rechtspraak haar meerjarige visie uiteen en presenteert zij samen met de gerechtsbesturen de prioriteiten die zij zich voor de

⁶ G.J.M. Corstens (2009). Voordracht op jaarcongres NVvR. Magistraat 2.0 – de update. Den Haag: Hoge Raad der Nederlanden.

komende jaren gesteld hebben (De Rechtspraak, 2011c). In de agenda voor de Rechtspraak 2008-2011 wordt onder de doelstelling ‘rechtspraak in de samenleving’ gesteld dat de rechtspraak de dialoog met haar omgeving aan moet gaan, moet zorgen dat ze zichtbaar is in de media, kritische signalen moet oppakken en openheid van zaken moet geven (Raad voor de Rechtspraak, 2007). In de agenda voor de Rechtspraak 2011-2014 wordt naast de kernwaarden ‘onafhankelijkheid, onpartijdigheid en integriteit’ en ‘professionaliteit en deskundigheid’, nu ook gesproken over ‘communicatie en openbaarheid’ als zelfstandige kernwaarde (Raad voor de Rechtspraak, 2010).

Deze aandacht voor openbaarheid vertaalt zich in enkele concrete initiatieven, welke hieronder heel kort zullen worden toegelicht. Dit is geen uitputtend overzicht, rechtbanken ondernemen bijvoorbeeld ook afzonderlijk actie, maar schetst het beeld over de wijze waarop de rechtspraak het publiek probeert te bereiken en tegemoet tracht te komen aan de eis om openbaarheid en transparantie.

Meet the Judge

Op 24 november 2010 werden door het hele land bij verschillende gerechten ‘Meet the Judge’ bijeenkomsten georganiseerd. Het publiek kan bij deze bijeenkomst op laagdrempelige wijze een dialoog met rechters aangaan en vragen stellen over de rechtspraak in Nederland. De ontmoeting en het gesprek tussen de burger met een rechter staan voorop tijdens deze ‘Meet the Judge’ bijeenkomsten (De Rechtspraak, 2011d).

PROMIS

Sinds het voorjaar 2006 is het Project Motiveringsverbetering in Strafvonnissen (PROMIS) van start gegaan. Het doel van PROMIS is om bij gelijkblijvende inzet van mensen en middelen tot een betere motivering te komen van de bewijs- en strafmaatbeslissing. Dit betekent dat de strafrechter duidelijker en uitgebreider uitleg geeft aan zijn beslissingen, zowel wat betreft vrijspraak als een motivering van de strafoplegging (De Rechtspraak, 2011e).

Rechtspraak.nl

De site www.rechtspraak.nl is de officiële website van de rechterlijke organisatie in Nederland. Op deze site is veel informatie te vinden over het recht en een selectie van gerechtelijke uitspraken. De website biedt informatie over de rechtsgang, over verschillende instanties zoals rechtbanken, gerechtshoven, de Hoge Raad en de Raad voor de Rechtspraak, maar ook uitleg over de organisatie en werking van het recht. Daarnaast is een selectie van uitspraken terug te vinden, die op deze wijze voor iedereen beschikbaar zijn.

De Rechtbank – EO

Recentelijk (december 2010- februari 2011) is door de EO een achtdelige serie ‘De Rechtbank’ uitgezonden. De eerste uitzending wist 997.000 kijkers te trekken (Mediacourant, 2011). De Rechtbank Utrecht heeft meegewerkt aan dit programma waarbij een kijkje in de keuken wordt geboden. De programmamakers zijn toegelaten achter de schermen bij de Rechtbank Utrecht (EO, 2011). Dit programma lijkt in het streven van de Rechtbank Utrecht te passen, waarbij transparantie één van de kernthema’s uit de Strategienota van de rechtbank is: “*We veranderen van een redelijk gesloten naar een transparante organisatie. Dat betekent dat de processen inzichtelijk, duidelijk en voorspelbaar zijn en de uitkomsten begrijpelijk en controleerbaar. Er wordt duidelijk gecommuniceerd over wat men van ons kan verwachten.*” (De Rechtbank, 2011f).

De laatste twee soorten van transparantie zullen in dit onderzoek nader bekeken worden. De wijze waarop deze vormen van transparantie zijn gebruikt in dit onderzoek zal meer uitgebreid worden toegelicht in het Methoden hoofdstuk. Dit korte overzicht geeft een beeld van de manier waarop de rechtspraak zich bezighoudt met het streven naar transparantie.

2.3. Waarde voor het onderzoek

Het uiteenzetten van het probleem en debat in deze actuele context heeft twee belangrijke functies voor de rest van het onderzoek;

- Allereerst biedt het een beeld van het debat en de context waar dit onderzoek in terecht komt, waardoor ook de maatschappelijke relevantie van dit onderzoek beter te duiden zal zijn;
- Daarnaast biedt het de aftrap voor de rest van het onderzoek, nu de belangrijkste concepten en veronderstellingen besproken zijn, als ook de context waarin deze begrippen besproken worden, kan hier in het volgende hoofdstuk meer theoretisch op worden ingegaan.

Theoretisch kader

In het theoretisch kader zullen de volgende theoretische deelvragen beantwoord worden:

- 1) Wat is vertrouwen?
- 2) Wat zijn kernwaarden van de rechtspraak?
- 3) Wat is transparantie en welke invloed kan transparantie hebben op vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak?

De verschillende deelvragen zijn breed en dienen voor een helder overzicht goed uitgewerkt te worden. In de komende hoofdstukken zal dan ook per hoofdstuk een van de deelvragen behandeld worden. In hoofdstuk 4 wordt gekeken naar vertrouwen, hoofdstuk 5 richt zich op kernwaarden van de rechtspraak en hoofdstuk 6 op zowel transparantie ‘an sich’ als de invloed van transparantie op vertrouwen en de kernwaarden van de rechtspraak.

Hoofdstuk 3. Vertrouwen

Het concept ‘vertrouwen’ duikt de laatste jaren steeds vaker op in het politiek en maatschappelijk debat. Dit containerbegrip kan veel vormen aannemen; vertrouwen binnen organisaties, in bestuurlijke en economische verhoudingen, afnemend vertrouwen van burgers in elkaar, in de media of in bepaalde instituties. Er heerst een idee dat onze maatschappij bedreigd wordt door een ‘vertrouwenscrisis’ (SCP, 2004: 17). Hier zal allereerst het belang van vertrouwen besproken worden (§3.1.), vervolgens verschillende visies op de aard van vertrouwen (§3.2.), waarna wordt ingegaan op de functie van vertrouwen (§3.3.). Ook zal worden ingegaan op zowel de gever van vertrouwen, burgers in de huidige samenleving (§3.4.) als het onderwerp van vertrouwen, de rechtspraak als klassieke professie (§3.5.).

3.1. Het belang van vertrouwen

3.1.1. Belang van vertrouwen voor de maatschappij

Vertrouwen wordt gezien als een essentiële voorwaarde voor het goed functioneren van een maatschappij. Traditionele werken als *‘Making Democracy Work’* van Robert Putnam en *‘Trust’* van Francis Fukuyama geven aan dat wederzijds vertrouwen van burgers een centraal element is van het ‘social capital’ van een samenleving. Om tot vrijwillige samenwerking en gecoördineerde actie te komen, is vertrouwen noodzakelijk (Dekker, 1999: 162). Volgens Luhmann is vertrouwen een functioneel vereiste voor een samenleving, omdat de enige alternatieven voor vertrouwen *“chaos and paralyzing fear”* zijn (1979: 4).

Dekker stelt dat een centrale veronderstelling over sociaal kapitaal is dat wederzijds vertrouwen van burgers doorwerkt in het functioneren van maatschappelijke instellingen en doorwerkt in een goed sociaal-cultureel klimaat, wat bestuurlijke en economische opbrengsten geeft. Fukuyama richt zich bijvoorbeeld op dit economische belang van vertrouwen: “[...] *a nation’s wellbeing, as well as its ability to compete, is conditioned by a single, pervasive cultural characteristic: the level of trust inherent in the society*” (Fukuyama, 1995: 7). Door wederzijds vertrouwen kan men sneller tot transacties komen en verlopen deze gemakkelijker. Ook politiek gezien levert vertrouwen voordelen op, zo komt men bijvoorbeeld sneller tot collectieve actie.

3.1.2. Belang van vertrouwen voor het openbaar bestuur

Vertrouwen is ook voor het openbaar bestuur van belang. Confucius gaf in de oudheid al aan dat een overheid drie zaken nodig had: wapens, voedsel en vertrouwen. Vertrouwen was hierbij het laatste dat verloren mocht gaan. (Broekhoven et al., 2009: 30).

Vanuit een principiële oogpunt kan worden gesteld dat vertrouwen van belang is voor het openbaar bestuur, omdat de overheid hier deels haar legitimiteit aan ontleent. De idee hierachter is dat burgers vertrouwen in de overheid kunnen leggen. Een lange traditie bestaat waarbinnen verondersteld wordt dat burgers hier een vrijwillige keuze in maken, waardoor de overheid morele verantwoordelijkheid heeft tegenover haar burgers (Dunn, 1984: 295). Het vertrouwen van burgers in het openbaar bestuur is vanuit dit perspectief een belangrijke indicator voor de rechtmatigheid van het gezag van het openbaar bestuur (Broekhoven et al., 2009: 32).

Een belangrijke verdienste van sociaal vertrouwen, ofwel intermenselijk vertrouwen, is dat vrije meningsuiting hierop gebaseerd is; het biedt een basis voor politieke tolerantie. Vrijheid van meningsuiting en een open debat zijn kenmerken van een democratie en dragen bij aan effectief bestuur; door discussies kan draagvlak voor beleid worden gecreëerd (Dekker, 1999: 161-163). Niet alleen beïnvloedt vertrouwen de tolerantie van de burger ten opzichte van de overheid, ook de mate waarin burgers door de overheid opgestelde regels zullen accepteren en naleven wordt

hierdoor bepaald. Effectiviteit en efficiëntie zullen bij weinig vertrouwen dan ook afnemen, wat hoge kosten voor verantwoording en handhaving met zich meeneemt (Broekhoven et al., 2009: 32).

Een stabiele democratie is echter ook gebouwd op een zekere mate van wantrouwen. Jeremy Bentham stelt al dat iedere politieke institutie “*a system of distrust*” is. “*Who(m) ought we to distrust, if not those to whom is committed great authority, with great authority, with great temptations to abuse it?*” (Bentham, 1999: 37). Wantrouwen is noodzakelijk om het systeem in balans te houden. Wanneer burgers er vanuit gaan dat instituties, organisaties en personen waar een zekere macht aan is toevertrouwd voetstoots vertrouwd kunnen worden, kan deze macht immers perverteren (Broekhoven et al., 2009: 32).

Ook Barber (1983: 81) ziet dit belang van wantrouwen in: “*A democratic polity requires legitimate criticism based on democratic allegiance; some distrust, in this sense, is essential for a viable democratic order*”. De meeste democratische principes veronderstellen een institutionalisering van wantrouwen; deze principes beschermen hierdoor diegenen die bereid zijn te vertrouwen, belemmeren degenen die overwegen het vertrouwen te misbruiken en werken corrigerend wanneer dit vertrouwen daadwerkelijk wordt geschonden. Hierdoor blijkt een cultuur van vertrouwen te kunnen bestaan. Juist door het institutionaliseren van wantrouwen, kan meer spontaan vertrouwen ontstaan. Sztompka spreekt in dit verband over een paradox van de democratie (Sztompka, 1999: 140).

Hoewel ook wantrouwen hoort bij een democratie, richt dit onderzoek zich slechts op vertrouwen. In dit onderzoek wordt aangesloten bij de gedachte van McKnight & Chervany (2001) dat wantrouwen een concept is dat gescheiden van vertrouwen moet worden gezien. Hoewel sommige auteurs (bijvoorbeeld Rotter, 1980) hebben gesteld dat vertrouwen en wantrouwen twee uiteinden van hetzelfde conceptuele spectrum zijn, lijken de meeste theoretici vertrouwen en wantrouwen als afzonderlijke constructen te zien. Wanneer wantrouwen hetzelfde zou zijn als een lage mate van vertrouwen, zou dit zeggen dat wantrouwen en vertrouwen het de verschillende kanten van één concept zouden zijn. Ook wantrouwen kan echter hoge en lage vormen aannemen. In dit onderzoek wordt wantrouwen daarom niet meegenomen in de analyse; wantrouwen en vertrouwen worden in navolging van McKnight en Chervany (2001: 41-43) als afzonderlijke concepten gezien.

3.2. De aard van vertrouwen

Nu het belang van vertrouwen uiteengezet is, kan dieper worden ingegaan op de aard van vertrouwen. Vertrouwen is een complex begrip en wordt door verscheidene auteurs verschillend belicht. Hoewel vele wijzen bestaan om naar de aard van vertrouwen te kijken, wordt in het kader van dit onderzoek het onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen (§3.2.1.) en sociaal en institutioneel vertrouwen (§3.2.2.) behandeld. Het onderscheid tussen cognitief vertrouwen als een rationele keuze en affectief vertrouwen als meer positieve affectie voor het object van vertrouwen geeft aan door welke afwegingen vertrouwen bepaald kan worden. Het onderscheid tussen sociaal en institutioneel vertrouwen geeft aan wat het onderwerp van vertrouwen is. Dit onderscheid is van belang, omdat de rechtspraak een traditionele institutie in de Nederlandse rechtsstaat is.

3.2.1. Vertrouwen als rationele keuze of affectieve overweging

Sommige auteurs menen dat vertrouwen gebaseerd is op een rationele afweging van risico en van redelijke verwachtingen van de rationaliteit van de vertrouwde partij. Coleman (1994: 99) omschrijft de keuze om vertrouwen te geven als volgt: “*If the chance of winning, relative to the chance of losing, is greater than the amount that would be lost (if he loses), relative to the amount that would be won (if he wins), then by placing the bet he has an expected gain; and if he is rational, he should place it.*”

Deze redenatie werkt Coleman verder uit in een formule, waarmee berekend wordt of vertrouwen gerechtvaardigd is. Vertrouwen is in dit geval een rationele keuze die gemaakt wordt door een rationele actor.

Hier tegenover staat de literatuur waarin vertrouwen juist als irrationeel verschijnsel geduid wordt. Vertrouwen kan in dit geval beschouwd worden als reactie op een gebrek aan voorspelbaarheid of kan moreel van aard zijn. Seligman (2000: 21, in SCP, 2004a: 18) stelt dat het bij vertrouwen vaak gaat om situaties waarin verwachtingen, rollen en functies niet langer opgaan en men niet op eerdere ervaringen af kan gaan; er is sprake van een gebrek aan kennis over de motieven en mogelijkheden van de ander. Het is dan ook niet mogelijk om een rationele keuze te maken, waardoor een formule zoals Coleman formuleert niet opgaat.

Lewis en Weigert (1985: 971-972) stellen dat vertrouwen meerdere gezichten heeft en onderscheiden drie verschillende dimensies (cognitief, emotioneel en gedragsmatig) die samen in één sociale beleving komen en volgens hen bepalend zijn voor vertrouwen. Zij vinden dat verschillende, gezaghebbende auteurs een te eenzijdige visie op vertrouwen geven. Zo gaat Barber (1980) volgens hen bijvoorbeeld teveel uit van verwachtingen in zijn conceptualisatie van vertrouwen, waardoor een te rationeel beeld zou ontstaan.

Lewis en Weigert maken onderscheid tussen twee soorten vertrouwen, op basis van de eerder genoemde drie dimensies (cognitief, emotioneel en gedragsmatig). Deze twee soorten vertrouwen worden door hen als 'emotional trust' en 'cognitive trust' benoemd.

Van *cognitief vertrouwen* is sprake wanneer vertrouwd wordt op basis van 'goede rationele redenen' (Lewis & Weigert, 1985: 970). Cognitief vertrouwen is gebaseerd op kennis van het gedrag van een andere partij. Op basis van deze kennis zou het toekomstig gedrag voorspeld kunnen worden (Goddijn & De Vlieger, 2004: 25). De benodigde hoeveelheid kennis die nodig is voor vertrouwen, ligt ergens tussen volledige kennis en volledige onwetendheid. Wanneer men volledige kennis heeft, is er geen vertrouwen nodig, maar wanneer sprake is van volledige onwetendheid, bestaat er geen basis waar rationeel op kan worden vertrouwd. Beschikbare kennis en 'goede redenen' dienen dan als basis waarop de beslissing om te vertrouwen gemaakt wordt (McAllister, 1995: 26). Ook wanneer er geen voorafgaande ervaringen met een partij bestaan kan cognitief vertrouwen bestaan, omdat kennis vaak ingebed is in instituties en markten. Het vertrouwen in de competentie en kundigheid van de andere partij staat bij cognitief vertrouwen centraal (Goddijn & De Vlieger, 2004: 25).

Bij emotioneel vertrouwen, ook wel *affectief vertrouwen* genoemd, gaat het eerder om sterke positieve affectie voor het object van vertrouwen. Dit type vertrouwen is niet gebaseerd op bewijs. Het gaat hier om een emotionele band tussen de persoon die vertrouwt en hetgeen waar diegene in vertrouwt (McAllister, 1995: 26). McAllister (1995: 29) stelt dat een zeker gedrag vereist is voor het ontwikkelen van affectief vertrouwen: "*behaviour recognised as personally chosen rather than role prescribed, serving to meet legitimate needs, and demonstrating interpersonal care and concern rather than enlightened self-interest may be critical for the development of affect based trust*". Het gaat bij affectief vertrouwen dan ook om begrippen als betrokkenheid, eerlijkheid en bezorgdheid (Goddijn & De Vlieger, 2004: 26).

Lewis en Weigert (1985: 971-972) stellen dat in het dagelijks leven altijd sprake is van een combinatie van beide en leveren daarmee kritiek op een eenzijdige visie op vertrouwen. Zowel rationele overwegingen als gevoel spelen mee in vertrouwen, juist deze combinatie maakt dat er geen misverstanden moeten ontstaan met de termen 'faith' of 'prediction'. De cognitieve en affectieve dimensie sluiten elkaar niet uit, maar zijn juist in verschillende combinaties mogelijk en kunnen elkaar versterken (Chopra & Wallace, 2003: 333).

Ook in dit onderzoek wordt er vanuit gegaan dat beide soorten vertrouwen een rol spelen. Verondersteld wordt dat zowel rationele redenen als een positieve affectie van invloed kunnen zijn op het vertrouwen in de rechtspraak.

3.2.2. Sociaal of institutioneel vertrouwen

Een tweede onderscheid dat wordt gemaakt is dat tussen institutioneel en sociaal vertrouwen. De basis van het denken over sociaal vertrouwen is gelegd door auteurs als Putnam en Fukuyama, die, zoals besproken bij het belang van vertrouwen (§3.1.1), sociaal vertrouwen zien als essentieel voor effectieve samenwerking. Bij sociaal vertrouwen gaat het om vertrouwen *in* andere mensen. Dit intermenselijk vertrouwen wordt vaak gezien als het vertrouwen waarmee onbekenden elkaar tegemoet treden (Meurs, 2009: 6).

Sztompka (1999: 44) stelt dat institutioneel vertrouwen het vertrouwen in instituties is, waarbij onder instituties een *“specific structural arrangement within which actions and interactions take place”* verstaan wordt. Institutioneel vertrouwen betreft het vertrouwen in sociale, culturele, economische en politieke instituties; het vertrouwen *op* deze instituties. Institutioneel vertrouwen is niet alleen gericht op formele instituties, maar ook op sociaal-culturele normen, welke het gedrag van personen aan bepaalde regels binden (Meurs, 2009: 6).

Möllering (2005: 25) sluit zich aan bij de stelling van Luhmann (1979) en Giddens (1990) die er vanuit gaan dat vertrouwen in een institutie vooral gebaseerd is op het functioneren van een institutie. Vertrouwen in een institutie moet dan voornamelijk gebaseerd zijn in *“visible controls or representative performances”*.

Sztompka (1999: 46) stelt dat achter institutioneel vertrouwen in essentie ook een *“primordial form of trust”* schuilgaat, en doelt hiermee op het vertrouwen in mensen en het menselijk handelen. In feite is ook institutioneel vertrouwen te reduceren tot vertrouwen tot menselijk handelen, met als afgeleide de effecten of producten hiervan. *“In the case of institutional trust – say, in the government – we trust those who have constructed its constitutional frame, those who actually perform governmental functions, and those who monitor and supervise their performance.”*

In dit onderzoek zal institutioneel vertrouwen bevestigd worden vanuit een beoordeling van het handelen van rechters. Hiermee gaat het vooral om het functioneren van een institutie, waarbij vertrouwen zou moeten bestaan in het menselijk handelen. Sociaal vertrouwen gaat voorbij de grenzen van deze scriptie, hier zal slechts over het institutioneel vertrouwen in de rechtspraak gesproken worden.

3.3. Vertrouwen als construct

Nu de verschillende dimensies van vertrouwen kort belicht zijn, kan de definitie die in dit onderzoek gebruikt wordt besproken worden. Na deze definitie zal het construct vertrouwen aan de hand van literatuur van McKnight et al. verder uiteengezet worden.

Er zijn vele definities voor ‘vertrouwen’ in omloop. De definitie van ‘vertrouwen’ waar hier voor gekozen wordt, is die van Rousseau et al. (1998: 395):

“a psychological state comprising the intention to accept vulnerability based upon positive expectations of the intentions or behavior of another under conditions of risk and interdependence”.

In deze definitie wordt er vanuit gegaan dat vertrouwen gebaseerd is op positieve verwachtingen over de bedoeling en het gedrag van degene waar dat vertrouwen in gesteld wordt. Vertrouwen

lijkt een veelomvattend en vaag begrip te zijn, vele auteurs hebben daarom getracht vertrouwen in dimensies te verdelen.

McKnight & Chervany (1996) hebben een uitgebreid literatuuronderzoek verricht naar vertrouwen. Door de vele definities van 'vertrouwen', verkregen uit zo'n 65 verschillende bronnen, te analyseren, vonden zij vier categorieën die samen 91,8% van de deze 65 definities omvatten. Deze vier categorieën zijn (1) benevolence, (2) honesty, (3) competence en (4) predictability. McKnight et al. (2002) stellen dat deze 'trusting beliefs' zowel kunnen refereren aan een 'person' als in een 'thing'. Zij geven bij dit laatste het voorbeeld dat de dimensies gebruikt kunnen worden om publiek vertrouwen in de overheid te meten. Men kan van mening zijn dat de overheid bijvoorbeeld competent of welwillend is, net zoals iemand van mening kan zijn dat een ander persoon dit is. McKnight en Chervany (2000: 832) stellen dan ook dat "*this means that these constructs may comfortably migrate from one domain of study to another*". In dit onderzoek zullen de verschillende 'trusting beliefs' worden toegepast op de rechtspraak. Aan de hand van deze vier dimensies zal het vertrouwen van burgers in de rechtspraak bekeken worden. Deze 'trusting beliefs' zullen hier eerst uiteengezet worden.

Benevolence, ofwel welwillendheid, omvat het geven om het welzijn van de andere persoon en de motivatie om te handelen in het belang van de ander. Chen & Dhillon (2003: 305) stellen dat 'benevolence' zoveel inhoudt als "*the probability a company holds consumers' interests ahead of its own self-interest and indicates sincere concern for the welfare of the customers*". Deze dimensie richt zich op zaken als in hoeverre de actor handelt in het belang van de betrokkenen, de betrokkenen probeert te helpen, oprecht betrokken is bij anderen en in het belang van anderen handelt, in plaats van uit eigenbelang (McKnight et al. 2000: 355).

Honesty, ofwel eerlijkheid, omvat het maken van goede betrouwbare afspraken, het vertellen van de waarheid en het nakomen van gemaakte beloften (McKnight & Chervany, 1996: 34). Het gaat hierbij om de oprechtheid van de actor, hoe gemeend komt het optreden over. Het gaat kortom om een eerlijke wijze van handelen (McKnight et al. 2000: 355).

Competence, ofwel competentie, komt in essentie neer op "*the capacity for producing a desired result or effect*" (Stein, 1971: 455). Mayer et al. (1995) spreken over 'ability', Peters et al. (1997) spreken over 'expertise'. Met competentie doelen McKnight & Chervany (2000: 831) op de toestand waarin "*one believes the other person has the ability or power to do for one what one needs done.*" Het gaat hierbij om de expertise en competentie van de actor. Ook de wijze waarop de actor zijn werk doet of rol vervult speelt hierbij een rol (McKnight et al. 2000: 342).

Predictability, ofwel voorspelbaarheid, wordt door McKnight & Chervany (2000: 831) beschreven als "*one believes the other person's actions (good or bad) are consistent enough that one can forecast them in a given situation.*" Het gaat bij voorspelbaarheid om de consistentie van handelingen van de actor of organisatie waar vertrouwen aan wordt gegeven.

Volgens Mayer et al. (1995: 713-714) worden 'predictability' en vertrouwen vaak aan elkaar gelijk gesteld in de literatuur. Dit is volgens hen niet terecht; er bestaat een relatie tussen voorspelbaarheid en vertrouwen, beide zijn maatregelen om onzekerheid te reduceren, maar vertrouwen gaat verder dan voorspelbaarheid. Wanneer beide concepten hetzelfde zouden betekenen, zou een organisatie die puur uit zelfbelang handelt, maar wel op consistente wijze, vertrouwen genereren. Dit is niet het geval, omdat hierdoor de bereidheid tot het innemen van een kwetsbare positie ontbreekt. Uit de definitie van vertrouwen die hierboven genoemd werd, blijkt dat voor vertrouwen "*the willingness to be vulnerable*" van belang is. Deze bereidheid is gebaseerd op positieve verwachtingen over de intentie en gedragingen van de ander. Wanneer een organisatie of actor voorspelbaar handelt, wil dit niet zeggen dat dit vertrouwen genereert,

wanneer deze verwachtingen niet positief zijn. Voorspelbaarheid kan dus niet gelijk gesteld worden met een rationele vorm van vertrouwen, maar zal in dit onderzoek wel gezien worden als een van de factoren die bijdraagt aan vertrouwen.

McKnight et al. (2002) hebben de door hen onderscheiden vier elementen van vertrouwen gebaseerd op extensief onderzoek naar verschillende definities en dimensies van vertrouwen. Hierbij maken zij ook enkele opmerkingen over de wijze waarop de door hen onderscheiden elementen passen in eerdere visies op vertrouwen. Zo stellen zij dat het door McAllister gemaakte onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen binnen de door hen geformuleerde 'trusting beliefs' valt. Na een analyse van gebruikte items, blijkt dat 'benevolence' deels aansluit bij een vorm van affectief vertrouwen en 'competence' als een vorm van cognitief vertrouwen gezien zou kunnen worden (McKnight et al., 2000: 831). Hiermee maken McKnight et al. een connectie tussen hun 'trusting beliefs' en de hier besproken afwegingen omtrent vertrouwen. Deze scriptie zal zich vooral richten op de 'trusting beliefs' van McKnight et al. (2002). Door de connectie die gemaakt wordt, kan echter getracht worden een blik op het onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen te werpen.

3.4. De gever van vertrouwen: mondige burgers

In dit onderzoek wordt het vertrouwen van burgers in de rechtspraak onderzocht. Burgers zijn hiermee de gever van vertrouwen. De afgelopen jaren hebben zich op terreinen van het persoonlijke en maatschappelijke leven enkele gemeenschappelijke processen voltrokken, die hun weerslag hebben gehad op deze burgers. Deze ontwikkelingen zijn vooral als proces zichtbaar, de werking ervan strekt zich uit over vele jaren. De verschillende processen zouden onder de noemer 'modernisering' geschaard kunnen worden, maar de specificiteit van de processen op zich zou hierdoor niet zichtbaar zijn. Het SCP onderscheidt vijf processen, geassocieerd als de vijf I's; individualisering, informalisering, informatisering, internationalisering en intensivering (SCP, 2004b: 51). In de context van burgers als gever van vertrouwen, zijn in dit onderzoek het individualisering-, informalisering- en intensiveringproces van belang.

3.4.1. Individualisering

Ossewaarde (2006: 144) stelt dat men in de geïndividualiseerde samenleving vooral wordt gemotiveerd door de burgerlijke waarden van autonomie en emancipatie. Het doel van het 'gezelschap' is zelfverwezenlijking van de leden. Het SCP voegt hieraan toe dat emancipatie, de maatschappelijke beweging waarin individualisering zich manifesteert, gelijkheid in kansen en mogelijkheden tot stand wil brengen (SCP, 2004b: 52). Individualisering heeft volgens Felling et al. (2000: 44) verschillende gevolgen. Allereerst leidt individualisering tot de-institutionalisering, een leegloop van traditionele instituties, zoals kerken en politieke partijen. Een tweede gevolg is de-traditionalisering, een afname van populariteit van traditionele opvattingen en binding met geschiedenis en cultuur. Een derde gevolg van individualisering is privatisering, er bestaat minder sociale gebondenheid van opvattingen en waarden en sociale collectiviteiten nemen af. Ten vierde treedt fragmentering op, er bestaat minder verbinding tussen levenssferen en een afname in samenhang tussen opvattingen. Tot slot en als vijfde gevolg neemt de heterogeniteit toe, wat leidt tot een toename van verschillen in opvattingen tussen burgers. Deze vijf gevolgen zorgen kortom voor minder binding aan traditionele instituties, tradities en tussen burgers onderling. Burgers staan op grotere afstand van zowel organisaties als van elkaar.

3.4.2. Informalisering

Cultureel gezien leidt het bovengenoemde proces van individualisering tot het besef van de gelijkheid en gelijkwaardigheid van alle mensen, wat zekere egalitaire vormen van omgang en informalisering van verhoudingen tussen mensen met zich meebrengt. Verhoudingen binnen

relaties en omgangsvormen krijgen een steeds losser karakter. Een gevolg van informalisering is onthiërarchisering, wat vooral duidelijk wordt in de afnemende binding aan organisaties.

Een gevolg hiervan zijn dan ook gezagsproblemen. Niet langer roepen bekleding met gezag, bijvoorbeeld kenbaar door een uniform of toga, automatisch respect op. Dit respect moet verdiend worden en dat kan een strijd opleveren. Ook voor gezagsdragers zelf wordt gezagsvertoon moeilijker (SCP, 2004b: 57-58).

3.4.3. Intensivering

Tot slot wijst intensivering zowel op een proces van culturele verandering als op een verandering in het zelfbeeld of het ideale beeld van de moderne mens. Het is onderdeel van een cultuur met een hedonistisch karakter; burgers zoeken afwisseling en intense ervaringen (SCP, 2004b: 64-65). De individuele *beleving* speelt een belangrijke rol bij gedrag en keuzes (Boutellier, 2006: 3). Het algemeen belang en medeverantwoordelijkheid lijken moeilijk te verenigen met het intensiveringproces (SCP, 2004b: 64-65).

3.4.4. Het gevolg van maatschappelijke ontwikkelingen: Mondige burgers

De beschreven maatschappelijke ontwikkelingen wijzen op een sterk veranderde samenleving. Van den Brink (2009: 37) stelt dat burgers zich steeds vaker als zelfstandige en mondige individuen opstellen, mede als gevolg van toegenomen opleiding en de ontwikkeling van een kennismaatschappij. Deze ontwikkeling heeft zich uitgestrekt naar grote delen van de bevolking, niet slechts tot de maatschappelijke bovenlaag. Ook lageropgeleide of minderbedeelde burgers laten hun mening duidelijk horen. In deze context lijkt het vertrouwen dat ten grondslag ligt aan het traditionele gezag van de rechtspraak niet langer vanzelfsprekend. Op dit vertrouwen in de rechtspraak wordt in de volgende paragraaf ingegaan.

Als gevolg van processen als individualisering en informalisering, worden sinds de jaren '60 en '70 professioneel gezag en autoriteit van professionals aangevallen. Tonkens (2008: 3-4) spreekt over "*verkrumeld gezag*". Burgers zijn mondiger, zelfbewuster, kritischer en ongeduldiger geworden. Zij eisen hierdoor betere en snellere service en verlangen uitleg en excuses wanneer iets niet gaat zoals gehoopt werd. Niet langer wordt professionele kennis en autoriteit verondersteld op basis van positie of diploma, dit moet bewezen worden. Professionals zijn niet hoger opgeleid dan gebruikelijk was, burgers gemiddeld gezien echter wel. Door deze nieuwe houding van burgers, ontstond kritiek op de professionele ideologie.

Ook de rechtspraak, als traditionele professie, heeft onder deze kritiek te lijden. In de volgende paragraaf zal de rechtspraak, als onderwerp van vertrouwen en klassieke professie besproken worden.

3.5. Onderwerp van vertrouwen: de rechtspraak als professie

Om de rechtsorde in de samenleving te kunnen garanderen, zullen burgers vertrouwen in de kwaliteit en totstandkoming van rechtspraak moeten hebben. De rechterlijke macht wordt gerekend tot overheidsinstantie bij wie het openbaar gezag berust; het vertrouwen in de rechtspraak wordt dan ook gezien als belangrijke factor in de naleving van wetten en rechtsregels (SCP, 2004a: 27; Kwak, 2006: 29).

De ontwikkelingen zoals hierboven beschreven hebben effect gehad op vele professies. De rechtspraak lijkt de professie te zijn die het langst heeft kunnen functioneren op haar troon van onaantastbaarheid, als 'laatste gesloten bastion' (Noordegraaf, 2010). Al langere tijd functioneren professies, ten gevolge van bovenstaande ontwikkelingen, onder maatschappelijke druk. Met de afname van gezag en autoriteit, als gevolg van bovengenoemde trends en steeds mondiger

burgers, verkrumelt het professioneel gezag volgens Tonkens (2008: 3) steeds meer. Daar de rechtspraak als een klassieke professie gezien kan worden, kan door de afname van het gezag van de professie in het algemeen meer inzicht worden verkregen in de veronderstelde afname in gezag van de rechtspraak. Dit hangt samen met het tanende gezag van professies. Er zal hier daarom eerst worden ingegaan op de rechtspraak als professie.

De rechtspraak is een voorbeeld van een traditionele professie, waarbinnen rechters als professionals gezien worden. Een professional moet in sociologische zin voldoen aan een aantal kenmerken. Freidson (2001) stelt dat een 'professional' moet voldoen aan een aantal criteria;

- 1) een professional heeft vakinhoudelijke, specialistische kennis
- 2) een professional streeft een hoger doel na
- 3) een professie bepaalt haar eigen kwalificatie-eisen, een eerste vorm van autonomie
- 4) een professie bepaalt haar eigen werkverdeling, een tweede vorm van autonomie
- 5) een professie controleert haar eigen professie, een derde vorm van autonomie

Deze eisen komen overeen met de invulling die Davis en Elliston (1986: 15) geven aan een professie. Volgens hen zijn professies gericht op een 'social good', vereisen ze specialistische kennis en vaardigheden en kennen een zekere autonomie en zelfregulering door haar beroepsgroep.

Mackor (2011) voegt in deze lijn een element toe aan de eigenschappen van een professie. Zij stelt dat een professie gekenmerkt wordt door vier eigenschappen. De eerste drie komen overeen met de kenmerken die Freidson benoemt; (1) theoretische kennis en een academische opleiding, (2) autonomie en (3) fundamentele individuele en maatschappelijke belangen, door Freidson als 'hoger doel' gezien. Volgens Mackor leidt de combinatie van enerzijds het eerste en tweede kenmerk, de specialistische kennis en autonomie, en anderzijds het derde kenmerk, de behartiging van fundamentele belangen, tot een spanning. Van professies en hierbinnen werkzame professionals wordt verwacht dat zij zich inzetten voor dit hogere doel. Door de specialistische kennis en autonomie van de professionals is slechts in beperkte mate vast te stellen of zij zich werkelijk voor dit fundamentele belang inzetten. Een vierde kenmerk is daarom volgens Mackor dat zowel de individuele cliënt als samenleving als geheel vertrouwen moet hebben in de professie. Het behouden en winnen van dit vertrouwen stelt de professie voor een permanente opgave. De specialistische kennis maakt het immers vaak onmogelijk aan buitenstaanders uit te leggen waarom bepaalde beslissingen genomen worden.

Dit betekent volgens Mackor tevens dat iedere keer wanneer professionals dit vertrouwen beschamen, de schok des te groter is en de roep om ingrijpen des te harder. Maatregelen waardoor ingegrepen kan worden, lijken echter te botsen met de gebruikelijke autonomie van deze professionals (Mackor, 2011: 5-8).

Uitgaande van de traditionele eigenschappen van een professie, voldoet de rechtspraak aan het beeld van de klassieke professie.

De specialistische kennis en vaardigheden doen rechters op tijdens een lange opleiding tot rechter. De professie bepaalt haar eigen kwalificatie-eisen. De Selectiecommissie rechterlijke macht selecteert jonge juristen voor de Raio-opleiding (De Rechtspraak, 2011g). De Raad voor de Rechtspraak houdt toezicht op de rechtspraak en ook de werkverdeling binnen de professie wordt door de professie zelf georganiseerd. Sinds 2002 is de rechtspraak zelf volledig verantwoordelijk voor de eigen bedrijfsvoering en ieder gerecht heeft een eigen bestuur. Tevens bestaat voor de rechtspraak als geheel een bestuur: de Raad voor de Rechtspraak. (De Rechtspraak, 2011f). Tot slot kan gesteld worden dat de rechtspraak als professie een hoger doel nastreeft. Het hogere doel ligt verscholen in de traditionele centrale juridische idealen; rechtsstatelijkheid en rechtvaardigheid (Taekema, 2003: 188).

Het vertrouwen dat de samenleving als geheel volgens Mackor (2011) in een professie zou moeten hebben, stelt de professie voor een permanente opgave. Dit blijkt ondermeer uit de huidige kritiek op professies, waaronder ook de rechtspraak.

Trappenburg (2010: 5) bespreekt de kritiek op professies. Professionals zouden hun eigen belang nastreven, in plaats van 'een hoger doel', zouden een misplaatste vorm van paternalisme tentoonspreiden en professionele kennis zou een te normerend en disciplinerend karakter hebben.

Ook Tonkens (2008: 4-5) neemt gevolgen van de verkrumming van gezag waar. Zo stelt zij dat kritiek op professionals luidde dat zij hun autoritaire en paternalistische houding voor zich zouden moeten houden en beter naar de burger luisteren, wat betekende dat professionals zich dienstbaar en bescheiden moesten opstellen tegenover de burger. Daarnaast resulteerde de geconstateerde verkrumming van gezag ook in een roep om bewijs van het nut van het werk van professionals. Deze roep kreeg vorm in de vraag naar kwaliteit, prestatieafspraken, evidence-based werken, openbaarheid en transparantie. Kwaliteit moest zo bewezen worden en ondermaatse kwaliteit kon op deze wijze ontmaskerd worden (Tonkens, 2008: 5).

Deze kritiek levert een gespannen veld op voor de rechtspraak. In het volgende hoofdstuk wordt dan ook ingegaan op uitdagingen voor de rechtspraak vandaag de dag en de kernwaarden die hierbij van belang zijn. Na een samenvatting van de wijze waarop vertrouwen in dit onderzoek gebruikt zal worden, wordt in het volgende hoofdstuk verder op deze kernwaarden ingegaan.

3.6. Vertrouwen samengevat in relatie tot het onderzoek

Na een uitgebreide bespreking van vertrouwen, worden hier enkele keuzes die van belang zijn voor dit onderzoek kort samengevat. Dit onderzoek richt zich op vertrouwen, waarbij wantrouwen buiten beschouwing wordt gelaten. Verondersteld wordt dat zowel rationele redenen als een positieve affectie van invloed kunnen zijn op vertrouwen in de rechtspraak. De rechtspraak, en hierin werkzame rechters, worden gezien als institutie. Om deze reden zal dan ook het institutioneel vertrouwen bekeken worden. Dit vertrouwen in rechters wordt bekeken aan de hand van de 'trusting beliefs' die Mcknight et al. (2002) formuleren: 'competence', 'benevolence', 'honesty' en 'predictability'. De gevers van dit vertrouwen zijn burgers, die door processen als individualisering, informalisering en intensivering als 'mondige burgers' beschouwd worden en professionele vormen van gezag steeds minder als vanzelfsprekend aannemen. De rechtspraak als professie bevindt zich hierdoor in een positie waarin gezag en vertrouwen niet meer vanzelfsprekend lijken, maar vertrouwen wel noodzakelijk is om haar taak als professie juist te vervullen. De opgave lijkt dan ook het vertrouwen te behouden en herwinnen. Bekeken wordt of transparantie een oplossing is, door de invloed van transparantie op het vertrouwen, zoals dit theoretisch uiteengezet is, te onderzoeken.

Hoofdstuk 4. Kernwaarden van de rechtspraak

4.1. De achtergrond: maatschappelijke trends en invloed op kernwaarden

Zowel maatschappelijke trends als individualisering en informalisering als de aanval op professies hebben effect gehad op de rechtspraak. Van Dijk (2003) stelt dat vooral individualisering gevolgen heeft voor de rechtspraak. De ontwikkelingen die volgens Van Dijk met individualisering samenhangen, zoals emancipatie, secularisering, afnemend ontzag voor autoriteit, verzakelijking van relaties en normvervaging, leiden in combinatie met hogere eisen aan kwaliteit van dienstverlening van de private en publieke sector, concurrentie in het economisch verkeer en de toenemende diversiteit van de samenleving, tot hogere eisen aan de rechtspraak. Van Dijk stelt in 2003 al dat het tanende gezag van de overheid en de hiermee samenhangende afname van effectiviteit en legitimiteit niet aan de rechtspraak voorbij zullen gaan (Van Dijk, 2003: 2).

Van den Brink (2009: 37) beschrijft hoe steeds meer mondige burgers en organisaties opstaan met een duidelijke mening over het werk van de rechter. Zo spelen media, onafhankelijke deskundigen, opiniepeilers of misdaadjournalisten die zich bemoeien met de rechterlijke macht, een belangrijke rol in de beeldvorming rondom de rechtspraak. Van den Brink stelt dat rechtspreken formeel een monopolie van de overheid blijft, maar dat het in werkelijkheid steeds vaker een zaak is van publieke meningsvorming onder mondige en beter opgeleide burgers.

Kwak (2006: 22) onderschrijft de bevindingen van Van Dijk en Van den Brink en stelt dat gezag in moderne samenlevingen minder vanzelfsprekend wordt. Mondige burgers eisen een gelijkwaardige en respectvolle behandeling. In het recht vertaalt zich dit vooral in een vraag naar neutraliteit, transparantie en objectiviteit. Het oordeel van de rechter moet gecontroleerd kunnen worden, men neemt niet meer zomaar aan dat de autoriteiten het beste met de burger voorhebben. De burger vraagt om het op doorzichtige en controleerbare wijze toetsen van het handelen van de rechter aan het objectieve recht.

Dit is slechts een deel van de eisen die in de huidige maatschappij aan rechters gesteld worden. Kwak (2006: 7) onderscheidt in het licht van deze maatschappelijke ontwikkelingen vier antwoorden op de vraag 'wat doen rechters nou eigenlijk', die samenhangen met vier waarden die ook vanuit de rechtspraak zelf als traditionele waarden kunnen worden beschouwd. Deze kernwaarden sluiten daarmee enerzijds aan bij waarden vanuit de rechtspraak zelf, anderzijds hangen zij samen met eisen en verwachtingen die aan de professionaliteit van rechters gesteld worden. Van de vier waarden die Kwak behandelt in zijn stuk *'De meervoudige rechter'*, namelijk *gezag*, *neutraliteit*, *efficiency* en *coöperatie*, worden in dit onderzoek drie waarden getoetst; (1) gezag, (2) neutraliteit en (3) coöperatie. Bekeken zal worden wat de invloed van transparantie op de perceptie van deze vier kernwaarden is. Op deze waarden wordt in §4.2. dieper ingegaan.

4.2. Kernwaarden van de rechtspraak

De waarden waar Kwak over spreekt zijn *gezag*, *neutraliteit*, *efficiency* en *coöperatie*. Deze waarden leveren vier verschillende rechtersbeelden op; de gezaghebbende, neutrale, efficiënte en coöperatieve rechter (Kwak, 2006: 8). De waarden van gezag, neutraliteit en coöperatie zullen in dit onderzoek relevant zijn, bekeken zal worden wat er gebeurt met deze verschillende waarden in het licht van transparantie.

4.2.1. Gezag

De waarde van het gezag is volgens Kwak één van de traditionele legitimerende waarden, hij neemt deze waarde als achtergrond voor de rest van het betoog over de andere drie waarden. Zoals Scholtens stelt; *“het recht vraagt uit zijn aard naar gezag”* (Scholten, 1974: 96). Enerzijds kan gekeken worden naar het gezag van ‘het recht’, anderzijds naar het gezag van de rechter. Het recht als geheel van rechtsregels ontleent haar gezag aan de herkenning van die rechtsregels als gebaseerd op waarden en normen van de gemeenschap. Wanneer burgers zich herkennen in normen en waarden van de gemeenschap, zijn zij vaker bereid hun individuele eigenbelang op te offeren ten gunste van het belang van de gemeenschap (Kwak, 2006: 13). Het recht spiegelt de ideale gemeenschap, zoals zij zou moeten zijn, maar die onze maatschappij vaak niet feitelijk is. Het recht probeert zich van deze feitelijke maatschappij te distantiëren.

Ferdinand Tönnies maakte in 1887 onderscheid tussen twee ideaaltypen van maatschappelijke organisaties. Enerzijds typeert hij de *Gemeinschaft*, anderzijds de *Gesellschaft*. De *Gemeinschaft* bestaat uit een complex van primaire verbanden, gebaseerd op gewoonten, waarden en normen die werkelijk gedeeld worden. De *Gesellschaft* is daarentegen de gedifferentieerde en geïndividualiseerde samenleving van na de Reformatie. Binnen dit gezelschap zijn onderlinge verhoudingen niet intiem, maar zakelijk; deelname aan de samenleving vindt vooral plaats via contracten. In de overgang van gemeenschap naar gezelschap neemt de onderlinge verbondenheid tussen leden af; contracten en regels die burgers met elkaar verbinden, moeten door een almachtige natie staat worden gehandhaafd. Burgers streven voornamelijk hun eigenbelang na, waardoor onderlinge verbondenheid (door Tönnies solidariteit genoemd) afneemt (Ossewaarde, 2006: 146-149; Kwak, 2006: 14). Kwak (2006: 14) stelt dat het recht de gemeenschap vertegenwoordigt die we aspireren te zijn; als recht zijn morele overwicht wil behouden, zal het recht zich moeten associëren met de normen en waarden van de *Gemeinschaft*, en zich van het eigenbelang van de *Gesellschaft* moeten keren. Rechters moeten de gemeenschap kunnen bewaken tegen mogelijke particuliere belangen. Het recht dient een zekere onafhankelijkheid te behouden ten opzichte van de moderne maatschappij om het morele overwicht te behouden dat nodig is om burgers te kunnen normeren. Veel rituelen van het recht zijn gericht op het beschermen van het gezag van het recht en haar vertegenwoordigers. Zoals De Roos (2003: 67, cit. in Kwak, 2006: 15) stelt: *“ondanks alle democratisering en modernisering is het rechterschap nog steeds bepaald geen doorsnee beroep. Rechtspraak is een bedrijf dat vraagt om afscherming en afstandelijkheid. (...) De toga's, de brede tafel, het grote portret van de koningin symboliseren de autoriteit”*.

Zo wordt de toga gezien als symbool voor het oorspronkelijk gezag van de rechter. De Hoge Raad zegt hierover: *“de toga staat symbool voor het degelijke, ambachtelijke (magistratelijke) werk van de rechter. Ook roept de zwarte toga het beeld op van een voor anderen ontoegankelijk gezelschap: een verheven bolwerk met zijn eigen gebruiken en jargon; een gewaad dus waarmee de rechter zich schijnbaar afschermt voor de door hem als opdringerig ervaren buitenwereld”* (Hoge Raad, 2011a).

Over de symboliek rondom het gezag van de rechter spreekt ook Hendrik Gommer, rechtsfilosoof en –socioloog. In een democratie zijn volgens Gommer (2008) twee polen van acceptatie van gezag van de rechter aanwezig. Enerzijds zal men dit gezag aanvaarden op grond van een naïef vertrouwen in ‘machthebbers’. Anderzijds zullen ze gezag pas erkennen na een kritische beoordeling van de rechter. Hij spreekt hiermee over een mate van ‘mythisch gezag’ en gezag van onderaf. In dit onderzoek wordt als kernwaarde van de rechtspraak deze eerst meer traditionele wijze van gezag bedoeld.

Mythisch gezag bestaat volgens Gommer (2008) door geheimhouding, afstand en rituelen. Tussen rechters en burgers bestaat een zekere afstand; door de specialistische vakkennis van rechters begrijpt niet iedere burger de rechterlijke gang van zaken. Daarnaast is het geheim van de

raadskamer een mythisch element, en spelen ook bepaalde rituelen, zoals het opstaan bij binnenkomst van de rechter en het dragen van toga's, een zekere rol. Wanneer niet voldaan wordt aan het naïeve vertrouwen dat burgers in dit gezag hebben, kan dit volgens Gommer tot onzekerheid en forse kritiek leiden (Gommer, 2008: 6).

Het idee van het mythische gezag in machthebbers lijkt zich echter niet goed te verhouden met de openheid, gelijkheid en helderheid die in een democratie voorop staan. In de sterk geïndividualiseerde samenleving met steeds kritischer burgers, wordt de legitimiteit van het gezag van de rechter steeds vaker ter discussie gesteld. Voor een vlotte uitoefening van gezag is het echter belangrijk dat dit gezag als vanzelfsprekend wordt gezien. Nu dit niet langer zo lijkt te zijn, moet de rechter steeds opnieuw zijn gezag verwerven, terwijl incidenten en excessen dit gezag sterk kunnen ondermijnen (Gommer, 2008: 25-27).

4.2.2. Neutraliteit

Volgens Bovendt'eert (2008) is het gezag van de rechter, maar ook het vertrouwen in de rechtspraak, vooral afhankelijk van de wijze waarop vorm wordt gegeven aan de rechterlijke organisatie en de wijze waarop de rechter rechtspreekt. Voor hem staat hierbij voorop dat de rechter als *neutrale instantie* geschillen beslecht en strafbare feiten berecht, zonder aanzien des persoons (Bovendt'eert, 2008: v). Deze eis van objectiviteit en onpartijdigheid is ook neergelegd in het Europees Verdrag van de Rechten van de Mens. De eerste zin van art. 6 EVRM luidt: "*Bij het vaststellen van zijn burgerlijke rechten en verplichtingen of bij het bepalen van de gegrondheid van een tegen hem ingestelde vervolging heeft een ieder recht op een eerlijke en openbare behandeling van zijn zaak, binnen een redelijke termijn, door een onafhankelijk en onpartijdig gerecht dat bij de wet is ingesteld.*" Ook in de door de Raad voor de Rechtspraak geformuleerde kernwaarden van de rechtspraak, blijkt 'onpartijdigheid' een speerpunt te zijn (De Rechtspraak, 2011h). Hiermee lijkt duidelijk dat neutraliteit vanuit de rechtspraak een belangrijke kernwaarde is, een eis die vanuit de organisatie zelf aan het optreden van rechters wordt gesteld.

Ook vanuit de samenleving is deze eis aan rechters echter waarneembaar. Zo stelt Kwak (2006) dat burgers in de moderne samenleving eisen op gelijkwaardige en respectvolle wijze door autoriteiten behandeld te worden, wat zich vertaalt in een vraag naar neutraliteit en objectiviteit. Simultaan aan de individualisering en emancipatie van het individu, vindt een juridisering van alle sociale verhoudingen plaats. Als gevolg van de overgang van gemeenschap naar gezelschap worden alle verticale gezagsverhoudingen door rechtsregels geregeld, waar zij voorheen gebaseerd waren op de moraal en op vertrouwen. De naleving van de rechtsregels wordt door rechters gecontroleerd. Het recht lijkt als substituut voor de door de moraal beheerste verticale gezagsverhoudingen te functioneren. Nu gezag van een rechter niet langer direct vanzelfsprekend is, willen burgers niet beoordeeld worden door de rechter, maar het handelen getoetst zien aan rechtsregels, zodat deze toetsing kan worden gecontroleerd. Van de rechter wordt hierdoor verwacht dat hij neutraal optreedt. De eis van neutraliteit en objectiviteit vereist dat het subjectieve zoveel mogelijk moet verdwijnen. Er zou een strenge scheiding moeten bestaan tussen de professionele rol en de privépersoon van de rechter (Kwak, 2006: 29-31). Deze eis uit zich in een vraag naar een onpartijdige, objectieve en neutrale rechter.

4.2.3. Efficiency

De eis om efficiency van de rechtspraak, wordt in dit onderzoek niet verder behandeld. Om wel een volledig beeld te bieden aan eisen die leven, wordt met slechts een korte toelichting volstaan. De kritischer en veeleisender houding van burgers ten opzichte van de overheid sluit aan bij de notie van 'consumentisme'. Burgers zien zichzelf als kritische consumenten; als klant van de overheid die recht heeft op een goed product en op goede service voor een goede prijs (Kwak, 2006: 35). Dit consumentisme lijkt aan te sluiten bij een cultuur van 'managerialism'. Efficiëntie is vereist en van de rechter wordt daarom een rol als 'case-manager' verwacht. In de rechtspraak is

sinds 2005 een systeem van prestatiebekostiging ingevoerd, waarbij afspraken worden gemaakt over de in een jaar af te handelen aantallen zaken (Ridderbos, 2011: 11). Aan de moderne rechter worden in dit licht nieuwe eisen gesteld; responsiviteit, flexibiliteit, doelgerichtheid en kostenbewustzijn (Kwak, 2006: 43). In dit kader wordt dan ook overkoepelend gesproken over de eis van de ‘efficiënte rechter’.

In deze studie zal verder niet worden ingegaan op deze nieuwe waarde, omdat deze waarde meer specifiek aansluit bij een stroming van ‘managerialism’. Deze stroming kent een eigen achtergrond, zoals uiteraard ook de andere kernwaarden, maar wordt hier gezien als een meer intern organisatorisch vraagstuk, dan als kernwaarde naar buiten toe. Om deze scriptie af te bakenen, wordt daarom niet verder ingegaan op de moderne eis van *efficiency*.

4.2.4. Coöperatieve houding

Tot slot vraagt de burger vandaag de dag om participatie. In een tijd waarin geluiden opgaan dat er sprake is van een kloof tussen rechtspraak en burger, lijkt de deelname van burgers aan besluitvorming een oplossing te zijn. Burgers zullen zich op deze wijze beter herkennen in de uitkomst ervan. De vraag is echter hoe burgers meer bij de rechtspraak betrokken zouden kunnen worden. Barendrecht (2004, in Kwak, 2006: 54) stelt dat goede en directe communicatie in gewone mensentaal cruciaal is. Dit vereist volgens hem een open en creatieve houding van rechters. Maar ook lekenparticipatie zou vanuit het oogpunt van coöperatie een optie zijn.

Coöperatief optreden stelt volgens Kwak diverse eisen aan de rechter; het zou onder andere creativiteit, communicatie en maatschappelijk engagement vereisen (Kwak, 2006: 56).

Vanuit de rechtspraak zelf wordt van oudsher belang gehecht aan een juiste motivering van oordelen. Een motiveringsplicht blijkt uit verschillende wetsartikelen. Zo stelt art. 120 Grondwet: “*Met uitzondering van de gevallen bij de wet bepaald vinden de terechtzittingen in het openbaar plaats en houden de vonnissen de gronden in waarop zij rusten. De uitspraak geschiedt in het openbaar.*” Hieruit blijkt dat de rechter in zijn vonnis de gronden waarop dit vonnis rust moet toelichten; hij moet zijn beslissing kortom uitleggen. In het strafrecht is de basis voor de motiveringsplicht neergelegd in art. 359 Wetboek van Strafvordering, het vijfde lid: “*Het vonnis geeft in het bijzonder de redenen op, die de straf hebben bepaald of tot de maatregel hebben geleid*”, uitgebreid met het zesde lid in het geval van een straf of maatregel die vrijheidsbeneming meebrengt: “*Bij de oplegging van een straf of maatregel die vrijheidsbeneming medebrengt, geeft het vonnis in het bijzonder de redenen op die tot de keuze van deze strafsoort, dan wel tot deze soort maatregel hebben geleid. Het vonnis geeft voorts zoveel mogelijk de omstandigheden aan, waarop bij de vaststelling van de duur van de straf is gelet*”. Wanneer niet voldaan wordt aan de eis van een juiste motivering, kan het vonnis nietig verklaard worden.

Gommer (2007: 133-134) stelt dat het belang van motivering tweeledig is. Enerzijds kan de rechter hierdoor zijn eigen redenering nogmaals kritisch bekijken, anderzijds maakt het externe controle mogelijk. Een heldere motivering zou volgens hem de weg tot kwaliteitsverbetering van rechterlijke beslissingen vrij maken.

Daar waar een juiste motivering van de rechter is verankerd in verscheidene wetsartikelen, bij het ontbreken van een volledige motivering kan een vonnis immers zelfs nietig verklaard worden, lijkt de eis van ‘bewustzijn van de samenleving’ niet in wetten terug te vinden te zijn. Door de Raad voor de Rechtspraak wordt echter in hun ‘*Visie op de rechtspraak*’ onderscheid gemaakt tussen twee pijlers; een eerste pijler bestaande uit traditionele kernwaarden van de rechtspraak (zoals onpartijdigheid en professionaliteit), de tweede pijler wordt verwoord als het “*naam aansluiten bij behoeften en problemen in de samenleving*”. De Raad stelt dat externe oriëntatie nu in praktijk gebracht moet worden, conform de lopende Agenda van de Rechtspraak. Hiermee formuleert zij in de vorm van een aparte pijler een nieuwe, moderne kernwaarde voor de rechtspraak (De Rechtspraak, 2011b).

De dimensie ‘coöperatieve houding’ zal derhalve bekeken worden uit het licht van een goede, heldere motivering, maar ook zal gericht worden op de mate waarin de rechter zich bewust is van de samenleving waarin hij functioneert en hier bij aan weet te sluiten

4.2.5. Kernwaarden samengevat

De door Kwak (2006) onderscheiden eisen aan het optreden van de rechter, lijken overeen te komen met meer of minder traditionele kernwaarden van de rechtspraak. De gezaghebbende rechter lijkt bij uitstek een traditionele kernwaarde van de rechtspraak te zijn, neutraliteit een kernwaarde van alle tijden en een coöperatieve houding een steeds belangrijker wordende, moderne kernwaarde.

In dit onderzoek zal bekeken worden wat de invloed van meer transparantie is op deze waarden. In het volgende hoofdstuk wordt ingegaan op deze veronderstelde oplossing en wordt transparantie als concept bekeken, waarbij ook een beperkte uiteenzetting van verwachte gevolgen van transparantie op deze kernwaarden behandeld wordt.

Hoofdstuk 5. Transparantie

In dit hoofdstuk staat de vraag ‘*wat is transparantie*’ centraal. Allereerst zal in §5.1. de opkomst van het concept transparantie besproken worden, waarbij een beeld geschetst wordt van redenen waardoor dit woord de laatste jaren steeds vaker gebruikt lijkt te worden. Hierna zal ook worden ingegaan op het belang van transparantie. Op deze wijze zal naar een definitie van transparantie toegewerkt worden, waarbij ook de rol van transparantie als instrumentele of als intrinsieke waarde besproken wordt (§5.2.). Vervolgens zal worden ingegaan op verschillende gedaanten van het brede begrip transparantie en wordt besproken hoe vorm gegeven kan worden aan transparantie (§5.3.). Tot slot zullen verschillende effecten van transparantie tegen elkaar worden afgezet. De mogelijke voor- en nadelen van transparantie worden besproken in §5.4, om in §5.5. meer concreet in te kunnen gaan op mogelijke gevolgen van transparantie voor vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak, als startpunt voor het empirisch onderzoek.

5.1. De herkomst van het concept transparantie

Transparantie lijkt de afgelopen decennia in opkomst. Overheid, media en publiek eisen transparantie van publieke organisaties (Bal, 2008: 7). Het woord ‘transparantie’ wordt de laatste jaren steeds meer gezien als een ‘modewoord’. Het wordt gebruikt als een label dat op vele zaken geplakt wordt. Zoals Christopher Hood stelt: *“What might have been discussed or labelled as accountability, openness, or due process a generation ago may now be talked of as ‘transparency’, but that relabeling might have no deeper significance except to students of the rise and fall of fashionable words and phrases”* (Hood, 2006: 212).

De opkomst van het concept ‘transparantie’ wordt door verschillende auteurs besproken. Meerdere verklaringen voor de opkomst van dit concept zijn mogelijk.

Allereerst lijkt de vraag naar transparantie aangewakkerd te zijn door de New Public Management beweging. In de jaren ’70 werden economische problemen merkbaar. De politiek-bestuurlijke reactie hierop was het verkleinen van de te dure overheid; de overheid zou beter moeten presteren volgens bedrijfsmatige modellen (Noordegraaf & Geuijen, 2011: 5). Als reactie op de economische problemen ontstond vraag naar het rationaliseren van het publieke domein. De gedachte dat publieke organisaties als gewone bedrijven moeten functioneren heeft uiteindelijk tot het fenomeen ‘New Public Management’ (NPM) geleid. De ideeën van NPM werden in een taal van economisch rationalisme gegoten en gepromoot door een nieuwe generatie van ‘econocraten’ en ‘accountocraten’ (Hood, 1995: 94).

Het vergroten van transparantie is volgens Reichards (1998: 128) één van de belangrijkste doelen van NPM hervormingen. Van NPM elementen als op output gerichte structuren en gedecentraliseerde aansturing wordt verwacht dat ze transparantie van publieke activiteiten zullen verhogen (Reichards, 1998: 129). Het voornaamste idee achter NPM is dat de collectieve sector efficiënter en effectiever moet werken. De samenleving wil weten of ze ‘value for money’ krijgt en er moet kunnen worden ingegrepen wanneer dit niet het geval is (Verbeeten, 2005: 26; Reichards, 1998: 132). De nadruk op het meten van prestaties kan bijdragen aan transparantie en legitimiteit van de overheid (De Bruijn, 2001).

Hoewel er de afgelopen decennia vele kanttekeningen geplaatst zijn bij NPM, lijkt het niet uit de huidige overheid weg te denken. Zoals Noordegraaf en Geuijen (2011: 12) stellen; *“New public management [...] is onvermijdelijk geworden omdat burgers en partnerorganisaties effectief en efficiënt werk eisen met volledige transparantie over op welke wijze de doelstellingen zijn behaald met zo min mogelijk input.”*

Een tweede verklaring voor de opkomst van transparantie is gelegen in een maatschappelijk proces, door het SCP (2004: 60) als ‘informatisering’ betiteld. Een toename aan technische mogelijkheden maakt het mogelijk informatie snel te verspreiden en voor iedereen toegankelijk te maken. Kennis ligt hierdoor niet langer bij politici, bestuurders of ambtenaren. Daar waar kennis ooit macht was, lijkt kennis nu voor iedereen beschikbaar. Noordegraaf en Geuijen spreken in de context van deze informatisering over ‘technologisering’. Virtualisering van het leven van burgers en organisaties wordt door nieuwe technologieën mogelijk gemaakt. Een concrete uitingsvorm is bijvoorbeeld het transparanter maken van organisaties (Noordegraaf & Geuijen, 2011: 4-5).

Een derde benadering wordt door Bovens (2003) verdedigd. Bovens (2003) ziet transparantie niet in het licht van een nieuwe ontwikkeling of de opkomst van ‘managerialism’, maar stelt dat het opdoemt als niet-rechtsstatelijk ideaal in de huidige informatiemaatschappij en zo naast het rechtsbeginsel van legaliteit staat. Het oorspronkelijke ideaal van legaliteit houdt in dat het positiveren van rechtsregels van belang is voor het bieden van rechtszekerheid en bescherming tegen willekeur van het bestuur. Regels moeten kenbaar zijn en worden gewaarborgd door de verplichting deze vast te leggen en precies te benoemen (Bovens, 2003: 73).

Nu een grote mate van turbulentie de formele wetgever regelmatig achter de feiten aan doet lopen, ontstaat een vraag aan flexibele vormen van regelgeving. In deze context dient transparantie zich aan als een nieuw rechtsstatelijke oplossing. Volgens Bovens gaat het bij transparantie om meer dan passieve openbaarmaking van overheidsdocumenten of het voeren van een actief voorlichtingsbeleid. Bovens (2003: 122) stelt: *“De eis van transparantie kan met zich meebrengen dat de overheid burgers actief en ongevraagd inzicht biedt in de structuur van haar werkprocessen, in de interne regels die zij hanteert bij haar besluitvorming, en in de evaluaties van de effectiviteit en efficiëntie van haar optreden.”*

Niet slechts vanuit een publiek debat of managementdiscours komt de eis naar transparantie dus naar voren, ook vanuit juridisch oogpunt heeft het een functie. Nu de legaliteitseis niet langer even functioneel blijkt, is het belangrijker dat de burger zich op de hoogte kan stellen van rechten en plichten. In de informatiemaatschappij lijkt kenbaarheid belangrijker dan de originele strikte legaliteit (Bovens, 2003: 122-123). Daarnaast is transparantie een belangrijke voorwaarde voor democratische legitimiteit en verantwoording. Voor deze eisen is ruimte nodig voor burgers, media en belangengroepen om informatie te vergaren, analyseren en combineren (Bovens, 2003: 123).

Ook aan een vierde benadering wordt door Bovens aandacht besteed. Transparantie kan tevens worden beschouwd als reactie op maatschappelijke ontwikkelingen. Er heerst, zoals in het hoofdstuk over vertrouwen besproken is, een tendens van horizontalisering van maatschappelijke verhoudingen, welke vraagt om een horizontalisering van de rechtsstaat en vooral om de eis van transparantie (Bovens, 2003: 126). Tonkens (2008: 5) spreekt in deze context over een ‘roep’ naar transparantie naar aanleiding van verkrumming van het gezag van professionals. Er zou onder burgers een roep bestaan naar bewijs van het nut van het werk van professionals, welke vorm krijgt in de vraag naar onder andere openbaarheid en transparantie. Bovens spreekt niet over een ‘roep’, maar eerder over een ‘recht’ van burgers: *“Elke burger of ieder verband van burgers heeft het recht om te weten hoe elke transactie, goed, dienst, voorziening of product tot stand is gekomen. Elk proces van zelfregulering, zelfsturing of van interactieve beleidsvorming dat leidt tot enige vorm van binding van derden, dient van meet af aan doorzichtig te zijn”* (Bovens, 2003: 126).

5.2. Definitie van transparantie

De doorzichtigheid waar Bovens (2003: 126) in bovenstaand citaat over spreekt, sluit aan de bij de oorspronkelijke betekenis van het begrip transparantie. Het concept transparantie is te herleiden uit het Latijn en betekent in haar oorspronkelijke zin zoveel als doorzichtigheid of

doorschijnbaarheid. In de context van de overheid heeft het woord in de loop der tijd een andere betekenis gekregen. Vaak wordt in metaforen gesproken over transparantie (Grimmelikhuijsen, 2010: 9). Zo spreekt Davis (1998) over ‘lifting the veil of secrecy’ en Den Boer (1998) over ‘the ability to look clearly through the windows of an institution’.

In dit onderzoek wordt de definitie van Birkinshaw (2006: 189) gebruikt:

‘Transparency is the conduct of public affairs in the open of otherwise subject to public scrutiny’.

Het gaat hierbij om de afhandeling van publieke zaken in openbaarheid, ook een vorm van publieke controle is in dit geval van belang. Hoewel dit een ruime benadering is, omvat het meerdere gedaanten van transparantie, waar hierna op in zal worden gegaan.

In de discussie over de opkomst van het concept ‘transparantie’, speelt ook de wijze waarop we transparantie kunnen waarderen een belangrijke rol. Transparantie lijkt een steeds belangrijker publieke waarde te zijn, Hood (2006:3) stelt dat het inmiddels “*quasi-religious significance in debate over governance and institutional design*” verkregen heeft. Transparantie lijkt vaak een doel op zichzelf te zijn. Heald (2006: 59) maakt onderscheid tussen het waarderen van transparantie als intrinsieke waarde of als instrumentele waarde. Niet iedere publieke waarde is echter een waarde op zichzelf, vele publieke waarden dienen als middel om andere doelen te bereiken; zij hebben een instrumentele waarde (Buckwalter, 2010: 3). Daar waar Birkinshaw (2006: 47-57) stelt dat transparantie een ultieme waarde is en telt als ‘fundamental human right’, pleit Heald (2006: 59) voor het waarderen van transparantie als instrumentele waarde. Heald onderscheidt zeven belangrijke idealen waar transparantie invloed op kan hebben. Dit doet hij door mogelijke ‘trade-offs’ en ‘synergieën’ met deze zeven waarden te benoemen; met effectiviteit, vertrouwen, verantwoording, autonomie en controle, privacy en anonimiteit, rechtvaardigheid en legitimiteit (Heald, 2006: 61-68). Ook in dit onderzoek wordt transparantie niet als een opzichzelfstaand doel gezien, maar als instrumentele waarde die van invloed kan zijn op vertrouwen en de perceptie van kernwaarden. Op deze relatie zal in §5.5. terug worden gekomen.

In de volgende paragraaf zullen eerst de verschillende gedaanten van het concept transparantie beschreven worden.

5.3. Verschillende gedaanten van transparantie

Heald (2006: 27-28) onderscheidt verschillende richtingen van transparantie, bestaande uit de dimensies van verticale en horizontale transparantie.

Ten eerste maakt hij onderscheid tussen verticale transparantie die naar boven toe (upwards) en naar beneden toe (downwards) gericht is.

Transparantie die naar boven gericht is kan gezien worden in termen van een hiërarchische relatie of een principal-agent relatie, waar hierna op in zal worden gegaan. Bij deze top-down vorm van transparantie kan de bovengeslikte actor het handelen of de resultaten van zijn ondergeslikte waarnemen.

Bij naar beneden gerichte transparantie is sprake van een omgedraaide gang van zaken; de lagergeplaatsten, of, zoals Heald het benoemd, ‘the ruled’ kunnen bij deze bottom-up vorm van transparantie het handelen of de resultaten van hun ‘rulers’ waarnemen. Wanneer van beide richtingen sprake is, wordt gesproken over symmetrische verticale transparantie. Is dit niet het geval, dan kan verticale transparantie in zijn geheel ontbreken, of asymmetrisch zijn (Heald, 2006: 27).

Het tweede onderscheid richt zich op horizontale transparantie; de relatie van de organisatie tot haar omgeving. Heald maakt hier onderscheid tussen transparantie naar buiten toe (outwards) en naar binnen toe (inwards).

Van transparantie naar buiten toe is sprake wanneer de ondergeschikten of agents kunnen waarnemen wat er buiten de organisatie gebeurt. Heald meent hierover dat; “*The ability to see outside is fundamental to an organization’s capacity to understand its habitat and to monitor the behaviour of its peers and/or competitors*” (Heald, 2006: 28).

Transparantie naar binnen toe vindt plaats wanneer men buiten de organisatie waar kan nemen wat er gaande is binnen de organisatie. Deze vorm van transparantie wordt vaak geassocieerd met vormen van controle.

Wanneer van beide vormen sprake is, kan gesproken worden over symmetrische horizontale transparantie, zo niet, dan kan er sprake zijn van asymmetrische transparantie of het afwezig zijn van horizontale transparantie.

Meijer, Grimmelikhuijsen en Brandsma (2009) leggen in hun visie op transparantie de nadruk op “*de mogelijkheid om informatie te krijgen over gedrag, besluitvorming, beleid en prestaties van bestuurders, politici, ambtenaren en publieke organisaties*”. Zij benadrukken dat de mogelijkheid betekent dat transparantie niet hoeft te worden benut en trekken een vergelijking met een raam; het is doorzichtig, ook al kijkt niemand er door. Er bestaat volgens de auteurs een grote variëteit aan vormen van transparantie, die samenhangen met ontwerpkeuzen die gemaakt worden. Er worden zes ontwerpkeuzen onderscheiden;

1. Wie creëert transparantie?

Een actor kan zichzelf transparant maken, maar ook een toezichthouder kan informatie transparant maken. Voordeel van het zelf openbaar maken van informatie is dat de actor zelf de meeste kennis heeft van de openbaar gemaakte gegevens, nadeel is echter dat de objectiviteit van de vastlegging en presentatie betwijfeld kunnen worden. Bij een toezichthouder treden voor- en nadeel juist andersom op; de informatie is objectiever, maar de toezichthouder bezit er minder kennis over (Meijer et al., 2009: 207).

2. Wat wordt transparant gemaakt?

Er kan volgens Meijer et al. (2009: 207) onderscheid gemaakt worden tussen het transparant maken van input, output en outcome van overheidsbeleid. Bij input van transparantie wordt bijvoorbeeld gekeken naar hoeveel budget gebruikt wordt voor bepaald beleid. Transparantie van output richt zich op indicatoren die transparant gemaakt worden om de prestaties van organisaties weer te geven, evenals bij input gaat het hier om meetbare resultaten. Het transparant maken van outcome is complexer, hierbij gaat het om maatschappelijke verbeteringen die niet alleen beïnvloed worden door vele factoren, maar ook lastig meetbaar en aan verandering onderhevig zijn.

Heald (2006: 30) maakt in dit kader een nader onderscheid. Tussen de input, output en outcome plaatst hij processen die ook transparant gemaakt kunnen worden. Heald stelt dat input, output en outcome als ‘events’ gezien kunnen worden; een zekere staat of een zeker punt dat extern zichtbaar is en tot op zekere hoogte meetbaar. Deze events worden gelinkt door processen. Het proces tussen de input en output wordt door Heald het ‘transformation process’ genoemd, tussen output en outcome het ‘linkage process’. Processen zijn niet op dezelfde wijze meetbaar als input, output of outcome, maar kunnen wel beschreven worden. In de private sector wordt het ‘transformation process’ vaak gezien als ‘black box’ en niet zichtbaar gemaakt voor buitenstaanders, wat vaak gezien wordt als bron van efficiëntie. In de politieke arena is het moeilijk het transformatieproces te beschermen van politisering, wat soms schadelijk kan zijn voor efficiëntie en effectiviteit. Het gaat bij het openbaar maken van processen om transparantie

van operationele en beleidsmatige activiteiten, door Meijer et al. (2009: 208) wordt deze transparantie van processen de throughput genoemd.

Een hier op aansluitend onderscheid dat gemaakt kan worden, is het verschil tussen transparantie over uitkomsten of transparantie over beslissingen (Prat, 2006: 99). Prat stelt dat transparantie over uitkomsten vaak oncontroversieel is, het zet organisaties aan efficiënt met informatie om te gaan. Transparantie over beslissingen kan echter een schadelijk effect hebben, aan openbaarmaking van besluitvorming zitten meer risico's, zoals in dit stuk later terug zal komen.

3. Welk soort informatie wordt openbaar gemaakt?

Meijer et al. (2009: 208) maken onderscheid tussen het openbaar maken van kwantitatieve en kwalitatieve informatie. Het voordeel van kwantitatieve informatie is dat het gebruikt kan worden voor vergelijkingen in tijd en met andere organisaties, daarnaast kan het dienen als maatstaf. Kwalitatieve informatie levert echter vaak een genuanceerder beeld op, relaties tussen ontwikkelingen kunnen bijvoorbeeld beter worden geïdentificeerd.

4. Hoe actief wordt transparantie gecreëerd?

Vervolgens wordt onderscheid gemaakt tussen actieve en passieve transparantie, zoals dit ook in Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB) gebruikt wordt. Passieve openbaarheid betekent hier dat documenten op aanvraag kunnen worden ingezien. Actieve openbaarheid houdt in dat overheden deze documenten direct beschikbaar maken voor geïnteresseerden (Meijer et al., 2009: 208).

5. Welk medium wordt gekozen voor transparantie?

Transparantie heeft in de loop der tijd betrekking gehad op verschillende media. Traditioneel had transparantie vooral betrekking op openbaarheid van vergaderingen. Zo is de eis van openbaarheid van rechtszaken vastgelegd in artikel 121 Grondwet. Een latere vorm van transparantie is het karakter van papieren transparantie; het inzien van overheidsdocumenten. Tegenwoordig speelt ook mondelinge transparantie een belangrijke rol; massamedia gaven een nieuwe invulling hieraan, men hoeft niet langer aanwezig te zijn bij vergaderingen, maar kan de vergaderingen of de resultaten daarvan ook via de televisie volgen. De laatste vorm van transparantie is het internet. Het wereldwijde web biedt de mogelijkheid heel veel informatie beschikbaar te maken aan wie dit maar wil, slechts een internetverbinding is vereist.

Dit verloop in soort transparantie lijkt aan te sluiten bij het verloop dat Bovens (2003: 39) constateert in de dominante media. Bovens maakt onderscheid tussen de pamflettendemocratie, krantendemocratie, televisiedemocratie en internetdemocratie (Bovens, 2003: 39-43). Vooral de laatste drie vormen spelen nog een rol van betekenis in de huidige samenleving. De krantendemocratie kwam aan het einde van de 19^e eeuw op en was de eerste vorm met het karakter van een massademocratie (Bovens, 2003: 40). Sinds de jaren '60 zijn westerse landen televisiedemocratieën geworden, ook wel beschouwd als toeschouwersdemocratie; het geschreven woord wordt grotendeels vervangen door beelden. De televisie is voor de gemiddelde burger de belangrijkste bron van informatie en opinie geworden (Bovens, 2003: 41). Verwacht wordt dat zich in onze huidige samenleving gaandeweg een internetdemocratie ontwikkelt. Dit medium heeft een hoge snelheid waarmee feiten en meningen kunnen reizen en kent een lage drempel voor het aanbieden van informatie (Bovens, 2003: 42-43).

6. Hoe wordt de informatie gepresenteerd?

Deze laatste ontwerpkeuze richt zich op de mate van sortering van informatie en de aard van de ontsluiting. De sortering van informatie kan ontsloten worden via een index of zoekwoorden, er kan echter ook juist een grote hoeveelheid ruwe gegevens worden aangeboden. Dit kan een strategische keuze zijn; een "information overload" is een risico bij het bieden van veel ruwe informatie, maar kan ook bewust gecreëerd worden. Het gericht en toegankelijk ontsluiten maakt

de informatie daarentegen toegankelijker, de gebruiker krijgt echter wel een bewerkte versie te zien. De volledige gegevens kunnen hierdoor niet gebruikt worden om te verwerken (Meijer et al., 2009: 209).

De besproken ontwerpkeuzen leiden tot een volgend overzicht van transparantie, aan de hand waarvan bepaalde vormen van transparantie ingedeeld kunnen worden.

Figuur 5.1. Verschillende gedaanten van transparantie

Transparantie		
De richting van transparantie	Verticaal	Top down
		Bottom up
		Symmetrisch
	Horizontaal	'Inwards'
		'Outwards'
		Symmetrisch
De instantie die transparant maakt	De organisatie zelf	
	De toezichhouder	
Onderwerp van transparantie	Events	Input
		Output
		Outcome
	Processes	Transformation process
		Linkage process
Het soort informatie	Kwantitatieve informatie	
	Kwalitatieve informatie	
De mate van actieve transparantie	Actieve openbaarmaking	
	Passieve openbaarmaking	
Het medium voor transparantie	Mondelinge media	Direct
		Via massamedia
	Papieren media	
De presentatie van de informatie	Ruwe informatie	
	Geselecteerde informatie	
	Combinatie	

5.4. Effecten van transparantie

Transparantie als veelgehoorde roep draagt een positieve connotatie met zich mee. Transparantie lijkt echter niet slechts voorstanders te hebben, ook negatieve effecten van transparantie worden door verschillende auteurs belicht. In deze paragraaf zal worden ingegaan op zowel positieve effecten, waardoor het belang van transparantie duidelijk wordt, als negatieve effecten, welke vraagtekens bij het 'hoera'-gehalte van transparantie plaatse.

Hood (2006: 5) beschrijft een aantal noties van transparantie die al voor de 20^e eeuw leefden en vandaag de dag nog steeds opgaan wanneer over het belang en de positieve effecten van transparantie gesproken wordt. Zo stelde Jean-Jacques Rousseau in de 18^e eeuw al dat ambtenaren *"in the eyes of the public"* zouden moeten optreden en dat een transparante samenleving, waarin individuen hun handelen niet kunnen bedekken voor de rest van het publiek, noodzakelijk is om intriges en machtsmisbruik te voorkomen (Hood, 2006: 7). Jeremy Bentham leek de eerste denker te zijn die het belang van transparantie in zijn moderne vorm weet te verwoorden; *"the more strictly we are watched, the better we behave."* Hij voegt hier in zijn essay 'On Publicity' aan toe:

“Secrecy, being an instrument of conspiracy, ought never to be the system of a regular government” (Bentham [1790s], in Hood, 2006: 9).

Ook vanuit een meer moderne benadering is het belang van transparantie voor overheidsoptreden duidelijk; het optreden van de overheid zou voorspelbaar moeten zijn en volgens bepaalde gepubliceerde regels moeten verlopen, in plaats van op arbitraire en niet-zichtbare wijze (Hood, 2006: 14).

Nu het meer algemene belang van transparantie uiteen gezet is, kan meer specifiek worden ingegaan op effecten die transparantie kan hebben, zowel binnen een organisatie als in meer algemene zin.

Transparantie heeft volgens Reichard (1998: 129) primair als functie om betere informatie over efficiëntie en effectiviteit van de prestaties van publieke organisaties te leveren. Transparantie biedt hiermee inzicht in het functioneren van de organisaties, waardoor deze prestaties beter gemanaged kunnen worden. Deze beredenering sluit vooral aan bij transparantie als erfgoed van de New Public Management stroming, waar het managen van prestaties en streven naar efficiëntie en effectiviteit voorop staan.

Prat (2006: 91) beredeneert vanuit een principal-agent theorie en bouwt verder op de theorie van Holmström (1979). Zij stelt dat meer informatie over het gedrag van de ‘agent’, in dit onderzoek de rechtspraak, maakt dat deze beter ter verantwoording geroepen kan worden en meer geneigd is zich in te zetten voor het ‘common good’. Transparantie zou verantwoording volgens Holmström dan ook verbeteren.

Een voordeel van transparantie voor een organisatie kan tevens zijn dat een nieuwe open cultuur gecreëerd zou worden (Roberts, 2006: 108). Dit blijkt echter niet altijd het geval te zijn. Hood (2006: 212) wijst er op dat het streven naar transparantie niet altijd leidt tot de nieuwe open cultuur die verwacht werd, maar ook juist tot meer strikt management van informatie kan leiden.

Weinig mensen zullen in eerste instantie tegen transparantie zijn. O’Neill (2006: 89) stelt echter dat; *“transparency has few enemies, but it also offers fewer and more limited benefits than is widely assumed”*. Ook Etzioni (2010: 389) stelt dat transparantie vaak overgewaardeerd wordt en de waarden waar het voor zou staan niet altijd waar kan maken. Hoewel transparantie steeds vaker gebruikt wordt en, zoals Hood (2006: 3) stelt, een *“quasi-religious significance”* in het debat over de overheid en instituties heeft, stellen O’Neill en Etzioni dat er in feite minder voordelen bestaan dan vaak verondersteld wordt.

Sommigen gaan hier verder in en stellen dat transparantie ook negatieve kanten kent. Bovens (2003) spreekt in dit verband over ‘de duistere kant van doorzichtigheid’. Bestuurlijke processen zijn lang niet altijd gebaat bij een hoge mate van doorzichtigheid. Bovens onderkent dat de stelling dat een hoge mate van transparantie het zelfreinigend vermogen van de democratische rechtsstaat vergroot, in het algemeen goed verdedigd kan worden. Hij zet hier echter tegenover dat in beleidsontwikkeling, onderhandelingen en tal van operationele processen een hoge mate van openbaarheid juist tot minder slagvaardig optreden kan leiden (Bovens, 2003: 128). Zo kan het bij onderhandelingen schadelijk zijn wanneer alle kaarten voor iedereen zichtbaar zijn en bij operationele processen leidt openbaarheid vaak juist tot minder effectief optreden.

Daarnaast is transparantie lang niet altijd effectief. Voor de ‘ontvangende partij’ kan vooral de eenzijdigheid van informatie problematisch zijn. Transparantie is een eenzijdige vorm van communicatie, wat de nodige risico’s met zich meebrengt. Het openbaar maken en verspreiden van informatie kan ertoe leiden dat het publiek voor wie de informatie bestemd is niet doorheeft

dat zij als ontvangende partij van communicatie gezien wordt. Het publiek hoeft niet door te hebben dat er met hen gecommuniceerd wordt of waarom dit relevant voor hen is en transparantie kan hierdoor haar doel missen (O'Neill, 2006: 89).

Bovens (2003: 129) laat zich ook uit over de relatie tussen transparantie en legitimiteit. Er kan volgens Bovens niet gesproken worden over een 'lineair positief verband' tussen transparantie en legitimiteit. Een grote mate van transparantie biedt geen garantie voor een goede pers. Alle tekortkomingen worden zichtbaar gemaakt, waardoor bij ieder incident onzorgvuldigheden te construeren zijn. Op deze wijze kan de transparante overheid steeds weer aan de schandpaal worden genageld. Door de toenemende transparantie wordt tevens een gedetailleerd beeld duidelijk van de gang van zaken bij de overheid. Het beeld van de overheid als de plek in onze samenleving waar rationaliteit en wijsheid heersen, kan door doorzichtigheid ondermijnd worden; het gaat er bij de overheid vaak net zo rommelig aan toe als in andere sectoren. Een verdere "onttovering" van de overheid is volgens Bovens dan ook de belangrijkste prijs die voor transparantie betaald moet worden.

Wanneer transparantie door media en politiek wordt gebruikt voor eigen commercieel of politiek gewin, kan dit bijdragen aan de groei van politiek cynisme en onverschilligheid. Bovens wijst hier op de duistere kant van ondoorzichtigheid; het ontstaan van een "politics of scandal" en een afname van de legitimiteit. De paradox in dit geval is dat de effectiviteit en controleerbaarheid van de overheid wellicht kunnen toenemen, maar de legitimiteit juist steeds verder afneemt.

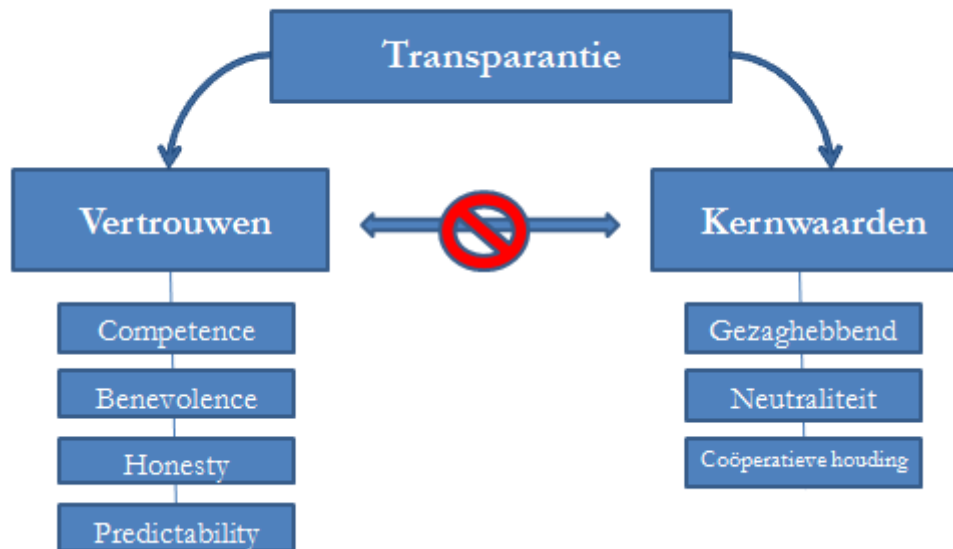
Deze paradox vraagt om enkele eisen. Ten eerste om burgerlijke terughoudendheid; burgers moeten niet te snel oordelen en tot een 'Kruisig Hem' oordeel komen, maar de overheid het voordeel van de twijfel gunnen. Weinigen zullen zich nog aangetrokken voelen tot het ambt wanneer onredelijke eisen gesteld worden en het handelen met hoon wordt overladen (Bovens, 2003: 129).

Daarnaast vraagt het om zelfbeheersing van klokkenluiders; niet elke zichtbare afwijking moet worden uitgemeten, en op basis van incidenten mag niet gegeneraliseerd worden om het burgerlijk vertrouwen te behouden (Bovens, 2003: 129). Tot slot vraagt transparantie om robuustheid van de onder vuur liggende actoren. Volgens Bovens vraagt een digitale republiek dat bestuurders en ambtenaren 'fier' zijn op hun werk en verantwoordelijkheid nemen voor het verdedigen van hun publieke zaak. De eerder genoemde onttovering van de overheid vraagt, net zoals bij de onttovering van kerk en wetenschap, vooral om burgerlijke volwassenheid en politieke prudentie, zo stelt Bovens (Bovens, 2003: 130).

Nu enkele gevolgen van transparantie verhelderd zijn, is het in dit onderzoek van belang ook de invloed van transparantie op vertrouwen en de perceptie op kernwaarden te bekijken. Nu de concepten vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak duidelijk zijn, zal meer specifiek ingegaan worden op de invloed die transparantie hierop kan hebben.

5.5. De invloed van transparantie op vertrouwen en de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak

Figuur 5.2. Het onderzoeksmodel: de invloed van transparantie op vertrouwen en de perceptie van kernwaarden van rechters

In dit onderzoek staat de invloed van transparantie op enerzijds vertrouwen en anderzijds kernwaarden van de rechtspraak centraal. Vertrouwen wordt getoetst aan de hand van de vier 'trusting beliefs' die Mcknight et al. (2002) formuleren, kernwaarden aan de hand van drie van de kernwaarden die Kwak (2006) onderscheidt. In deze laatste paragraaf zal een theoretische beschouwing worden gegeven op de mogelijke invloed van transparantie op deze beide concepten. Van belang is dat de relatie tussen vertrouwen en kernwaarden niet onderzocht zal worden, slechts de invloed die transparantie heeft op deze waarden staat hier centraal. Na een theoretische beschouwing, zullen hypothesen geformuleerd worden die in dit onderzoek centraal zullen staan.

5.5.1. De invloed van transparantie op vertrouwen

Zoals in de paragraaf over transparantie duidelijk werd, wordt transparantie gezien als een instrumentele waarde. Als instrumentele waarde kan transparantie invloed hebben op andere publieke idealen. Zoals bleek uit §5.4. over de effecten van transparantie, kan volgens sommige auteurs transparantie een positieve werking hebben op de 'accountability' van organisaties en het zelfreinigend vermogen van de democratische rechtsstaat vergroten. Er worden echter ook donkere kanten van transparantie benoemd, zo kan transparantie ook belemmerend werken binnen een organisatie, een organisatie kan bijvoorbeeld minder slagvaardig optreden. De paradox die Bovens (2003) aanstipt, veronderstelt dat transparantie de controleerbaarheid en effectiviteit van de overheid in sommige gevallen kan doen toenemen, maar de legitimiteit juist steeds verder doet afnemen. Hierbij doet Bovens een voorzet richting het afnemen van burgerlijk vertrouwen. In het vervolg zullen drie mogelijke effecten van transparantie specifiek op vertrouwen worden beschreven. Wanneer transparantie als instrumentele waarde gezien wordt, kan allereerst verondersteld worden dat dit een effect heeft op vertrouwen als publieke waarde en publiek ideaal.

1. *Transparantie heeft een positieve invloed op vertrouwen*

Transparantie kan allereerst een positieve invloed op vertrouwen hebben. Duidelijk werd dat transparantie verantwoording verbetert (Prat, 2006: 91) en kan leiden tot een meer open cultuur (Roberts, 2006: 108). Transparantie biedt burgers daarmee de kans meer informatie op te doen en meer inzicht in werkwijze van de overheid te krijgen.

Alt et al. (2002: 6) vinden in onderzoek naar fiscale en monetaire zaken dat transparantie een positieve bijdrage aan vertrouwen levert. Verondersteld wordt dat politici in instituties die transparanter met hun budget omgaan meer moeite lijken te doen, waardoor stemmers hier meer waardering voor geven. Daarnaast lijken stemmers meer middelen toe te vertrouwen aan politici waarvan de instituties meer transparant te werk gaan. Ook Daunton (1998) stelt dat een succesvolle creatie van legitimiteit en vertrouwen deels te wijten is aan het opstellen van transparante jaarlijkse budgetten, waardoor het duidelijk is voor het publiek en belastingbetalers waar geld vandaan kwam en waar het heen gaat (Daunton, 1998, in Alt & Lassen, 2002: 21).

2. *Transparantie heeft een negatieve invloed op vertrouwen*

O'Neill stelt echter dat transparantie vertrouwen ook juist kan schaden. Zij meent dat het wellicht niet zo verbazingwekkend is dat het publiek wantrouwen toegenomen is in de jaren waarin openheid en transparantie steeds meer worden nagestreefd (O'Neill, 2002: 69). Transparantie zou vooral de waarde van "*professional judgement*" ondermijnen (Heald, 2002: 62). O'Neill stelt dan ook dat transparantie niet nagestreefd moet worden om vertrouwen te vergroten, maar juist gestreefd moet worden naar het verminderen van bedrog en leugens. Transparantie zou dit juist vergroten en hiermee afdoen aan vertrouwen; "*those who know that everything that they say or write is to be made public may massage the truth*" (O'Neill, 2002: 73, in Heald, 2002: 62). Een ander gevaar aan transparantie zou volgens O'Neill zijn dat het zoveel ongesorteerde informatie oplevert, dat er vooral verwarring ontstaat, in plaats van dat het daadwerkelijk gebruikt kan worden. Het zou hiermee eerder bijdragen aan het ontstaan van onzekerheid dan aan vertrouwen (Heald, 2006: 62).

Ook Finel en Lord (1999: 319-322, cit. in Heald, 2006: 62) stellen dat meer informatie niet noodzakelijkerwijs leidt tot meer tevredenheid of meer vertrouwen. Zij wijzen op het gevaar dat het publiek plots geconfronteerd kan worden met onzekerheden die eerder gecamoufleerd werden door zekere "*professional mystiques*" en fouten zichtbaar maken die onvermijdelijk zijn in zekere professionele systemen (Heald, 2006: 62).

3. *Transparantie heeft geen invloed op vertrouwen*

Roberts (2006: 119) stelt dat de link tussen openheid en vertrouwen in de overheid "*tenuous*" is. Een belangrijke reden hiervoor zou zijn dat de determinanten van vertrouwen veelsoortig zijn. Het is dan ook waarschijnlijk dat andere factoren, zoals de door burgers ervaren graad van psychologische of economische onzekerheid, van belangrijker invloed zijn op vertrouwen.

De veronderstelling dat andere factoren van belangrijker invloed zijn op vertrouwen dan transparantie is, wordt door meerdere auteurs verdedigd. Bouckaert en Van der Walle (2003: 333) beschrijven dit standpunt op een eigen wijze en stellen dat vertrouwen niet zomaar kan worden toegeschreven aan het goed of slecht functioneren van een institutie, het vertrouwen in de overheid kan volgens hen zelf volledig ongerelateerd zijn aan dat wat een overheid is of doet. Zij stellen, op grond van literatuur van Hofstede (1980) dat vertrouwen in ieder geval deels bepaald wordt door cultuur. De factoren die het vertrouwen bepalen zijn niet in ieder land of iedere politieke cultuur hetzelfde en kunnen met de tijd verschillen. Daarnaast wordt op het belang van specifieke gebeurtenissen, 'events', gewezen, welke vaak een (tijdelijk) effect op vertrouwen hebben en moeilijk mee te nemen of te herkennen zijn in het meten van vertrouwen. Het is volgens Bouckaert en Van der Walle (2003: 334) dan ook niet duidelijk wat vertrouwen daadwerkelijk bepaalt en of dit überhaupt te maken heeft met het handelen van de overheid.

Transparantie over bijvoorbeeld dit handelen van de overheid zou in deze zin geen invloed hebben op het vertrouwen van burgers in de overheid, of in dit geval het instituut van de rechtspraak.

Aan de hand van bovenstaande uiteenzetting, worden de volgende hypothesen geformuleerd:

H0: Verschillende vormen van transparantie hebben *geen* invloed op vertrouwen in rechters.

H1a: Verschillende vormen van transparantie hebben een *positieve* invloed op vertrouwen in rechters

H1b: Verschillende vormen van transparantie hebben een *negatieve* invloed op vertrouwen in rechters

Gebaseerd op bovenstaande uiteenzetting, zijn een nulhypothese en alternatieve hypothese opgesteld. H0 gaat uit van geen effect van transparantie op vertrouwen in rechters, aansluitend bij de afweging van Roberts (2006) en Bouckaert en Van der Walle (2003). De alternatieve hypothese is opgedeeld in twee mogelijkheden, op grond van bovenstaande theoretische afweging. Hoewel er veel voorstanders van transparantie zijn, lijken er ook immers ook ‘gevaren’ wat betreft de invloed op vertrouwen aan verbonden. De algemene alternatieve hypothese bestaat daarom uit twee kanten; het vertrouwen in rechters zou zowel kunnen toenemen, zoals Prat (2006) of Alt et al. (2002) verwachten, als afnemen, zoals O’Neill (2006) en Finel en Lord (1999) verwachten.

5.5.2. De invloed van transparantie op kernwaarden van de rechter

Over de invloed die transparantie heeft op de kernwaarden van de rechter, kan geen verstrekkend theoretisch overzicht worden geboden. Een specifiek onderzoek naar de invloed die transparantie op kernwaarden van de rechter heeft, is niet uitgevoerd, mede omdat hier een specifieke en gevarieerde samenstelling van kernwaarden is gekozen. Dit onderdeel van het onderzoek zal meer vernieuwend zijn en dan ook niet kunnen voortbouwen op uitgebreide theoretische achtergronden over de relatie van verschillende kernwaarden met transparantie.

Op grond van meer algemene literatuur over de kernwaarden zelf, kan echter wel een korte verwachting worden geformuleerd. Deze hypothesen zullen op een minder uitgebreid literatuuroverzicht gebaseerd zijn, juist omdat dit onderzoek tracht bij te dragen aan dit nog redelijk onontgonnen gebied.

Omdat de verschillende kernwaarden uiteenlopend zijn, zullen deze, in tegenstelling tot het concept ‘vertrouwen’, bondig en los van elkaar worden besproken. Daar waar verschillende onderdelen van vertrouwen allen op eenzelfde wijze zouden kunnen reageren op transparantie, lijkt bij de kernwaarden van de rechtspraak, vooral door moderne en minder moderne onderdelen, meer differentiatie mogelijk.

Meer algemeen lijken ook voor kernwaarden de waarschuwingen van O’Neill (2002, in Heald, 2002: 62) en Finel en Lord (1999, in Heald, 2006: 62) op te kunnen gaan, juist omdat zij spreken over het gevaar voor de waarde van respectievelijk het “*professional judgement*” en het verwijderen van de camouflage door “*professional mystiques*”. De kernwaarden hangen immers samen met eisen en verwachtingen die aan de professionaliteit van rechters gesteld worden (Kwak, 2006).

1. Gezaghebbend

In de dimensie gezaghebbend maakt Gommer (2008: 27) onderscheid tussen mythisch gezag en gezag van onderaf. Daar waar van gezag gebaseerd op vertrouwen gesproken wordt, wordt gezag van onderaf bedoeld. De meer traditionele kernwaarde van de rechter is echter een meer traditionele vorm van gezag, door Gommer beschouwd als ‘mythisch gezag’. Gommer stelt dat dit mythisch gezag niet lijkt te passen bij een samenleving waar de burger het laatste woord heeft.

De rechter is in deze soort samenleving een meer gelijkwaardige, maar vooral onpartijdige actor, die middels zijn vonnis en motivering verantwoording over zijn beslissing aflegt. De rechter zou daarin zijn gezag aan transparantie en een open manier van omgaan met kritiek ontleen. Hiermee zou het 'mythisch' gezag dus deels vervangen kunnen worden door transparantie, waardoor een negatieve invloed kan worden verwacht van transparantie op deze vorm van mythisch gezag (Gommer, 2008: 26).

2. *Neutraal*

Kwak (2006: 22) stelt dat de vraag naar neutraliteit van de rechter gepaard gaat met een vraag naar transparantie van handelen, beide vragen komen voort uit eisen van mondige burgers in moderne, liberale samenlevingen. De burger wil het oordeel van de rechter kunnen voorspellen. Omdat de burger er niet meer voetstoots vanuit lijkt te gaan dat autoriteiten het beste met hem voorhebben, wil hij dit handelen kunnen controleren. Hier zou transparantie van belang zijn. Over de relatie tussen neutraliteit en transparantie kan nog niet veel gezegd worden op basis van deze literatuur, zeker omdat dit specifiek op de rechtspraak is toegespitst. Verwacht wordt echter dat meer transparantie een positief effect zal hebben op de ervaren neutraliteit van rechters, omdat zij, zoals Kwak aangeeft, hierdoor het handelen kunnen controleren. Een harde verwachting is dit echter niet door het ontbreken van relevant onderzoek.

3. *Coöperatieve houding*

Bij de dimensie 'coöperatieve houding' wordt vooral gericht op de communicatie van de rechter en de connectie met de samenleving. Communicatie van de rechter vereist als waarde op zich al een vorm van openbaarheid. Zo wordt wettelijk voorgeschreven dat de uitspraak in het openbaar moet plaatsvinden. Barendrecht (2004) stelt dat een goede en directe communicatie cruciaal is en vooral een open houding zou vereisen. Verwacht wordt dat transparantie een positief effect zou hebben op de ervaren coöperatieve houding van de rechter. Ook hier geldt echter dat dit vooral een geformuleerde *verwachting* is, correcte specifieke theorievorming lijkt nog te ontbreken.

Hoewel over de drie kernwaarden dus geen werkelijk theoretische hypothesen kunnen worden opgesteld, kunnen wel verwachtingen in de vorm van een hypothese worden gegeven. Omdat voor geen van de kernwaarden een duidelijke verwachting over de invloed van transparantie bestaat, worden de hypothesen algemeen omtrent 'kernwaarden' geformuleerd, en zullen in de resultaten ook meer specifiek per kernwaarde bekeken worden. Ook hier is sprake van een nulhypothese en een alternatieve hypothese die twee kanten op kan, omdat slechts verwachtingen bestaan en geen werkelijke sturing lijkt te bestaan. Dit leidt dan ook tot de volgende hypothesen, die opgaan voor de verschillende kernwaarden:

H0: Transparantie heeft *geen* invloed op de perceptie van kernwaarden van de rechter

H1a: Transparantie heeft een *negatieve* invloed op de perceptie van kernwaarden van de rechter

H1b: Transparantie heeft een *positieve* invloed op de perceptie van kernwaarden van de rechter

In het volgende hoofdstuk zal verder worden ingegaan op de wijze waarop deze hypothesen getoetst zullen worden, door te bespreken welke onderzoekskeuzes gemaakt zijn en welke methoden zijn gebruikt. Het Resultaten hoofdstuk zal vervolgens aan de hand van de uitkomsten van dit onderzoek verder ingaan op de hier opgestelde hypothesen.

Hoofdstuk 6. Onderzoeksmethoden

In dit hoofdstuk wordt allereerst algemeen ingegaan op de wetenschapsfilosofische benadering van dit onderzoek, wat zijn weerslag heeft op de gebruikte methoden (§6.1.). Vervolgens wordt ingegaan op de daadwerkelijke onderzoeksmethoden, in dit geval het experiment (§6.2) en de interviews (§6.3.). Hierna wordt in §6.4. een beschrijving gegeven van de analysemethoden; de wijze waarop de vergaarde data geanalyseerd zijn om tot beantwoording van de empirische deelvragen te komen. De wijze waarop de concepten die in het theoretisch kader geïntroduceerd en uitgewerkt zijn verder geoperationaliseerd worden, wordt in §6.5. verder toegelicht. Hierbij wordt tevens ingegaan op de statistische betrouwbaarheid van de gebruikte dimensies en concepten. Afgesloten wordt met een manipulatiecheck van het concept transparantie, de onafhankelijke variabele in dit onderzoek (§6.6.).

6.1. Wetenschapsfilosofische benadering

In het kader van een wetenschapsfilosofische benadering wordt hier uitgegaan van het onderscheid dat Deetz (1996) maakt. Deetz onderscheidt in zijn model twee dimensies, namelijk (1) local/emergent - elite/ a priori en (2) consensus - dissensus. Bij de local/emergent kant van de dimensie zal de onderzoeker concepten gebruiken die in dialoog met zijn onderzoekssubjecten ontstaan, aan de elite/a priori kant van de dimensie legt de onderzoeker zijn eigen concepten of begrippenkader over het onderzochte, vaak gebaseerd op theorie (Buchanan & Bryman 2007: 485). De consensus-dissensus dimensie laat de relatie van onderzoek tot de bestaande sociale orde zien. De consensus kant van de dimensie gaat uit van orde in sociale en natuurlijke systemen, waarbij het belangrijkste doel het nauwkeurig en realistisch weergeven van deze ontdekte orde is. Dissensus ziet daarentegen strijd, conflict en spanning als de natuurlijke staat; onderzoek richt zich op het blootleggen en uitdagen van structuren die de bestaande orde in stand houden (Deetz 1996: 197-198).

In dit onderzoek wordt geput uit de positivistische benadering. De positivistische benadering bevindt zich aan de elite/a priori en consensus zijde. Gekeken wordt naar het effect van transparantie op vertrouwen en kernwaarden van de rechtspraak door middel van een experiment. Er wordt gezocht naar wetmatigheden, wat aansluit bij de positivistische benadering. De positivistische traditie ziet de wereld als een gestructureerde wereld die uit bepaalde wetmatigheden is opgebouwd. Men wil door middel van onderzoek de wereld zo treffend mogelijk weergeven in termen van causaliteit (Deetz, 1996: 201). De elite/a priori kant betekent dat de onderzoeker zijn vooraf gevormde begrippenkader over de onderzochte situatie legt. In dit onderzoek is dit ook het geval. Vooraf wordt literatuur gezocht over transparantie, vertrouwen en kernwaarden en op basis hiervan zijn de eerder beschreven operationalisaties gemaakt. Het onderzoek wordt dus geleid door vooraf bepaalde begrippen die door de onderzoeker over de situatie gelegd worden. Gevaar hieraan is dat belangrijke delen van de werkelijkheid over het hoofd gezien worden, het onderzoek is immers duidelijk op bepaalde aspecten gericht. De kans bestaat dat waardevolle informatie niet opgemerkt wordt, omdat dit niet binnen de vooraf bepaalde definities past.

Binnen de tweede dimensie bevindt dit onderzoek zich aan de consensus kant, het gaat uit van een bestaande orde. Doel van het onderzoek is een realistische weergave van deze orde en wetmatigheden in de relatie tussen transparantie en vertrouwen en transparantie en perceptie van kernwaarden te laten zien.

Hoewel het eerste doel het vinden van wetmatigheden is, is het tweede doel van dit onderzoek het verklaren van deze wetmatigheden. Om de resultaten te duiden zullen interviews plaatsvinden

met deelnemers aan het experiment, zoals in de onderzoeksmethoden hierna toegelicht zal worden.

In dit onderzoek vormen de verklarende interviews een waardevolle aanvulling voor een positivistische studie die slechts gericht is op het vinden van een effect. Om het effect van transparantie op vertrouwen goed te kunnen duiden en te begrijpen, is het van belang de redenatie en betekenis die de onderzochte actoren hieraan geven te onderzoeken.

Hoewel interviews ter duiding van de invloed van transparantie gezien zouden kunnen worden als een interpretatieve methode, is dat in dit onderzoek in feite niet het geval. De interviews dienen als aanvulling op het experiment en geven een verklaring voor de door de onderzoeker gevonden resultaten. Hoewel de betekenis die actoren geven aan transparantie en het vertrouwen en kernwaarden in rechters ondervraagd zal worden, heeft dit nog steeds als doel een bepaalde wetmatigheid te vinden en te verklaren. Het zou daarom noch recht doen aan de interpretatieve benadering, noch aan de positivistische, om dit onderzoek interpretatief te noemen. Binnen deze traditie wordt immers hoofdzakelijk gezocht naar de betekenis die de onderzochte subjecten, ook wel gezien als ‘active sensemakers’, aan de onderzochte entiteit en verschillende begrippen geven.

6.2. Het experiment als onderzoeksmethode

In dit onderdeel zal allereerst de keuze voor een experiment worden toegelicht (§6.2.1). Daarna zal een korte beschrijving van het experiment volgen (§6.2.2.). De operationalisatie van de gebruikte vorm van transparantie volgt in onderdeel 6.5, waar dieper wordt ingegaan op operationalisaties van verschillende begrippen. De voorbereiding voor het experiment wordt opgedeeld in de toelichting op het tot stand komen van de vragenlijst (§6.2.3.) en de selectie van de proefpersonen (§6.2.4.). Onderdeel van de paragraaf over de selectie van proefpersonen is de beschrijving van de uiteindelijke groepen die hebben deelgenomen aan het experiment. De bespreking van het experiment als onderzoeksmethode wordt afgesloten met een reflectie op de betrouwbaarheid en validiteit van het experiment (§6.2.5.). Hier wordt ingegaan op punten waardoor de betrouwbaarheid en validiteit in het geding zouden kunnen komen en de wijze waarop hier vooraf rekening mee gehouden is.

6.2.1. Keuze voor een experiment

In dit onderzoek wordt bekeken in hoeverre transparantie vertrouwen in rechters en de perceptie van kernwaarden van rechters kan beïnvloeden. Dit veronderstelt een zeker effect van transparantie op vertrouwen en perceptie van kernwaarden van de rechtspraak. Dit effect kan gezien worden als een bepaalde wetmatigheid die onderzocht moet worden. Een geschikte methode om slechts het effect van transparantie te onderzoeken en andere mogelijke effecten op vertrouwen zoveel mogelijk te voorkomen, is het uitvoeren van een experiment.

Hoewel er in bestuurskundig onderzoek niet vaak gebruik gemaakt wordt van experimenten, kan het een bruikbare methode zijn om te onderzoeken hoe een onafhankelijke variabele (OV) een afhankelijke variabele (AV) beïnvloedt (Van Thiel, 2007: 36, 70). In dit onderzoek zal onderzocht worden hoe transparantie (OV) vertrouwen in de rechtspraak en de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak (beide AV) beïnvloedt. Dit zal onderzocht worden aan de hand van een experiment.

Bij een klassiek experiment worden proefpersonen in twee groepen verdeeld: de experimentele groep en de controlegroep. Bij beide groepen wordt een voormeting en een nameting gehouden. Het is van belang dat de proefpersonen niet weten wat onderzocht wordt. De onderzoeker richt de situatie in een klassiek experiment zelf in, zodat zeker is dat de proefpersonen door niets

anders dan door de stimuli die door hem/haar bepaald zijn worden beïnvloed, dit wordt ‘manipulatie’ door de onderzoeker genoemd (Van Thiel, 2007: 70-71).

6.2.2. Beschrijving van het experiment

In dit experiment worden twee vormen van transparantie onderzocht en met elkaar en een controlegroep vergeleken. De respondenten zijn opgedeeld in drie verschillende groepen.

De eerste groep dient als de controlegroep. Zij hebben slechts een algemene vragenlijst over hun vertrouwen in de rechtspraak en perceptie op kernwaarden van de rechter gekregen. Hier wordt niets in gevraagd over de connectie met transparantie.

De tweede groep heeft een geschreven vonnis te zien gekregen. Deze uitspraak is afkomstig van www.rechtspraak.nl. Iedereen in deze groep heeft een aparte uitspraak gekregen die individueel gelezen werd. Na het lezen van deze uitspraak, heeft deze groep een vragenlijst ingevuld die is gericht op de uitspraak.

De derde groep kreeg tot slot een fragment uit het televisieprogramma ‘De Rechtbank’ van de EO te zien. Dit fragment is omwille van de vergelijkbaarheid klassikaal vertoond. Op die manier kon worden bewerkstelligd dat proefpersonen ieder tegelijkertijd hetzelfde fragment te zien kregen. Hierbij is aan de proefpersonen gevraagd om geconcentreerd naar het fragment te kijken zonder met elkaar te communiceren en de vragenlijst individueel in te vullen.

Om de inhoud van het experiment duidelijk te maken, wordt hier ingegaan op de verschillende vormen van transparantie die de tweede en derde groep voorgelegd gekregen hebben. Hierbij wordt eerst ingegaan het fragment dat door een van de groepen bekeken is. Daarna wordt de uitspraak besproken die een andere groep voorgelegd heeft gekregen.

Het fragment is afkomstig uit de serie ‘De Rechtbank’, uitgezonden door de EO. Afleveringen van dit programma zijn terug te vinden via uitzendinggemist.nl. Hier volgt enige informatie over het programma waaruit het fragment afkomstig is;

De Rechtbank – EO

Deze recente achtdelige serie van de EO biedt een kijkje in de keuken van de Rechtbank Utrecht. De officiële omschrijving luidt als volgt;

“Het programma ‘De Rechtbank’ speelt zich af in en om de rechtszaal. De programmamakers kijken mee over de schouder en door de ogen van de rechters. De elf rechters die zich voor deze serie laten volgen, praten openhartig over hun vak. We zien ze aan het werk in de rechtszaal en voelen de dilemma’s die ten grondslag liggen aan een vonnis. Ook worden ze gevolgd als de toga uit is; de serie geeft toegang tot de kantoren en wandelgangen. Het laat zien hoe rechters zich voorbereiden hoe ze tot een uitspraak komen.”⁷

In het experiment is ervoor gekozen om één zaak te laten zien op een wijze die representatief is voor de wijze waarop zaken in het programma worden getoond. Het gaat in dit geval om een strafzaak waarbij een meervoudige kamer oordeelt. Hierdoor komen drie rechters in beeld, waarvan twee aan het woord; zowel een mannelijke als een vrouwelijke rechter. In de zaak staat een jongen van 19 met een strafblad centraal. Een van de opgelegde sancties is een gedragsbeïnvloedende maatregel: een maatregel die wordt opgelegd aan een jeugdige die zich veelvuldig aan criminaliteit schuldig heeft gemaakt en waarvan verwacht wordt dat hij door de maatregel weer op het rechte spoor komt. Wanneer deze persoon zich vervolgens niet houdt aan de voorwaarden bij een dergelijke gedragsbeïnvloedende maatregel, kan deze worden omgezet in jeugddetentie. De 19-jarige jongen pleegt korte tijd voordat de rechters moeten beoordelen of de

⁷ Informatie van: http://www.eo.nl/programma/derechtbank/2010-2011/page/De_Rechtbank/articles/article.esp?article=12014385

intensieve begeleiding nog nodig is een inbraak. In de zaak die zowel in het fragment als in de uitspraak behandeld wordt, buigt de rechtbank zich niet alleen over de inbraak, maar vooral over de gedragsbeïnvloedende maatregel. De rechters moeten besluiten of deze moet worden gestopt en worden omgezet in gevangenisstraf, of dat de jongen nog een kans krijgt.

Dit fragment komt uit de vierde aflevering, uitgezonden op 21-12-2010 bij de EO, en is terug te vinden via www.uitzendinggemist.nl.

Rechtspraak.nl – online uitspraken

De andere ‘transparantiegroep’ heeft een uitspraak gelezen over dezelfde zaak, afkomstig van www.rechtspraak.nl. De uitspraken die op www.rechtspraak.nl gepubliceerd worden, worden geselecteerd door de Rechtspraak zelf aan de hand van bepaalde criteria, zoals publicitaire aandacht, belang voor het openbare leven, gevolgen voor toepassing van regelgeving en interesse van belanghebbenden.⁸ Een uitspraak is een meer traditionele manier van openbaarheid. In de uitspraak wordt het verloop van het proces uitgewerkt. Ook via dit medium kan beter inzicht in de werkwijze van de rechtspraak en de rechter ontstaan.

De uitspraak die gelezen is, gaat over dezelfde rechtszaak als de hierboven besproken zaak van de 19-jarige jongen. De gang van zaken wordt weergegeven in een overzicht van feiten, overwegingen en de beslissing. De uitspraak die op papier staat, wordt in het fragment op beeld uitgesproken door de rechter.

6.2.3. Voorbereiding van de vragenlijst

De vragenlijsten voor de verschillende groepen komen grotendeels overeen. Het belangrijkste verschil is dat in zowel de vragenlijst bij het fragment als de lijst bij de uitspraak gevraagd wordt naar zowel het algemene beeld van de rechter als het beeld van de rechter in het bekeken fragment/gelezen vonnis, verwoord als ‘het beeld van de rechter in het algemeen’ en ‘het beeld van de rechter in de zaak’. In de lijst die de controlegroep invult kon alleen gevraagd worden naar hun algemene beeld.

De vragenlijsten zijn opgesteld aan de hand van de indicatoren die afgeleid zijn uit de literatuur. Allereerst zijn verschillende dimensies onderscheiden, welke verder zijn geoperationaliseerd in indicatoren. Deze zijn omgezet in items die gemeten kunnen worden. De vragenlijst is opgebouwd door eerst te vragen naar het bekeken fragment of gelezen vonnis (behalve bij de controlegroep), om te controleren of dit beschouwd wordt als vorm van transparantie. Als tweede onderdeel wordt gevraagd naar de achtergrond en eerdere ervaring met de rechtspraak. Vervolgens wordt de zelfgeschatte kennis en affiniteit met de rechtspraak gemeten. Daarna wordt meer specifiek ingegaan op eigenschappen van de rechter in deel vier en vijf, allereerst in vrij algemene eigenschappen, vervolgens op meer specifiek geformuleerde eigenschappen. Tot slot wordt gevraagd naar het vertrouwen dat de respondent in de rechtspraak heeft, waarna wordt afgesloten met een aantal persoonlijke vragen om een beeld van de politieke voorkeur en levensbeschouwelijke achtergrond te krijgen, en een beeld van de verdeling van man en vrouw en de gemiddelde leeftijd. De vragenlijsten zijn terug te vinden in de bijlage.

De vragenlijsten zijn van tevoren door verschillende mensen getest. Enkeligen hebben het hele experiment uitprobeerd en hierbij ook commentaar op de vragenlijst gegeven. Deze feedback is verwerkt, de vragenlijst is steeds iets aangepast. Zo bleek het wenselijk meer vragen negatief te formuleren, zodat de stellingen niet te eentonig zouden worden. Daarnaast bleken enkele begrippen in de stellingen niet helder te zijn, deze zijn daarom aangepast. De toelichting per vraag was niet duidelijk en de structuur in de vragenlijst kon worden verhelderd volgens de personen

⁸ Informatie van: <http://www.usgjuristen.nl/nieuws.asp?nid=513>

die het experiment testten. Tot slot bleek de toelichting op de rechtszaak zelf, behandeld in het fragment en in de uitspraak, te gekleurd geformuleerd te zijn. Deze toelichting aan het begin van het experiment is daarom herschreven tot een objectievere inleiding op de rechtszaak.

6.2.4. Selectie en beschrijving van de proefpersonen

Het experiment is uitgevoerd in drie groepen. De groepen bestonden uit 20 (controlegroep), 19 (uitspraak) en 23 (fragment) personen, dit maakt een totaal van 62 personen. Door de beperkte tijd en middelen voor dit onderzoek, kan geen grootschalig experiment gedaan worden. Daarnaast is het in een experiment, juist omdat er maar een klein aantal variabelen gemeten wordt, meestal niet nodig om grote aantallen proefpersonen te onderzoeken (Van Thiel, 2007: 71).

Het is in dit experiment van belang de groepen te ‘matchen’ (Van Thiel, 2007: 72). Uit onderzoek van het SCP (2004; 2007) blijkt dat persoonlijke kenmerken van invloed kunnen zijn op het vertrouwen dat burgers in de rechtspraak hebben. Opleidingsniveau, achtergrond, leeftijd, inkomen en politieke voorkeur hebben effect op het vertrouwen van burgers in verschillende overheidsinstellingen. Om het risico dat deze factoren een bepalende invloed hebben in het onderzoek zoveel mogelijk te mijden, kan een oplossing zijn personen op basis van deze kenmerken in te delen in een van de groepen. Van Thiel (2007: 72-73) stelt voor om proefpersonen eerst te testen op deze kenmerken en hen vervolgens in een van de groepen in te delen. In dit experiment zijn de personen niet van tevoren getest op bijvoorbeeld taalvaardigheid, de groep die gebruikt wordt zijn allen 2^e-jaars studenten Bestuurs- en Organisationswetenschap en zouden, binnen bepaalde marges, een vergelijkbaar opleidingsniveau moeten hebben.

De groepen zijn echter wel ‘at random’ ingedeeld. Swanborn (2002: 105) stelt dat bij deze manier de controlegroep en experimentele groep qua beginsituatie vergelijkbaar moeten zijn. Dit wordt bereikt door vanuit een gemeenschappelijke startpopulatie via een toevalsprocedure groepen samen te stellen. In dit geval is gebruik gemaakt van groepen die door een ander dan de onderzoeker zijn ingedeeld, maar wel op een ‘at random’ wijze, waarbij slechts geselecteerd is op geslacht.

De respondenten voor het experiment zijn tweedejaars bachelor studenten Bestuurs- en Organisationswetenschap. Deze studenten zijn op het moment van het experiment net klaar met een tweede training Sociale en Professionele Vaardigheden. Voor deze training zijn zij random ingedeeld. De wijze waarop deze verdeling tot stand is gekomen, is door te letten op de verdeling aan mannen en vrouwen, maar verder volledig willekeurig. Er wordt niet gekeken naar oorspronkelijke leergroep (de groep waarin de studenten al enkele maanden functioneren), persoonlijke eigenschappen of andere kenmerken. De studenten krijgen willekeurig een nummer toegewezen en worden op die wijze ingedeeld. Door alle studenten met een bepaald nummer bij elkaar te zetten, ontstaan willekeurig ingedeelde groepen.

De respondenten zijn van tevoren op de hoogte gebracht over deelname aan het experiment. Zij hebben van tevoren een e-mail ontvangen met de aankondiging van het experiment. In deze e-mail is vermeld dat het gaat om een onderzoek naar rechtspraak en veiligheid, een kernthema van de leerkring Publiek Management, waarbinnen dit onderzoek is uitgevoerd. Er is de respondenten gevraagd na de training een kwartier langer te blijven om mee te werken aan het onderzoek. Wanneer studenten hierbij niet aanwezig zouden kunnen zijn, is hen gevraagd dit van tevoren aan te geven. Op deze wijze is geprobeerd het aantal deelnemers aan het experiment zo hoog mogelijk te houden.

De studenten in dit onderzoek hebben allen hetzelfde opleidingsniveau, eenzelfde studierichting en ook de leeftijdsklasse komt overeen. Alle studenten zijn tussen de 18 en 25 jaar oud en studeren Bestuurs- en Organisationswetenschap. Deze studie richt zich op publieke organisaties en de wisselwerking met haar bestuurlijke en maatschappelijke context. Er bestaat dan ook een reële kans dat deze studenten een beter ontwikkeld beeld van de rechtspraak hebben dan de gemiddelde burger. Daarnaast zijn deze studenten al bezig met de publieke sector en zou dit er toe kunnen leiden dat zij relatief veel vertrouwen hebben in een traditionele publieke organisatie als de rechtspraak. Dat er weinig spreiding in respondenten bestaat, hoeft in dit geval echter niet problematisch te zijn. Van belang is niet de hoogte van het vertrouwen of de vergelijking van verschillende bevolkingslagen, maar het effect van transparantie op het vertrouwen in de rechtspraak. Slechts het verschil in vertrouwen tussen de groepen is van belang; het is voor de onderlinge vergelijkbaarheid juist van belang een zo homogeen mogelijke groep te gebruiken.

In het experiment zijn studenten gebruikt. Op het gebruik van studenten wordt kritiek geleverd door sommige wetenschappers; het zou de externe validiteit kunnen aantasten. Studenten zouden in sommige gevallen slechte 'surrogaten' voor de echte wereld zijn, omdat zij zich in sommige onderzoeken bijvoorbeeld zouden moeten voorstellen in een organisatie te functioneren, een onwerkelijke en onbekende situatie, die zij zich niet goed kunnen inbeelden (McKnight et al., 2002: 343). In dit onderzoek is dit gevaar echter niet aanwezig, ook studenten zijn burgers met een beeld van de rechtspraak, niet anders dan volwassenen, zij het niet dat zij minder ervaring zouden kunnen hebben met aanraking met justitie. Dit is in dit geval echter geen probleem omdat het slechts gaat om het effect van transparantie, niet om initieel vertrouwen.

Een ander gevaar is dat studenten het experiment niet serieus zouden nemen (McKnight et al. 2002: 343). In dit geval is de studenten op het hart gedrukt de vragen serieus te bekijken en is het belang van het onderzoek benadrukt. Juist omdat deze studenten bekend zijn met onderzoek, dit is immers ook onderdeel van hun eigen studie, kan verwacht worden dat zij onderzoek serieus nemen. Daarnaast is het de vraag of een andere groep dan studenten het experiment daadwerkelijk serieuzer zou nemen.

Beschrijving van de groepen

Om na te gaan in hoeverre de groepen werkelijk vergelijkbaar zijn, zijn na het experiment enkele toetsen uitgevoerd in SPSS. De bedoeling is dat de groepen 'at random' ingedeeld zijn. Er mag geen significant verschil bestaan tussen groepen op bepaalde persoonskenmerken, zoals geslacht, politieke voorkeur, levensbeschouwing of religie en leeftijd.

De man/vrouw verhouding is berekend aan de hand van een Chi-kwadraat toets. Hieruit bleek dat er geen significant verschil tussen het aantal mannen en vrouwen bestaat tussen de drie verschillende groepen ($\text{Chi}^2 = 3,13$; $\text{df} = 2$; $p = 0,855$).

Ook in politieke voorkeur blijkt geen significant verschil tussen de drie groepen te bestaan ($\text{Chi}^2 = 0,467$; $\text{df} = 2$, $p = 0,792$). Er is bij de politieke voorkeur onderscheid gemaakt tussen linkse partijen en overige partijen. Onder linkse partijen worden D66, GroenLinks en PvdA geschaard. Onder overige partijen VVD, CDA, CU, SGP, PVV, PvdD. Hier is voor gekozen afgaande op Europese enquêtes, waaruit blijkt dat in West-Europa (behalve in Spanje) respondenten meer geneigd zijn het rechtssysteem te vertrouwen naarmate respondenten zichzelf linkser plaatsen (SCP, 2004a: 70).

Tot slot bestaat ook geen significant verschil tussen de groepen in de verdeling van christelijke en niet gelovige respondenten ($\text{Chi}^2 = 2,046$; $\text{df} = 2$; $p = 0,359$). Slechts de antwoordcategorieën 'christendom' en 'niet gelovig' werden, naast het antwoord 'wil ik niet zeggen' of 'anders', ingevuld. Deze laatste antwoorden zijn niet meegerekend. Het achtergrondkenmerk 'religie' is van belang, omdat sommige geloofsovertuigingen het hebben van institutioneel vertrouwen stimuleren (SCP, 2004a: 63).

Tabel 6.1. Achtergrondkenmerken in verschillende groepen van deelnemers aan het experiment

	Mannen	Vrouwen	Christelijk	Niet gelovig	Links	Overig
Controlegroep	45%	55%	35%	60%	60%	40%
Uitspraak	47,4%	52,6%	18,8%	81,3%	62,5%	37,5%
Fragment	39,1%	60,9%	38,1%	57,1%	70%	30%

Er bestaan geen opvallende verschillen in de gemiddelde leeftijd per groep. Door middel van een enkelvoudige variantieanalyse kan worden vastgesteld dat er geen significant verschil in leeftijd tussen de groepen bestaat ($F(2,59) = 0,644$; $p = 0,529$).

Tabel 6.2. Gemiddelde leeftijd in de verschillende groepen van deelnemers aan het experiment

	Controlegroep	Groep van de uitspraak	Groep van het fragment
Leeftijd	20,60 (1,85)	20,11 (1,20)	20,22 (1,20)

Ook de door de proefpersonen zelf ingeschatte kennis en interesse van de verschillende groepen blijkt niet veel van elkaar te verschillen. De proefpersonen is gevraagd een oordeel te geven over enkele vragen die meten hoeveel kennis de persoon van de rechtspraak denkt te hebben en enkele vragen over de persoonlijke interesse in de rechtspraak, omdat verschillen in van tevoren bestaande kennis en interesse tussen groepen zouden kunnen leiden tot verschillende, minder betrouwbare uitkomsten. Op basis van een enkelvoudige variantieanalyse blijkt geen significant verschil te bestaan in kennis ($F(2,59) = 0,783$; $p = 0,933$) en interesse ($F(2,59) = ,069$; $p = 0,462$) in tussen de verschillende groepen.

Tabel 6.3. Zelfingeschatte kennis en interesse in de verschillende groepen deelnemers aan het experiment

	Kennis	Interesse
Geen transparantie (N=20)	2,9875 (,73)	3,6333 (,66)
Uitspraak (N=19)	2,9211 (,77)	3,5614 (,67)
Fragment (N=23)	2,9130 (,62)	3,3696 (,80)

Hieruit kan geconcludeerd worden dat de groepen onderling vergelijkbaar zijn wat betreft de verhouding man/vrouw en tevens dat de gemiddelde leeftijd niet significant verschilt. Ook treden er geen significante verschillen op in de politieke voorkeur of levensovertuiging van proefpersonen uit verschillende groepen. Tot slot is er geen sprake van een storing door van tevoren zelf ingeschatte kennis of interesse voor de rechtspraak. Na het bekijken van deze eigenschappen kan worden gesteld dat voldaan is aan een voldoende evenredige verdeling van deze kenmerken over de groepen.

6.2.5. Betrouwbaarheid en validiteit

Bij het uitvoeren van een experiment bestaat een aantal belangrijke aandachtspunten. Zeker bij een experiment, waar men op zoek is naar wetmatigheden, is het waarborgen van de betrouwbaarheid en validiteit van groot belang. Vooral voor storingsbronnen van de validiteit van het onderzoek is een experiment gevoelig. De validiteit van het onderzoek kan worden verdeeld in interne en externe validiteit. Interne validiteit betreft de geldigheid van het onderzoek; de vraag of de onderzoeker werkelijk heeft gemeten wat hij wilde meten. Het gaat hierbij vooral om de kwaliteit van de operationalisaties, de indicatoren dienen eenduidig en uitsluitend te zijn (Van Thiel, 2007: 56). Met het analyseprogramma SPSS kan de samenhang van de verschillende constructen berekend worden, de Cronbach's alpha. Bij externe validiteit gaat het om de generaliseerbaarheid van het onderzoek; gelden de gevonden resultaten ook voor andere gevallen? Het doel van een kwantitatieve methode als een experiment is om generaliseerbare uitspraken te doen, het is daarom van groot belang dat de externe validiteit gewaarborgd wordt. Hierbij is de ontwikkeling van meetinstrumenten van belang, evenals de selectie van

onderzoekseenheden (Van Thiel, 2007: 57). Om deze reden worden studenten in dit experiment 'at random' ingedeeld en wordt de vragenlijst grotendeels gebaseerd op constructen die eerder door anderen, in dit geval McKnight et al., gebruikt zijn. Deze replicatie draagt zowel bij aan de betrouwbaarheid van het onderzoek, als dat de vergelijking met eerder onderzoek het makkelijker maakt om te generaliseren (Van Thiel, 2007: 57). Daarnaast zal de vragenlijst worden voorgelegd aan verschillende mede-onderzoekers en de begeleider vanuit de universiteit.

Het belangrijkste voordeel van een experiment is de grote mate van controle die de onderzoeker over de situatie heeft en waardoor causaliteit aangetoond kan worden.

Een nadeel is echter dat het realiteitsgehalte gering is. Hierdoor kan het moeilijk zijn om bevindingen te generaliseren naar andere situaties. Bij het trekken van conclusies moet hier rekening mee gehouden worden (Van Thiel, 2007: 77-78).

Een ander nadeel aan het experiment is dat er weinig variabelen tegelijkertijd onderzocht kunnen worden, wat de operationalisatie een cruciaal onderdeel van het onderzoek maakt (Van Thiel, 2007: 77-78). Om deze reden moet veel aandacht besteed worden aan het maken van een juiste operationalisatie en dit te verwerken in een heldere en volledige vragenlijst.

Verder kunnen zich vooral problemen voordoen wat betreft de validiteit van het onderzoek. Zo bestaat het gevaar dat proefpersonen 'beter' gaan scoren naarmate er meer metingen gedaan worden. Proefpersonen raken bekend met het fenomeen en kunnen anders gaan antwoorden. Dit is een reden om in dit onderzoek slechts één meting uit te voeren (Van Thiel, 2007: 78).

Tot slot is, zeker bij kleine aantallen, de selectie van proefpersonen van belang. Het is belangrijk om vooraf te bepalen aan welke voorwaarden proefpersonen moeten voldoen. Dit is in dit experiment verholpen door groepen te gebruiken die vooraf 'gematched' zijn (Van Thiel, 2007: 78). De totale populatie is in dit geval op meerdere punten vergelijkbaar. Deze populatie is 'at random' ingedeeld omdat de groepen wat betreft beginsituatie vergelijkbaar moeten zijn.

6.3. De interviews als onderzoeksmethode

In dit onderdeel zal de keuze voor interviews als tweede onderzoeksmethode worden toegelicht (§6.3.1). Daarna zal een korte beschrijving van het soort interview en de rol van het interview volgen (§6.3.2.). Hierbij zal ook in worden gegaan op in het tot stand komen van de topiclijst . Vervolgens wordt de selectie van respondenten besproken (§6.3.3.), met hierin ook een beschrijving van de uiteindelijk gesproken respondenten. De bespreking van de interviews als aanvullende onderzoeksmethode wordt afgesloten met een reflectie op de betrouwbaarheid en validiteit van interviews (§6.3.4.), met hierbij gevaren voor de betrouwbaarheid en validiteit en wijzen waarop hier voor en tijdens interviews rekening mee gehouden is.

6.3.1. Keuze voor interviews

Het experiment zal worden aangevuld met interviews om zo de uitkomsten van het experiment beter te kunnen duiden.

Het grootste voordeel van een interview is de vrijheid die het biedt om informatie te verzamelen. Door middel van de informatie uit een interview kunnen bepaalde antwoorden of verschijnselen in context geplaatst worden. In een interview kunnen gedachten, emoties, meningen en kennis onderzocht worden. De onderzoeker is flexibeler en kan op relevante informatie inhaken (Van Thiel, 2007: 106). Uit de interviews in dit onderzoek kunnen relevante ervaringen en drijfveren worden gehaald die de resultaten van het experiment duiden.

6.3.2. Beschrijving van de interviews

In dit onderzoek zullen semigestructureerde interviews gehouden worden. Dit houdt in dat het interview aan de hand van een topiclijst wordt afgenomen. In deze topiclijst staan onderwerpen waar de onderzoeker vragen over wil stellen. Zowel de onderzoeker als de respondent hebben echter de mogelijkheid om het interview een andere richting op te sturen, het is *semigestructureerd* (Van Thiel, 2007: 107). De topiclijst biedt een leidraad voor het interview; de belangrijkste thema's worden in de topiclijst opgenomen. Op de antwoorden op vragen kan verder worden doorgevraagd, het semigestructureerde interview is geen mondelinge afname van een vragenlijst, het doel is juist de beleving van respondenten te bevragen.

De interviews worden gehouden op basis van de kernconcepten van hoofd- en deelvragen; transparantie, vertrouwen in de rechtspraak en de perceptie van kernwaarden. Op basis van deze kernconcepten, die ook in de vragenlijst bij het experiment behandeld zijn, is de topiclijst opgesteld. De concepten op de topiclijst komt dan ook deels overeen met de concepten die in de vragenlijst aan de orde gekomen zijn. Er worden echter ook aspecten behandeld die niet goed te bevragen zijn in een experiment, omdat ze dieper ingaan op een bepaalde perceptie. Zo wordt het onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen wel bevraagd in de interviews, maar is dit moeilijk in de vragenlijst te vatten, omdat het moeilijk te operationaliseren is en dieper ingaat op een bepaalde beleving. Tot slot worden ook resultaten van het experiment meegenomen in de topiclijst. Er wordt gevraagd naar opvallende uitkomsten, om deze beter te kunnen plaatsen of verklaren.

6.3.3. Selectie van respondenten

Het doel van de interviews is om het experiment in perspectief te kunnen plaatsen. Om deze reden zijn de betrokken actoren, degenen die deelgenomen hebben aan het experiment, geïnterviewd om verklarende achtergrond- en contextinformatie te verzamelen.

Er zijn zes deelnemers aan het experiment geïnterviewd in enkele weken na het afnemen van het experiment. De respondenten zijn uit de drie verschillende groepen afkomstig, uit iedere groep 2 respondenten. De respondenten hebben op de vragenlijst hun naam kunnen invullen wanneer zij wilden meewerken aan een vervolgggesprek. De belangrijkste kenmerken van de geïnterviewde respondenten zijn opgenomen in de tabel hieronder. De gegevens komen uit de antwoorden in het experiment:

Tabel 6.4. *Achtergrondkenmerken respondenten interviews*

	Groep	Geslacht	Leeftijd	Politieke voorkeur	Overtuiging	Kennis	Interesse
R1	Uitspraak	Man	21	PvdA	Niet gelovig	3,00	3,67
R2	Uitspraak	Man	23	D66	Niet gelovig	4,50	5,00
R3	Fragment	Man	24	PvdA	Niet gelovig	3,25	2,33
R4	Controle	Vrouw	19	D66	Niet gelovig	2,50	2,67
R5	Controle	Man	21	D66	Niet gelovig	3,25	4,00
R6	Fragment	Vrouw	19	D66	Niet gelovig	4,50	5,00

Een belangrijke noot bij de selectie van respondenten is dat zij zichzelf hebben kunnen opgeven voor een gesprek. Dit kan blijk geven van een zekere interesse van de respondenten in het onderwerp of onderzoek, wat een bepaalde bias met zich mee zou kunnen nemen. Hoewel de waarden van interesse in de rechtspraak in bovenstaande tabel redelijk variëren, moet hier wel rekening mee worden gehouden. Hoe de validiteit en betrouwbaarheid van de interviews geprobeerd is hoog te houden, wordt in de volgende paragraaf besproken.

6.3.4. Validiteit en betrouwbaarheid

Bij interviews speelt de onderzoeker een grote rol in het onderzoek en kan zelf dan ook een eerste storingsbron vormen. Moeilijk is het om de eigen verwachtingen uit te schakelen en te luisteren naar wat de respondenten te zeggen hebben. De positivistische inslag van het onderzoek vereist een mate van afstandelijkheid van de onderzoeker, iets dat bij het doen van kwalitatief onderzoek moeilijk kan zijn. Zeker in dit onderzoek, waarbij de respondenten studenten zijn, is het van belang een rol van onderzoeker te behouden. Om een zekere afstandelijkheid te bewaren is het van belang een goed meetinstrument te gebruiken (Van Thiel, 2007: 113). In dit geval is een duidelijke topiclijst gemaakt, waardoor duidelijk was wat de vragen zijn en het gesprek een helder doel heeft.

Ook moet rekening gehouden worden met onderzoekseenheden die een storingsbron kunnen vormen voor de validiteit en betrouwbaarheid van het onderzoek. Bij interviews speelt sociale wenselijkheid vaak een belangrijke rol; respondenten zijn geneigd de antwoorden te geven waarvan ze denken dat deze van hen verwacht worden. Daarnaast vormt het geringe aantal aan onderzoekseenheden een belangrijk nadeel; het is moeilijk resultaten hard te maken of te kunnen generaliseren (Van Thiel, 2007: 59). In dit onderzoek vormen de interviews dan ook vooral een waardevolle aanvulling op de resultaten uit het experiment.

De positivistische inslag van het onderzoek vereist van de onderzoeker dat zij zich opstelt als buitenstaander. Door deze idealiter 'objectieve' positie in te nemen, wordt geprobeerd zo min mogelijk eigen waardeoordelen door te laten schemeren. Toch is een bepaalde mate aan sociale wenselijkheid van antwoorden niet te voorkomen. Om dit te ondervangen worden vragen herhaald in andere bewoording, zo kunnen de eerder gegeven antwoorden 'gecontroleerd' worden (Van Thiel, 2007: 59).

6.4. Analysemethoden

Om de vergaarde data te kunnen gebruiken en hier conclusies uit te kunnen trekken, moeten deze data op een juiste manier geanalyseerd worden. De wijze van analyse verschilt voor het experiment en de interviews. Op beide werkwijzen wordt hier een toelichting gegeven.

6.4.1. Experiment

Om de uitkomst van het experiment, de beantwoorde vragenlijsten, op de juiste manier te kunnen analyseren, wordt gebruik gemaakt van het computerprogramma SPSS.

Bij het analyseren van de vragenlijst moet in de gaten gehouden worden dat alle vragen op dezelfde wijze gecodeerd zijn; positief of negatief gesteld. Wanneer dit niet het geval was, zijn de vragen eerst gehercodeerd. Iedere dimensie is in de vragenlijst bevraagd aan de hand van enkele items. Aan de hand van de cronbach's alpha is berekend of deze items tot dimensie mogen worden samengevoegd. Cronbach's alpha is de betrouwbaarheidsmaat die meet of de homogeniteit van de vragen klopt; of alle variabelen daadwerkelijk hetzelfde meten. Op deze waarden zal verder worden ingegaan bij de operationalisaties in paragraaf 6.5. Vervolgens worden met de verschillende items en dimensies verschillende toetsen uitgevoerd. In het Resultaten hoofdstuk worden deze toetsen benoemd.

Om te bepalen of het verschil in uitkomsten tussen de verschillende groepen significant is, is een overschrijdingskans van kleiner dan 10% aangehouden. Dit significantieniveau is relatief hoog, in grote statistische onderzoeken wordt een overschrijdingskans van kleiner dan 5% gehanteerd. Wegens het geringe aantal proefpersonen (N=62) is het echter moeilijker sterk significante effecten te vinden. De grootte van de steekproef heeft invloed op het niveau van significantie. De

kans dat hierdoor fouten gemaakt worden is groter, dit zal dan ook bij de verschillende resultaten in gedachten gehouden worden.

Er is in dit geval tweezijdig getoetst, omdat niet bekend was of transparantie een positief of negatief effect op het vertrouwen van de onderzochte actor heeft (Baarda, De Goede & van Dijkum, 2007: 29).

6.4.2. Interviews

De interviews zijn opgenomen op een recorder, zodat de opnamen later teruggeluisterd konden worden om te transcriberen. In eerste instantie zijn de interviews uitgewerkt aan de hand van de opnamen, wat leidde tot een transcript van het gesprek. Vervolgens is dit transcript geanalyseerd. Er is gewerkt met kleurcodes in de vorm van markeringen. Per onderwerp is gezocht naar deze codes en zijn deze met elkaar vergeleken (Van Thiel, 2007: 154-166).

Op basis van de deelvragen worden in de analyse de resultaten uit de interviews gekoppeld aan de uitkomsten van het experiment en de theorie.

6.5. Operationalisatie

De belangrijkste concepten die in dit onderzoek gebruikt worden, zijn vertrouwen, kernwaarden van de rechtspraak en transparantie. Aan de hand van de besproken literatuur zullen deze concepten hier geoperationaliseerd worden.

6.5.1. Transparantie

In dit onderzoek is transparantie de onafhankelijke variabele (OV). Bekeken wordt of vormen van transparantie effect hebben op het vertrouwen dat burgers hebben in rechters en de perceptie op kernwaarden van rechters. Transparantie wordt daarom geoperationaliseerd naar de wijze waarop transparantie vormgegeven kan worden. Aan de hand van deze operationalisatie kan bepaald worden met welke vormen van transparantie dit onderzoek van doen heeft.

In dit onderzoek staan twee vormen van transparantie centraal. Transparantie is de onafhankelijke variabele en staat daarmee vast. De ontwerpkeuzen die in het theoretisch kader besproken zijn, kunnen dan ook worden toegepast op beide concrete initiatieven ter bevordering van transparantie.

Bij het fragment uit ‘De Rechtbank’ is sprake van de volgende situatie:

Tabel 6.5. Vorm van transparantie in het fragment

De richting van transparantie	Horizontaal	‘Inwards’
De instantie die transparant maakt	De organisatie zelf	
Onderwerp van transparantie	Events	Input
		Output
	Processes	Transformation process
Het soort informatie	Kwalitatieve informatie	
De mate van actieve transparantie	Actieve openbaarmaking	
Het medium voor transparantie	Mondelinge media	Via massamedia
De presentatie van de informatie	Geselecteerde informatie	

In het geval van het fragment gaat het om een horizontale vorm van transparantie, er wordt transparantie geboden aan burgers; de relatie van de organisatie tot haar omgeving. Deze vorm van transparantie is ‘inwards’ omdat men buiten de organisatie kan waarnemen wat er gaande is

binnen de organisatie, in dit geval hoe en wat er besloten wordt binnen een rechtszaak. De organisatie maakt deze informatie zelf transparant, zij werken vrijwillig mee aan dit programma, er is geen sprake van een optreden van een toezichthouder.

Het onderwerp van transparantie is in dit geval complex. Rechters moeten over meerdere zaken uitleg geven, dit kan zowel gaan om feiten (input), het vonnis (output), of over de besluitvorming (processes). In de meeste gevallen is van een combinatie van verschillende onderwerpen sprake. Wel kan worden gesteld dat er vooral informatie over de input, namelijk de feiten voorafgaand aan de zaak, en de output, namelijk de uitkomst in de vorm van een vonnis gegeven wordt. Omdat het gaat over één zaak, is het transparant maken van maatschappelijke verbetering, namelijk de outcome, lastiger. In het fragment worden ook ‘processes’ inzichtelijk gemaakt. Er is hierbij vooral sprake van inzichtelijkheid in het ‘transformation process’: het besluitvormingsproces van de rechters. Daar outcomes moeilijker transparant te maken zijn in één fragment, is ook minder sprake van inzicht in het ‘linkage process’, het proces tussen de output en outcome.

Het gaat in dit geval om kwalitatieve informatie, er worden geen cijfers verschaft, maar er wordt uitleg geboden. Dit gebeurt via mondelinge media, niet via papier of internet. Binnen mondelinge media kan onderscheid worden gemaakt tussen een directe vorm en massamedia. In dit geval is er sprake van massamedia, namelijk televisie. De rechtszaak is niet alleen meer transparant voor degene die hierbij aanwezig zijn, maar ook voor televisiekijkers. Tot slot is er sprake van geselecteerde informatie, de zaken die getoond worden, zijn van tevoren uitgekozen en na het opnemen van bepaalde zaken kan nog besloten worden deze wel of niet in het programma op te nemen, of bepaalde informatie anders te presenteren. Er is geen ruimte om alle mogelijke informatie te geven of ergens neer te leggen, er wordt juist een selectie gemaakt van de zaken die in dit geval relevant en interessant zijn.

De tweede vorm van transparantie, namelijk de uitspraak, levert de volgende situatie op:

Tabel 6.6. *Vorm van transparantie in de uitspraak*

De richting van transparantie	Horizontaal	‘Inwards’
De instantie die transparant maakt	De organisatie zelf	
Onderwerp van transparantie	Events	Input
		Output
	Processes	Transformation process
Het soort informatie	Kwalitatieve informatie	
De mate van actieve transparantie	Actieve openbaarmaking	
Het medium voor transparantie	Internet	
De presentatie van de informatie	Geselecteerde informatie	

Ook in dit geval is sprake van horizontale transparantie, uitspraken worden inzichtelijk gemaakt voor burgers. De uitspraak biedt een blik ‘inwards’, er wordt voor buitenstaanders transparant gemaakt hoe rechters te werk gaan.

Evenals in het fragment, gaat het ook hier om één rechtszaak waarin de ‘outcomes’ niet direct inzichtelijk gemaakt worden, en er dus ook geen sprake is van een duidelijk ‘linkage process’. Wel worden input, namelijk belangrijke feiten, output, namelijk de beslissing, en het ‘transformation process’, namelijk de overwegingen inzichtelijk gemaakt.

Het gaat hier eveneens om kwalitatieve informatie, het gaat om kwalitatieve beschrijvingen, niet om cijfers. Uitspraken zijn sinds december 1999 via de site www.rechtspraak.nl direct beschikbaar voor geïnteresseerden. Via een zoekfunctie op de site kunnen uitspraken worden opgevraagd. Uitspraken worden dus actief openbaar gemaakt, ze zijn direct beschikbaar. Dit wordt vergemakkelijkt door het internet. Via internet kan veel informatie worden aangeboden, in dit

geval zijn de uitspraken dan ook via internet terug te vinden. In het experiment hebben de proefpersonen de uitspraak voorgelegd gekregen, niet via een website, maar op papier. Hier is echter duidelijk bij verteld en geschreven dat deze uitspraak afkomstig is van een internetsite, met beschrijving van deze site. Het was voor de proefpersonen dan ook duidelijk dat deze uitspraak van het internet afkomstig was. Tot slot is er sprake van geselecteerde informatie. Ten eerste worden niet alle uitspraken op de website geplaatst, alleen de ‘interessante’ uitspraken worden openbaar gemaakt. Uitspraken worden geselecteerd op basis van een aantal criteria, te vinden op de website. Ten tweede is de informatie in één uitspraak ook een selectie; de belangrijkste informatie en overwegingen worden bondig opgeschreven, niet de hele zaak wordt letterlijk meegeschreven en openbaar gemaakt.

Het belangrijkste verschil tussen beide vormen van transparantie blijkt dan ook het medium te zijn. Beide vormen zijn horizontaal en bieden ‘inwards’ transparantie, over kwalitatieve informatie, vooral gericht op ‘input’, ‘output’ en ‘transformation processes’. Het gaat hierbij om een actieve vorm van transparantie waarbij wel een selectie van informatie plaatsvindt.

Hoewel de beide vormen volgens deze operationalisatie veel overeenkomsten lijken te hebben, zijn er binnen de verschillende ontwerpkeuzen toch ook belangrijke verschillen waarneembaar. Zo wordt de uitspraak gestructureerd aan de hand van ‘input’ – ‘transformation process’ – ‘output’. In het fragment is dit onderscheid minder goed te maken, dit is een meer verhalende weergave waarbij de verschillende onderdelen meer door elkaar heen lopen. Daarnaast is het bij geen van beide vormen van transparantie een toezichthouder die informatie openbaar maakt, maar speelt wel een andere organisatie een belangrijke tussenrol. In het geval van het fragment zijn dit de programmamakers van de EO, waar strakke afspraken mee gemaakt zijn door de rechtbank Utrecht. In het geval van de uitspraak is dit de redactie van rechtspraak.nl, die besluit welke uitspraken openbaar gemaakt worden, als ook de schrijver van het arrest.

Nu de verschillende vormen besproken zijn, kunnen vertrouwen en de kernwaarden van de rechtspraak verder geoperationaliseerd worden. In paragraaf 6.6. zal door middel van een manipulatiecheck worden bepaald in hoeverre respondenten de vormen van transparantie ook werkelijk als transparantie beschouwen.

6.5.2. Vertrouwen

Vertrouwen is in dit onderzoek één van de de afhankelijke variabelen. Onderzocht wordt in hoeverre transparantie effect heeft op het vertrouwen van burgers.

In dit onderzoek wordt vertrouwen opgesplitst in een aantal dimensies, die vervolgens worden toegespitst tot indicatoren waar op ‘gescoord’ kan worden. Door het experiment kan op directe wijze, aan de hand van een in te vullen vragenlijst, gekeken worden op welk onderdeel van vertrouwen transparantie effect heeft.

De geformuleerde indicatoren worden in een vragenlijst als vragen en stellingen geformuleerd, waarbij sprake is van vijf geordende antwoordcategorieën. De antwoordmogelijkheden lopen van helemaal mee eens; mee eens; niet mee eens, maar ook niet mee oneens; niet mee eens; helemaal niet mee eens (Swanborn, 2002: 169).

Er wordt hier bij de operationalisatie van vertrouwen gebruik gemaakt van ‘trusting beliefs’, op basis van literatuur van McKnight et al. (2002). Dit leidt tot de volgende operationalisatie van vertrouwen in de rechters:

Tabel 6.7. Operationalisatie en waarden cronbach's alpha van vertrouwen

Vertrouwen			Algemeen	In zaak
Trusting beliefs	Competence	De rechter is competent is in het vellen van een oordeel	,72	,70
		De rechter vervult zijn rol als rechtsprekende correct		
		De rechter is bekwaam		
		De rechter heeft veel expertise		
	Benevolence	De rechter handelt in het beste belang van de deelnemers aan een proces	,68 / ,57	,16* / ,56
		De rechter doet zijn best de deelnemers aan een proces te helpen		
		De rechter handelt uit het belang van de deelnemers aan een proces, niet slechts uit eigenbelang**		
		De rechter is geïnteresseerd in het welzijn van de procesdeelnemers**		
	Honesty	De rechter is eerlijk	,69	,70
		De rechter houdt zich aan beloftes		
		De rechter is oprecht		
		De rechter houdt zich aan zijn woord		
	Predictability	De rechter handelt consistent	,58	,37*
Het handelen van de rechter is voorspelbaar**				

Bron: Gebaseerd op Mcknight et al. (2002)

* Deze dimensies worden niet gebruikt in statistische toetsen.

** Deze items worden niet gebruikt in de vergelijking tussen 'het algemene beeld' en 'het beeld in de zaak', zie verdere toelichting in tekst.

De dimensies van vertrouwen; 'competence', 'benevolence', 'honesty' en 'predictability', zijn los gemeten aan de hand van verschillende items per dimensie. Deze items zijn gebaseerd op onderzoek van Mcknight et al. (2002). Ook in dit onderzoek moet echter de cronbach's alpha berekend worden. Dit geldt zowel voor deze dimensies over 'de rechter in het algemeen', als voor 'de rechter in de uitspraak'. Alle drie de groepen hebben een score gegeven aan deze items voor 'de rechter in het algemeen'. De groepen die de uitspraak gelezen hebben of het fragment bekeken hebben is daarnaast ook gevraagd naar hun oordeel over 'de rechter in de uitspraak', omdat een belangrijk onderdeel van het onderzoek gaat om het verschil tussen het algemene beeld en het beeld na het zien van de zaak.

Zowel de Cronbach's alpha van de verschillende items van 'in het algemeen' als 'in de zaak' zijn berekend. De waarde van de Cronbach's alpha is terug te vinden onder de dimensies in bovenstaande tabel.

'Benevolence' bestaat bij het beeld in het algemeen uit vier items, omdat de α in dat geval het hoogst is ($\alpha = ,680$). Om de dimensie benevolence echter te kunnen vergelijken tussen het beeld van de rechter in het algemeen en het beeld van de rechter in de zaak, wordt gebruik gemaakt van slechts twee items, daar de α van benevolence bij de vier items 'in de zaak' slechts ,162 zou zijn. Dit verschil is geen probleem, omdat er verschillende toetsen mee gedaan worden. De dimensie met vier items wordt gebruikt om het effect van transparantie op de verschillende onderdelen van vertrouwen in het algemene beeld te meten. De dimensie met twee items wordt daarnaast gebruikt om te bepalen in hoeverre er verschil optreedt tussen het beeld in het algemeen en het

beeld in de zaak. In de tabel zijn beide opties opgenomen, respectievelijk in de vorm van vier items en in de vorm van twee items.

Bij ‘predictability’ doet zich een vergelijkbaar probleem voor. In de vorm van twee items is de α van het beeld in het algemeen ,580. Deze dimensie bevat slechts 2 items, wat de lage Cronbach’s alpha verklaart (Field, 2009 :675). Bij het beeld in de zaak zou de α echter slechts ,368 zijn. Er is daarom voor de onderlinge vergelijkbaarheid gekozen voor één item om het beeld in het algemeen en het beeld in de zaak te vergelijken, namelijk het item ‘de rechter consistent handelt’. Er is gekozen voor dit item, omdat ‘predictability’ letterlijk vertaald kan worden in ‘voorspelbaarheid’, maar dit woord in het Nederlands een negatievere bijklank kan hebben dan bedoeld wordt met predictability als dimensie. Daarnaast is het andere item negatief geformuleerd, waardoor ‘de rechter niet voorspelbaar handelt’ een andere lading draagt dan ‘de rechter consistent handelt’. Er is daarom voor de onderlinge vergelijking gekozen voor het item ‘consistent handelt’. Voor deze dimensie staat dan ook geen α opgenomen in onderstaande tabel. Wel wordt de α voor predictability als dimensie bestaande uit twee items genoemd, omdat deze dimensie op deze wijze wel zal worden gebruikt voor het toetsen van het verschil in het algemene beeld tussen de drie groepen.

Een verklaring voor de afwijkende α in dit experiment zou zijn dat de gebruikte dimensies vooral gericht zijn op vertrouwen in een organisatie. Een mogelijk gevaar van de dimensie in de zaak, is dat dit te persoonlijk zou zijn voor de gebruikte operationalisatie van Mcknight et al. (2002). Om de dimensies toch onderling te kunnen vergelijken, is daarom in deze twee gevallen gekozen voor het gebruiken van minder items, om de interne consistentie te waarborgen.

6.5.3. Kernwaarden van de rechtspraak

De kernwaarden van de rechtspraak zijn geoperationaliseerd aan de hand van het onderscheid dat Kwak (2006) maakt. Dit leidt tot de volgende operationalisatie:

Tabel 6.8. Operationalisatie en waarden cronbach’s alpha perceptie van kernwaarden van de rechter

Kernwaarden van de rechter		Algemeen	In zaak	
Kernwaarden	Gezaghebbend	De rechter straalt autoriteit uit	,50	,61
		De rechter heeft moreel overwicht		
		De rechter draagt een vanzelfsprekende vorm van gezag		
	Neutraal	De rechter treedt neutraal op	,84	,75
		De rechter handelt objectief		
		De rechter handelt onpartijdig		
	Coöperatief	De rechter weet wat in de samenleving speelt**	-	-
		De rechter communiceert helder en begrijpelijk **	-	-

** Deze items worden los gebruikt in de analyse

Vervolgens is ook van de dimensies die ‘waarden’ van de rechtspraak vertegenwoordigen allereerst de cronbach’s alpha berekend. Dit zijn de dimensies ‘gezaghebbend’, ‘neutraal’ en ‘coöperatief. Ook hier treden problemen op met de cronbach’s alpha, namelijk in de dimensie ‘gezaghebbend’ en ‘coöperatief’.

De cronbach’s alpha voor ‘gezaghebbend’ bedraagt in het algemene beeld 0,50. Hiermee is deze schaal niet volledig betrouwbaar. Het aantal items speelt echter een belangrijke rol bij de bepaling van de cronbach’s alpha. Bij een kleine schaal, namelijk minder dan tien items, is een α rond de 0,50 niet uitzonderlijk (Pallant, 2007).

De dimensie ‘coöperatief’ blijkt slechts in de zaak een α te hebben die voldoende zou zijn. Er is daarom besloten twee losse items te bevragen, die beide een bepaald kenmerk van de dimensie ‘coöperatief’ vertegenwoordigen. Het gaat om de items ‘de rechter communiceert helder en begrijpelijk’ en ‘de rechter weet wat in de samenleving speelt’. Hoewel dit een beperkter beeld oplevert, zijn dit de twee criteria waar vandaag de dag veel kritiek op bestaat. Er zou een betere verbinding met de samenleving gemaakt moeten worden en er zou begrijpelijker gecommuniceerd moeten worden. Er is daarom gekozen om de dimensie ‘coöperatief’ niet als dimensie te bekijken, maar bestaande uit deze twee losse items.

6.5.4. Kennis en interesse

Hoewel vooraf ingeschatte kennis en interesse als achtergrondkenmerken dienen en geen kernconcepten in dit onderzoek vormen, spelen ze wel een rol aan de zijlijn. Ook hierbij is het daarom belangrijk dat de dimensies voldoende samenhang vertonen. Er wordt in onderstaande tabel kort ingegaan op de kennis en interesse die respondenten zelf inschatten te hebben.

Tabel 6.9. Operationalisatie en cronbach's alpha van zelfingeschatte kennis en interesse

Achtergrondkenmerken		α
Kennis	Ik heb een helder idee over hoe het werk van een rechter eruit ziet	,803
	Ik heb veel kennis van de rol van de rechter in een proces	
	Ik heb veel inzicht in hoe de rechter tot een uitspraak komt	
	Ik heb kennis over hoe de rechtspraak in Nederland werkt	
Interesse	Ik vind de rol van de rechter in een proces interessant	,657
	Ik ben geïnteresseerd in de rechtspraak in het algemeen	
	Ik vind het interessant me te verdiepen in concrete rechtszaken	

Kennis bestaat uit vier items en heeft een α van ,803. Interesse bestaat uit drie items en heeft een α van ,657. Beide dimensies hangen dus voldoende samen om van de verschillende items een dimensie te kunnen maken en te gebruiken in het onderzoek.

6.6. Manipulatiecheck

In dit onderzoek wordt gesproken over ‘verschillende vormen van transparantie’ die worden voorgelegd aan verschillende groepen. Het is dan echter in eerste instantie de vraag of de proefpersonen dit wel zien als transparantie en wat voor verschillen er ervaren worden door de proefpersonen. Er moet daarom worden bekeken hoe de proefpersonen de transparantie waarderen, om te zien of zij het fragment en de uitspraak werkelijk als transparantie ervaren hebben. Er is zowel gekeken naar een bepaalde mate van transparantie als naar bepaalde kenmerken die de vorm van transparantie typeren.

Een factoranalyse is uitgevoerd op vijf items die op transparantie wijzen.⁹ Er is uiteindelijk besloten tot twee componenten. Onderstaande tabel laat de factorladingen na rotatie zien. Door de items die bij de component clusteren te bekijken, kan bepaald worden dat de eerste component zich richt op ‘transparantie voor een breed publiek’ en de tweede component op

⁹ Door orthogonal rotation (varimax). De KMO bedroeg 0,5, het benodigde minimum voor een adequate analyse. Alle KMO waarden voor individuele items waren $> .65$, wat boven de acceptabele grens van $.5$ ligt (Field, 2009: 659). Bartlett's test of sphericity $X^2(10) = 26,60$, $p < 0.05$.⁹ De correlaties tussen de verschillende items was voldoende voor een factoranalyse. Twee componenten hebben eigenwaarden boven Kaiser's criterium van 1 en verklaren samen 61,2% van de variantie.

‘transparantie over werkwijze’: de wijze waarop rechters te werk gaan. Het vijfde item is niet meegenomen in de nieuwe dimensies.

Tabel 6.10. Uitkomsten factoranalyse transparantie

	Rotated Component Matrix ^a	
	Component 1	Component 2
Het ..* laat duidelijk zien hoe rechters te werk gaan	,144	,858
Het ..* maakt de uitspraak van de rechter duidelijk voor een breed publiek	,816	-,178
Het ..* geeft een helder beeld van het werk van rechters achter de schermen	-,210	,817
Het ..* is begrijpelijk voor een breed publiek	,866	-,114
Het ..* biedt de mogelijkheid aan buitenstaanders te zien hoe het er binnen de rechtszaal aan toe gaat	,333	,142

Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Varimax with Kaiser Normalization.

a. Rotation converged in 3 iterations.

* Op de plek van .. staat ‘fragment’ of ‘uitspraak’, afhankelijk van de vragenlijst

Bij beide groepen is bekeken hoe deze dimensies beoordeeld worden na het zien van het fragment of lezen van de uitspraak. Hieruit blijken de volgende resultaten:

Tabel 6.11. Soorten transparantie in verschillende groepen

Transparantie	Transparant voor een breed publiek	Transparantie van werkwijze
Geen transparantie (N=20)	-	-
Uitspraak (N=19)	3,29 (1,16)	2,74 (,82)
Fragment (N=23)	3,89 (,67)	2,26 (,72)

Uit deze cijfers wordt duidelijk dat gemiddeld genomen het fragment hoger beoordeeld wordt in transparantie naar een breed publiek toe, terwijl de uitspraak een betere kijk op de werkwijze van de rechter zou bieden. Door het uitvoeren van een *Independent T-test*, blijkt dat het verschil tussen beide groepen op de dimensie ‘transparant voor een breed publiek’ significant is, $t = -2,002$; $df = 27,688$; $p = 0,055$ bij tweezijdige toetsing. Ook de dimensie ‘transparantie van werkwijze’ blijkt significant te zijn, $t = 1,998$; $df = 40$; $p = 0,053$.

Blijkbaar wordt het fragment als voor een breder publiek toegankelijk beschouwd dan de uitspraak. De uitspraak biedt daarentegen een duidelijker beeld van de werkwijze van de rechter, de manier waarop een rechter te werk gaat wordt hierin duidelijker dan in het fragment.

Wanneer de vragen die invulling geven aan de vorm van transparantie bekeken worden, resulteert een verdere beoordeling van het fragment en de uitspraak. In de operationalisaties is onderscheid gemaakt tussen beide vormen van transparantie, waarbij het meest duidelijke verschil in het medium zat. Om verder onderscheid in de beleving bij de vormen van transparantie te kunnen maken, is in de vragenlijst naar twee onderdelen gevraagd: het onderscheid tussen ‘events’ en ‘processes’ en de hoeveelheid informatie. Een eerste vraag gaat over inzicht in het besluitvormingsproces, aansluitend bij het concept ‘processes’ van Heald (2006: 30). Een tweede vraag gaat over de feiten en uitkomsten, aansluitend bij het concept ‘events’ van Heald. Tot slot is de hoeveelheid aan informatie bevraagd, om te kunnen bepalen of er sprake is van een (te) ruwe of specifieke vorm van informatie. Uit deze vragen deze vragen bleek het volgende;

Tabel 6.12. Transparantie over processes/events en een beoordeling van de hoeveelheid informatie

Transparantie	Besluitvormingsproces (processes)*	Feiten en uitkomsten (events)*	Hoeveelheid informatie *
Geen transparantie (N=20)	-	-	-
Uitspraak (N=19)	3,90 (.88)	4,21 (.98)	2,11 (.66)
Fragment (N=23)	2,59 (1,00) [N=22]	3,13 (1,10)	1,52 (.51)

Significantie: * < 0,01.

Uit deze gemiddelden blijkt dat in de uitspraak zowel feiten en uitkomsten ($F(1,39) = 19,25$; $p = 0,002$) als het proces van besluitvorming ($F(1,40) = 11,09$; $p = 0,000$) significant duidelijker zichtbaar was dan in het fragment. Blijkbaar maakt de uitspraak zowel de 'events' als 'processes' inzichtelijker dan het fragment dit doet.

De hoeveelheid informatie kon beantwoord worden met 'minder dan nodig is' (1), 'in balans' (2) en 'meer dan nodig is' (3). Opvallend is dat de hoeveelheid informatie in de uitspraak blijkbaar anders wordt ervaren dan de informatie in het fragment ($F(1,40) = 10,48$; $p = 0,002$). Men is in het fragment eerder geneigd daar het idee te hebben minder informatie te krijgen dan nodig is. Bij het fragment vond 47,8% van de proefpersonen dat er minder informatie werd geboden dan nodig is, bij de uitspraak was dit slechts 15,8%. In de groep die de uitspraak las vond 26,3% daarentegen dat zij meer informatie kregen dan nodig is, tegenover niemand uit de groep van het fragment. In beide groepen vond de meerderheid de hoeveelheid informatie goed in balans (fragment: 52,2%, uitspraak: 57,9%).

Concluderend; uit de manipulatiecheck blijkt dat het bekeken fragment en de gelezen uitspraak inderdaad als transparantie ervaren worden. Opvallend is dat beide soorten transparantie anders beoordeeld worden, los van het onderscheid in medium dat in de operationalisatie is toegelicht. Het fragment wordt als meer 'inzichtelijk voor een breed publiek' beschouwd, de uitspraak geeft 'de werkwijze van de rechter' beter weer. Het onderscheid kan verder worden bekeken aan de hand van het inzicht in 'events' en 'processes' en de hoeveelheid informatie. De uitspraak geeft blijkbaar een duidelijker beeld van de belangrijke feiten en uitkomsten van de zaak dan het fragment. Bij het fragment had men eerder het idee meer informatie nodig te hebben, de uitspraak werd eerder als teveel informatie beschouwd. Het merendeel in beide groepen was echter van mening dat de hoeveelheid informatie in balans was. Er kan dus inderdaad gesproken worden over transparantie, en over verschillende vormen van die transparantie. Niet alleen het medium verschilt, ook de mate van inzichtelijkheid voor een breed publiek, inzicht in de werkwijze, inzicht in events en processes en de hoeveelheid informatie worden anders beoordeeld.

Resultaten

In de hieropvolgende twee hoofdstukken worden de resultaten van het onderzoek besproken. Er zal hier ingegaan worden op de kwantitatieve gegevens, verkregen uit de vragenlijsten na het experiment. Deze zullen worden aangevuld met kwalitatieve gegevens, verkregen uit de interviews met enkele van de studenten die deelgenomen hebben aan het experiment. De hoofdstukken zijn gestructureerd aan de hand van de empirische deelvragen:

- 1) Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op het vertrouwen in rechters?
- 2) Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op verschillende kernwaarden van rechters?
- 3) In welke mate kunnen verschillende vormen van transparantie van invloed zijn?

De eerste vraag zal in hoofdstuk 7 worden besproken, de tweede vraag in hoofdstuk 8. Deze eerste twee vragen zullen voornamelijk op kwantitatieve gegevens gebaseerd zijn, met als aanvulling kwalitatieve gegevens. De derde deelvraag zal in hoofdstuk 9 besproken zijn en vooral dienen als reflectie op het onderdeel 'in hoeverre' in de hoofdvraag. Deze deelvraag zal beperkter van aard zijn en voornamelijk gebaseerd op kwalitatieve gegevens, om de kwantitatieve gegevens uit de eerste twee deelvragen vanuit een juist perspectief te kunnen bezien en een volledig antwoord op de hoofdvraag te kunnen geven.

Hoofdstuk 7. De invloed van verschillende vormen van transparantie op vertrouwen

Vertrouwen in de rechtspraak lijkt essentieel te zijn voor de handhaving van de rechtsorde en naleving van rechtsregels binnen een complexe en gedifferentieerde samenleving. Rechters kunnen de belangrijke rol die zij binnen de samenleving vervullen, het garanderen van deze rechtsorde, enkel goed uitvoeren wanneer zij het vertrouwen van de samenleving genieten (Corstens, 2009). In de eerste deelvraag van deze scriptie wordt bekeken *wat* het effect van verschillende vormen van transparantie op het vertrouwen in rechters is, en *in hoeverre* deze transparantie kan bijdragen of afdoen aan dit vertrouwen. Vertrouwen wordt bestudeerd aan de hand van de ‘trusting beliefs’ die Mcknight et al. (2002) onderscheiden; ‘competence’, ‘benevolence’, ‘honesty’ en ‘predictability’. De deelvraag die in deze paragraaf centraal staat, luidt:

☞ *Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op het vertrouwen in rechters?*

Een belangrijke noot ter structurering van de resultaten is dat respondenten een oordeel hebben gegeven over verschillende stellingen over de dimensies van vertrouwen. Hierbij is zowel ‘het beeld van de rechter in het algemeen’, als ‘het beeld van de rechter in de zaak’ bevraagd. Met dit onderscheid ontstaat een differentiatie tussen het beeld dat proefpersonen al hadden, een *al bestaand* algemeen beeld van de rechter, en het beeld van de rechter dat in de zaak, door het zien of lezen van de uitspraak, *ontstaat*. Langs deze lijn is zowel de beantwoording van de eerste als de tweede deelvraag geordend.

In §7.1. zal in worden gegaan op de vergelijking tussen de drie groepen; de controlegroep, de groep van de uitspraak en de groep van het fragment. Daar de controlegroep slechts stellingen over hun algemene beeld heeft kunnen beantwoorden, wordt in deze vergelijking het algemene beeld van de respondenten bekeken. In §7.2. wordt, meer specifiek, ingegaan op het verschil tussen het algemene beeld van proefpersonen en het beeld zoals dat in de zaak ontstaat. Er zal in deze paragraaf dan ook slechts op de groepen die een vorm van transparantie voorgehouden hebben gekregen worden ingegaan. In §7.3 zullen de kwantitatieve en kwalitatieve data nader bekeken worden volgens het theoretisch onderscheid over de aard van vertrouwen. Tot slot zal in §7.4. een deelconclusie worden getrokken, waarin een bondig antwoord wordt gegeven op de vraag die in dit hoofdstuk centraal staat.

Aan de hand van de in dit hoofdstuk behandelde resultaten, zullen de volgende hypothesen getoetst worden:

H0: Transparantie heeft geen invloed op vertrouwen van respondenten in rechters.

Vele auteurs hebben geschreven over factoren die bepalend zouden zijn voor vertrouwen in de overheid en de verschillende instituties van de overheid, waaronder ook de rechtspraak geschaard wordt. Auteurs als Roberts (2006) en Bouckaert en Van der Walle (2003) opperen dat vertrouwen vooral beïnvloed wordt door factoren die buiten het optreden van het instituut liggen, prestaties of handelingen van de institutie, en hiermee ook transparantie, zouden geen effect hebben op het vertrouwen in dit instituut, in dit geval in de rechtspraak of rechters.

H1a: Transparantie heeft een positieve invloed op vertrouwen van respondenten in rechters.

Een tweede perspectief op vertrouwen in de overheid veronderstelt dat het optreden van de overheid wel degelijk invloed heeft op vertrouwen in de overheid. Door transparantie zou een open cultuur kunnen ontstaan (Roberts, 2006), verantwoording verbeterd worden (Prat, 2006) en uit onderzoek naar financiële en monetaire zaken blijken transparante instituties meer vertrouwd te worden (Alt et al., 2002). Vertrouwen in de rechtspraak zou vergroot kunnen worden door transparantie

H1b: *Transparantie heeft een negatieve invloed op vertrouwen van respondenten in rechters.*

Een derde benadering waarschuwt juist voor een negatieve invloed van transparantie op vertrouwen (bijvoorbeeld O'Neill, 2006). Transparantie zou ertoe kunnen leiden dat het publiek geconfronteerd wordt met onzekerheden die eerder niet zichtbaar waren, omdat ze achter “*professional mystiques*” schuilgingen (Finel & Lord, 1999).

7.1. De invloed van transparantie op het algemene beeld van de rechter

In dit eerste onderdeel zal worden ingegaan op de vraag of er verschil optreedt in het algemene beeld van de rechter door een vorm van transparantie. Er wordt hierbij gekeken naar het algemene, *bestaande* beeld van de rechter. Om te bepalen of een zekere vorm van transparantie invloed heeft, en dus zou *doorwerken* in dit algemene beeld, worden de verschillende groepen met elkaar vergeleken. Dit vertrouwen wordt bekeken aan de hand van de verschillende dimensies van vertrouwen; ‘competence’, ‘benevolence’, ‘honesty’ en ‘predictability’.

De antwoorden op de stellingen over vertrouwen in de rechter in het algemeen hebben tot onderstaande uitkomsten geleid. In tabel 7.1. worden de gemiddelden en standaardafwijking per groep weergegeven.

Tabel 7.1. *Het algemene beeld van verschillende dimensies van vertrouwen*

	Competence	Benevolence	Honesty	Predictability
Geen transparantie (N=20)	4,15 (,34)	3,66 (,63)	4,15 (,55)	3,70 (,62)
Uitspraak (N=19)	4,33 (,46)	3,87 (,65)	4,38 (,32)	3,79 (,69)
Fragment (N=23)	4,20 (,40)	3,70 (,58)	4,20 (,37)	3,28 (,65)

Uit deze gemiddelden wordt duidelijk dat de competentie en eerlijkheid van de rechter in het algemeen het hoogst gewaardeerd worden. Men ziet de rechter in alle drie de groepen vooral als competent in zijn rol als rechter en als eerlijk. De welwillendheid en voorspelbaarheid van de rechter worden lager beoordeeld, maar met een gemiddelde tussen de 3 en 4 (op een schaal van 1 tot en met 5) toch ook als positief ervaren.

Om te bepalen in hoeverre de groepen werkelijk van elkaar verschillen, is een MANOVA toets uitgevoerd. In deze toets zijn de verschillende dimensies van vertrouwen uit verschillende groepen met elkaar vergeleken, om te bepalen in hoeverre deze verschillen significant zijn. Het algemene beeld dat proefpersonen na het zien van het fragment en lezen van de uitspraak hebben wordt in deze toets met elkaar en met de controlegroep vergeleken. Omdat het hier slechts om het algemene beeld gaat, kunnen alle items worden meegenomen in de berekening, de waarden van cronbach's alpha van deze dimensies in het algemeen zijn immers voldoende, zoals in het Methoden hoofdstuk nader is toegelicht. Er worden dan ook meer items gebruikt bij deze dimensies dan bij de dimensies die gebruikt worden om het beeld in het algemeen en in de zaak te vergelijken, waardoor de gemiddelden enigszins afwijken.

Na gebruik van Pillai's tracé blijkt geen significant effect te bestaan van het soort groep op de ervaren dimensies van vertrouwen, $F(8, 114) = 1,33, p = 0,23$). Dit houdt in dat er geen noemenswaardig effect is opgetreden op één van de dimensies in het algemene beeld van de rechter, beïnvloed door de groep waar de proefpersonen in zaten en hiermee door een bepaalde vorm van transparantie. Hoewel het algemene beeld bij de uitspraak het meest positief blijkt te zijn, is het verschil tussen het beeld in de uitspraak en het beeld in het fragment niet significant. Wel opvallend aan deze gemiddelden is dat de controlegroep het minst positief oordeelt over de competentie, eerlijkheid en het inlevingsvermogen van de rechter. De groep van het fragment oordeelt het minst positief over de voorspelbaarheid van het handelen van de rechter. De groep

van de uitspraak blijkt over iedere dimensie het meest positieve algemene beeld te hebben. Daar de verschillen tussen deze groepen echter niet significant zijn, kan worden geconcludeerd dat er *geen verschil* bestaat tussen de algemene beelden van de rechter in verschillende groepen, en hiermee ook *geen invloed* op dit algemene, al bestaande beeld door aanraking met een vorm van transparantie.

Nu blijkt dat er tussen de algemene beelden van de rechter geen significant verschil bestaat tussen de verschillende groepen, is het interessant te bekijken of er wel verschil optreedt in het algemene beeld van de rechter en het beeld in de zaak binnen de groepen die een vorm van transparantie voorgehouden hebben gekregen.

7.2. Het verschil tussen het beeld van de rechter in het algemeen en het beeld van de rechter in de specifieke vorm van transparantie

In dit tweede onderdeel staat de vraag centraal of er een verschil optreedt tussen het algemene beeld van de rechter en het beeld dat ontstaat in de vorm van transparantie. De groepen die het fragment en de uitspraak gezien hebben, hebben naast een oordeel over het algemene beeld, ook een oordeel over hun beeld van de rechters in de zaak gegeven.

De gemiddelden en standaardafwijkingen van het oordeel over de rechter in het algemeen en de rechter in de zaak worden weergegeven in tabel 7.2 en 7.3. 'Benevolence' en 'predictability' tellen hier minder items (respectievelijk 2 items en 1 item), om de interne consistentie van de dimensies te waarborgen, zoals is toegelicht in het Methoden hoofdstuk.

De verschillen tussen het algemene beeld van de rechter en het beeld in de zaak zijn getoetst met een *Paired Samples T-Test*. De groepen zijn apart van elkaar bekeken door 'Split Files' toe te passen voor het uitvoeren van de T-test.

7.2.1. Het fragment

Tabel 7.2. Het algemene beeld en het beeld in de zaak over dimensies van vertrouwen in het fragment

	Competence*		Benevolence		Honesty*		Predictability**	
	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak
Fragment (N=23)	4,20 (.40)	4,41 (.42)	3,41 (.70)	3,63 (.50)	4,20 (.37)	4,38 (.45)	3,50 (.67)	3,96 (.21)

Significantie: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Dat er een redelijk hoge correlatie tussen de dimensies in het algemeen en in de zaak bestaat, kan verklaard worden omdat het om dezelfde respondenten en dezelfde vraag gaat, slechts in een andere situatie. Uit de *Paired Samples T-test* blijkt echter dat het verschil tussen de gemiddelden groot genoeg is om een niet-toevallig resultaat te zijn; er treden significante verschillen op tussen het algemene beeld en het beeld van de rechter in de zaak. Slechts op de dimensie 'benevolence' treedt geen significant effect op tussen het beeld van de rechter in het algemeen en het beeld in de zaak, $t(22) = -2,431$, $p = 0,179$. Gemiddeld genomen ervaren de proefpersonen de competentie van de rechter significant hoger in de zaak dan in het algemeen, $t(22) = -2,600$, $p = 0,016$, $r = 0,48$. Ook de eerlijkheid van de rechter wordt gemiddeld in de zaak significant positiever beoordeeld dan het beeld van de rechter in het algemeen, $t(22) = -2,432$, $p = 0,024$, $r = 0,46$. Tot slot treedt ook een significant verschil op in de voorspelbaarheid van de uitspraak; in de zaak blijken proefpersonen het idee te hebben dat de rechter consistentere te werk gaat dan hun algemene beeld van de rechter, $t(21) = -2,887$, $p = 0,009$, $r = 0,53$.

Het beeld in het fragment wekt hiermee, op de dimensie ‘benevolence’ na, significant meer vertrouwen op dan het algemene beeld dat respondenten hebben.

7.2.2. De uitspraak

Tussen de resultaten bij de uitspraak lijkt op het eerste gezicht minder verschil te bestaan:

Tabel 7.3. Het algemene beeld en het beeld in de zaak over dimensies van vertrouwen in de uitspraak

	Competence		Benevolence		Honesty		Predictability	
	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak
Uitspraak (N=19)	4,33 (.46)	4,28 (.59)	3,47 (.84)	3,58 (.80)	4,38 (.32)	4,36 (.47)	4,16 (.69)	3,79 (.92)

Na het uitvoeren van een *Paired Samples T-test* blijken bij de groep van de uitspraak geen significante verschillen op te treden tussen het algemene beeld en het beeld in de zaak. Geen enkele dimensie voldoet aan een significantieniveau van 0,10; competence ($t(18) = 0,368$; $p = 0,717$), benevolence ($t(18) = -0,544$; $p = 0,593$), honesty ($t(18) = 0,294$; $p = 0,772$), predictability ($t(18) = 1,38$; $p = 0,185$).

Bij de uitspraak is geen significant effect op vertrouwen waarneembaar tussen de zaak en het algemene beeld. Men oordeelt ongeveer hetzelfde over dimensies van vertrouwen in het algemeen als in de zaak. Hier kunnen twee mogelijke verklaringen voor worden gevonden;

- Het algemene beeld *sluit beter aan* bij het beeld dat ontstaat in de uitspraak. Men heeft een zeker beeld van de rechter dat hetzelfde is als dat beeld dat ontstaat wanneer een uitspraak gezien wordt.
- Een tweede verklaring is dat het lezen van de uitspraak weinig tot niets verandert aan het beeld van de rechter, en dus geen *invloed* heeft op dit beeld. Door het lezen van een uitspraak ontstaat geen afwijkend beeld, omdat een uitspraak in die zin niet de kracht heeft een beeld op zich te creëren.

7.2.3. Het verschil tussen het fragment en de uitspraak

Belangrijk is echter vooral *dat* er geen ander beeld ontstaat in de uitspraak. Het fragment uit ‘De Rechtbank’ laat daarentegen een significant verschil zien tussen het algemeen vertrouwen en het vertrouwen in de rechters in de zaak. De rechter wordt als competent, eerlijker en consistent beschouwd dan het algemene beeld dat men heeft.

Ook uit interviews blijkt verschil te worden ervaren in meer specifieke elementen van vertrouwen in dit fragment. Het beeld dat ontstaat in het fragment, wijkt voor de respondenten die dit beeld gezien hebben (R3, R6) af van het optreden van de rechter zoals zij dit verwacht hadden. Vooral de manier waarop de rechter met de verdachte omging was vriendelijker en minder zakelijk dan verwacht. De meer gevoelsmatige dimensies ‘honesty’ en ‘benevolence’ bleken duidelijker naar voren te komen dan respondenten op basis van een oorspronkelijk beeld zouden hebben verwacht. Zo geeft respondent 3 aan wat hem het meest is bijgebleven aan het fragment, twee weken na het zien van dit fragment: *“In eerste instantie dat het er toch redelijk vriendelijk aan toeging (...) Wat minder zakelijk en strak dan ik had gedacht. (...) vooral het willen weten wat de gedachtegang is van de verdachte, en niet zomaar ‘pats, dit zijn de argumenten’. Maar even kijken; wat zit erachter?”* Op de vraag of dit invloed heeft op het beeld van de rechter als expert, antwoordt de respondent: *“het beeld van de expert of iemand die er iets vanaf weet, dat is niet veranderd. Hooguit van hoe gaat hij precies in zijn werk, daar heb ik me nooit echt in verdiept.”*

Vertrouwen wordt in dit onderzoek bekeken aan de hand van de dimensies van Mcknight et al. (2002). In bredere onderzoeken als bijvoorbeeld de Eurobarometer of onderzoeken van het SCP, wordt ook rechtstreeks naar ‘het vertrouwen in de rechter’ gevraagd. In dit onderzoek dient deze

directe bevraging puur en alleen als ‘controlevergelijking’. Hieruit blijkt een bevestiging van het beeld dat ontstaat aan de hand van de verschillende dimensies van vertrouwen:

Tabel 7.4. *Vertrouwen in de rechter in het algemeen en de rechter in de zaak*

	Over het <i>algemeen</i> heb ik vertrouwen in de rechter	In het <i>bekeken fragment/de gelezen uitspraak</i> heb ik vertrouwen in de rechter
Geen transparantie (N=20)	4,20 (,52)	-
Uitspraak (N=19)	4,26 (,45)	4,47 (,61)
Fragment (N=23)	4,00 (,60)	4,48 (,73)*

Significantie: * $p < 0,05$

Ook in meer algemene bewoording blijkt het vertrouwen in de rechter in het fragment of in de gelezen uitspraak hoger te worden beoordeeld dan het vertrouwen in de rechter in het algemeen. Uit een *Paired T-test* blijkt, ook wanneer direct bevraagd, transparantie in de vorm van een fragment een significant positief effect op het vertrouwen in de rechter te hebben, $t(22) = -2,554$; $p = 0,018$. Tussen het algemeen vertrouwen en vertrouwen in de rechter bij de uitspraak bestaat geen significant effect, $t(18) = -1,287$; $p = 0,215$. Dit bevestigt de eerder gevonden resultaten op de verschillende dimensies volgens Mcknight et al. (2002).

Uit kwantitatieve data en reacties uit interviews blijkt dat het zien van een rechter invloed heeft op het beeld van deze rechter en het vertrouwen in de rechter in de zaak. Dit leidt tot de veronderstelling dat uitspraak en fragment anders ervaren worden. De vraag of het medium uitmaakt voor een respondent, wordt bevestigend beantwoord; *“Dat zal zeker uitmaken. Al was het al omdat je dan niet leest [...] moet nu dit gaan doen’, maar ook dat je weet of diegene lang of kort haar had. Dan is het meer een beeld dat je er bij hebt, ook bij die rechter zelf. Dat zal ook wel invloed hebben. Of het een vriendelijk uitziende man is of niet. (...) Je kunt zeggen dat het kwalijk is, maar dat is wel zo, je laat je daardoor beïnvloeden.”* (R5)

De mate waarin men zich laat beïnvloeden door transparantie, wordt in interviews verschillend ervaren. In de volgende paragraaf zal hier aan de hand van het onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen verder op worden ingegaan.

7.3. Vertrouwen als rationele keuze of gevoelsmatige afweging

In het beperkt aantal interviews is doorgevraagd naar de beleving van verschillende vormen van transparantie. De verschillende respondenten gaven aan dat een aantal factoren invloed hebben op de wijze waarop zij naar de rechtspraak kijken. Enkele respondenten zijn eerder in aanraking geweest met een rechter en stellen dat ze zowel op basis van kennis als ervaring een rationele beleving bij de rechter hebben. De achtergrond van een universitaire studie, speelt volgens het merendeel (R1, R2, R3, R5) een belangrijke rol in de visie op de rechtspraak.

Anderen geven echter aan dat werkelijke kennis over de rechtspraak juist ontbreekt en zij een meer gevoelsmatig vertrouwen hebben in de rechter; *“In dit geval veel gevoel, omdat ik er niet heel veel van weet. Ik denk wel dat de rechter zijn beroep goed uitoefent, dat is niet een hele rationele afweging, dat is gewoon het vertrouwen dat ik er wel in heb eigenlijk.”* (R4) Onwetendheid en, naar eigen zeggen, weinig kennis van de rechtspraak maakt bij deze respondenten dat het vertrouwen dat zij hebben meer gebaseerd is op een bepaald gevoel bij de rechtspraak, dan dat zij een bewuste en rationele overweging maken op basis waarvan zij besluiten te vertrouwen op de rechter. Bij respondenten die het idee hebben door eerdere ervaring of een universitaire achtergrond spelen volgens eigen zeggen meer rationele overwegingen een rol. De respondenten die aangeven het idee te hebben een juist beeld en voldoende kennis van de rechtspraak en het verloop van het proces te hebben,

geven tevens aan dat hun beeld niet zozeer veranderd zal worden door een vorm van transparantie.

Wanneer de verschillende dimensies van vertrouwen in verband worden gebracht met het fragment en de uitspraak, geven respondenten aan dat bij beide vormen van transparantie sprake is van een ander soort beleving. Bij het lezen van een uitspraak lijkt de rationele kant een belangrijker rol te spelen, blijkbaar kan bij de uitspraak vertrouwen eerder op basis van ‘goede rationele afwegingen’ gegeven worden. Bij het zien van beeld, wordt door de respondenten verwacht dat door beeldvorming de gevoelsmatige dimensie een belangrijker rol speelt. Bij deze gevoelsmatige component wordt ook media-aandacht betrokken. Het proces van Wilders blijkt voor veel respondenten een goed voorbeeld te zijn: *“Ik vind eigenlijk dat rechtspraak wel redelijk rationeel moet zijn. Het wordt nu ook heel emotioneel uitgevochten via de media.”* (R3)

Deze resultaten uit interviews worden niet ondersteund door kwantitatieve resultaten, vooral omdat een zekere beleving moeilijk meetbaar is, niet expliciet bevraagd is en de dimensies die in aanmerking zouden komen, geen duidelijke resultaten bieden. Er kunnen dan ook geen ‘harde’ uitspraken worden gedaan over het verschil per vorm van transparantie en de mate waarin een rationele keuze of meer emotionele afweging gemaakt wordt. Wel geeft het aanleiding voor verdiepend onderzoek; de suggestie dat de vorm van transparantie een beroep doet op een andere dimensie van vertrouwen zou meer inzicht kunnen opleveren voor mogelijke gevolgen van transparantie op vertrouwen.

7.4. De invloed van transparantie op vertrouwen

Uit het experiment is gebleken dat er in het algemene beeld van de rechter geen significante effecten optreden in het vertrouwen van de verschillende groepen.

Wel blijkt echter een opvallend verschil te bestaan tussen het algemene beeld en het beeld in de zaak. Bij het fragment treedt hier een groot, significant verschil op. In de uitspraak treedt daarentegen een klein, niet-significant verschil op. Hieruit blijkt dat het fragment uit ‘De Rechtbank’ bijdraagt aan het vertrouwen in de rechter, in tegenstelling tot de uitspraak. Wel moet hierbij worden opgemerkt dat er slechts een verschil in vertrouwen optreedt tussen het algemene, bestaande beeld en het beeld dat ontstaat in de zaak. Aan de hand van deze resultaten kunnen de hypothesen nader bekeken worden;

Wanneer de hypothesen die bij deze deelvraag geformuleerd werden bekeken worden, blijken zowel de nulhypothese als de alternatieve hypothese te gelden, al naar gelang welke vorm van transparantie bekeken wordt.

De hypothese dat transparantie *geen invloed (H0)* op vertrouwen heeft gaat op voor de uitspraak. Het lezen van de uitspraak blijkt geen invloed te hebben op de mate van vertrouwen van respondenten, het komt noch het algemene, al bestaande beeld ten goede, noch het beeld zoals dit ontstaat in de uitspraak.

De hypothese dat transparantie een *positieve invloed (H1a)* heeft op vertrouwen gaat op voor het fragment. Het vertrouwen in rechters in het fragment is hoger dan het algemeen vertrouwen dat respondenten in rechters hebben. Hiermee blijkt transparantie in de vorm van het fragment uit ‘De Rechtbank’ een positieve bijdrage te kunnen leveren; het levert meer vertrouwen in de specifieke zaak op en kan hiermee, wellicht op de lange termijn, bijdragen aan het vertrouwen in rechters.

Hoofdstuk 8. Perceptie van kernwaarden van de rechter

De invloed van transparantie op kernwaarden van de rechter is van belang als onderdeel van de afweging omtrent het bieden van transparantie. Niet slechts het vertrouwen van de burger speelt immers een belangrijke rol, kernwaarden van de rechtspraak dienen door transparantie niet in het geding te komen. Transparantie blijkt een positief effect op vertrouwen te kunnen hebben, maar kunnen belangrijke kernwaarden, waarin ook eisen en verwachtingen van de samenleving verankerd liggen, hoog worden gehouden bij het bieden van transparantie? Er wordt in deze scriptie ingegaan op drie van de waarden die Kwak (2006) formuleert: gezag, neutraliteit en een coöperatieve houding. De tweede deelvraag, die in dit hoofdstuk centraal staat, luidt;

☞ *Wat is de invloed van verschillende vormen van transparantie op de perceptie van kernwaarden van rechters?*

Op de verschillende kernwaarden is zowel in het experiment als in de interviews ingegaan. Ook bij de stellingen over deze kernwaarden wordt onderscheid gemaakt tussen het beeld van de rechter in het algemeen en het beeld van de rechter in de zaak.

In §8.1 zal worden ingegaan op de vergelijking van het algemene beeld tussen de drie groepen; de controlegroep, de groep van de uitspraak en de groep van het fragment. Ook op dit onderdeel heeft de controlegroep alleen stellingen over hun algemene beeld van de rechter kunnen beantwoorden. Er wordt daarom in deze eerste vergelijking alleen naar het algemene beeld van de deelnemers aan het experiment gekeken. In §8.2. wordt meer specifiek ingegaan op het verschil tussen het algemene beeld van de rechter en het beeld van de rechters in de zaak. Slechts de groepen die een vorm van transparantie hebben gezien, worden dan ook in deze analyse betrokken. Tot slot zal in §8.3 een korte deelconclusie gegeven worden ter beantwoording van de deelvraag die in dit hoofdstuk centraal staat. Aan de hand van deze opbouw zal kunnen worden gereflecteerd op de hypothesen die in deze deelvraag centraal staan:

H0: Transparantie heeft geen invloed op de perceptie van kernwaarden van rechters.

Kernwaarden zouden uitgaande van deze hypothese niet anders beoordeeld of gezien worden door transparantie; de waardering zou ondanks meer zichtbaarheid hetzelfde blijven.

H1a: Transparantie heeft een negatieve invloed op de perceptie van kernwaarden van rechters.

Kernwaarden zouden gevaar kunnen lopen door een vorm van transparantie. Wanneer meer zichtbaar wordt, kan bijvoorbeeld de waardering van “*professional judgements*” afnemen (O’Neill, 2002).

H1b: Transparantie heeft een positieve invloed op de perceptie van kernwaarden van rechters.

Transparantie zou echter ook een positieve invloed kunnen hebben op de perceptie van kernwaarden van rechters. Dit zou een meer open houding kunnen uitstralen (Barendrecht, 2004) en juist de kernwaarden meer zichtbaar kunnen maken.

8.1. Invloed van transparantie op de algemene perceptie van kernwaarden van de rechter

In de eerste paragraaf van dit hoofdstuk zullen de verschillende groepen met elkaar worden vergeleken wat betreft hun algemene oordeel over kernwaarden van de rechter. In onderstaande tabel wordt de beoordeling van de kernwaarden in het algemene beeld van de rechter uiteen gezet. Hierbij is gekeken naar de drie groepen en het algemene beeld van de respondenten in deze groepen. De dimensie ‘coöperatief’ bleek bij het beeld in het algemeen niet voldoende

betrouwbaar te zijn. Er is daarom besloten, zoals in het Methoden hoofdstuk is toegelicht, 2 losse items te behandelen die kenmerkend zijn voor kernwaarden van de rechter vandaag de dag.

Tabel 8.1. Perceptie van kernwaarden: het algemene beeld van de rechter

	Gezaghebbend	Neutraal	Coöperatief	
			Helder en begrijpelijke communicatie	Weet wat in de samenleving speelt
Geen transparantie (N=20)	3,88 (.56)	3,63 (.79)	3,16 (.90)	3,95 (1,05)
Uitspraak (N=19)	4,21 (.60)	4,00 (.90)	2,63 (.83)*	3,95 (1,18)
Fragment (N=23)	3,99 (.37)	3,77 (.75)	3,44 (.95)*	4,00 (.85)

Significantie: * $p < 0,10$

De algemene percepties van kernwaarden in de verschillende groepen worden met elkaar vergeleken aan de hand van een MANCOVA toets. In deze MANCOVA toets wordt tevens gekeken naar verschillende covariabelen die invloed zouden kunnen hebben op de afhankelijke variabelen. Slechts de covariabelen met een significant resultaat in de *Multivariate tests* worden meegenomen in de toets. In de perceptie op kernwaarden, blijkt één relevante covariabele mee te spelen, die daarom wordt meegenomen in de toetsing. Uit de Pillai's tracé blijkt dat er een significant effect bestaat tussen de groepen onderling in de beoordeling van de dimensies, $V = 0.255$, $F(8, 110) = 2,013$, $p = 0,051$.

De covariabele 'kennis' blijkt tevens een significant effect te hebben; $V = 0.146$, $F(4,54) = 2,306$, $p = 0,070$.

Uit de MANCOVA-toets blijken kortom twee significante resultaten. Ten eerste blijkt het verschil tussen de drie groepen in de dimensie *heldere en begrijpelijke communicatie* significant te zijn. De proefpersonen in de groep van het fragment zijn significant positiever dan de personen in de groep van de uitspraak, $F = 4,291$, $p = 0,018$. Ten tweede blijkt de covariabele *kennis* een significant effect te hebben op de mate van ervaren gezag van de rechter, $F = 6,522$, $p = 0,013$.

1. Helder en begrijpelijke communicatie

Er bestaat allereerst een verschil in de beoordeling van de helderheid en begrijpelijkheid van de communicatie van de rechter tussen het fragment en de uitspraak. Het algemene beeld van de communicatie van de rechter wordt als begrijpelijker en helderder beoordeeld in de groep van het fragment dan in de groep van de uitspraak.

In geen enkele andere dimensie treedt een significant verschil tussen het 'algemene' beeld van respondenten op. Tevens zijn er geen specifieke achtergrondkenmerken van deze groepen, zoals kennis, interesse, leeftijd, geslacht, politieke voorkeur of levensbeschouwelijke overtuiging, die een verklaring voor dit verschil kunnen bieden. Bij de manipulatiecheck van transparantie zagen we eerder al dat het fragment als 'begrijpelijk voor een breder publiek' beschouwd wordt. Het lijkt er dan ook op dat de vorm van transparantie hier ook invloed heeft gehad op het algemene beeld; er is sprake van een verderstrekking gevolg van het soort transparantie op de perceptie van respondenten dan bij andere dimensies, waarbij het fragment significant positiever wordt beoordeeld dan de uitspraak. Hier moet wel de kanttekening bij geplaatst worden dat deze communicatie maar uit één item bestaat.

Respondent 2 bevestigt het onderscheid dat gemaakt wordt tussen het beeld in het fragment en in de uitspraak: "(...) meestal is het voor mij als ik een rechter zie meteen begrijpelijker. Je ziet ook hoe een rechter spreekt, of hij strenger is, zijn intonatie en dat soort zaken. Daar hecht ik veel waarde aan, dat geeft mij wel iets extra's mee."

In de interviews kwam naar voren dat in het fragment goed begrijpelijk gecommuniceerd werd. De respondenten uit de groep van het fragment vonden het taalgebruik en de gegeven uitleg goed te volgen. De uitleg richting verdachte werd als helder beschouwd en het proces en de uitspraak waren ook voor henzelf duidelijk. Tevens gaven beide respondenten aan dat het juridisch taalgebruik dat verwacht wordt van een rechter hen meeviel. De uitspraak werd volgens hen toegankelijk gebracht in het fragment en duidelijk uitgelegd. Op het fragment wordt in §8.2. meer specifiek ingegaan.

Het lezen van een uitspraak lijkt daarentegen niet direct even begrijpelijk te zijn. Één van de respondenten (R2) die al vaker een uitspraak heeft moeten opzoeken in verband met een rechtszaak, stelt dan ook dat *“het niet wegleeft als een romannetje”*. Opvallend aan de perceptie van de begrijpelijkheid van de uitspraak, is dat het algemene beeld ook lager wordt beoordeeld in de groep van de uitspraak dan in de controlegroep. Dit verschil is niet significant, hier worden dan ook geen conclusies aan verbonden. Wel kan worden gesteld dat het algemene beeld van respondenten over de mate van heldere en begrijpelijke communicatie bij het fragment significant positiever is dan bij een uitspraak.

Heldere communicatie wordt in dit onderzoek als een kernwaarde gezien die vooral ontstaan is uit een sterke vraag, of beter gezegd ‘eis’, vanuit de samenleving. In interviews is de wenselijkheid van deze communicatie nader bevraagd, vooral omdat op dit gebied een spanning tussen de kernwaarden onderling verwacht zou kunnen worden, met name tussen deze helderder communicatie en ervaren mate van traditioneel gezag.

Respondent 2 stelt dat het streven niet kan zijn alles in *“Jip en Janneke taal”* te formuleren. Hier sluit iedere respondent zich in eigen bewoording bij aan. Het vakjargon van de rechter is nou eenmaal complex en sommige zaken kunnen volgens hen niet direct worden versimpeld. Er bestaat echter wel behoefte aan een vertaalslag. Vier van de zes respondenten (R2, R4, R5, R6) laten zich uit over de behoefte aan toelichting naast dit vakjargon. Daar waar communicatie begrijpelijk kan, bestaat hier ook een behoefte aan onder de gesproken respondenten. De vier respondenten wijzen er echter wel op dit slechts daar te doen, waar de zaak of feiten het toelaten: *“Waar ik wel fan van ben is niet onnodig alles ingewikkeld opschrijven. (...) Wollig taalgebruik, gebruik het liever niet, als je iets makkelijker op kunt schrijven, doe dat dan, zeker als het een publieke functie dient. Maar echt overdreven makkelijk, dat vind ik niet nodig.”* (R2)

Een andere waarschuwing luidt dat een vertaling vooral wenselijk is *na* het vonnis. Zo antwoordt respondent 4 bevestigend over de vraag naar haar behoefte aan een vertaalslag: *“Ja, dat [vertaling belangrijk is] denk ik wel. Als de zaak klaar is en de uitkomst, het vonnis, op tafel ligt.”* Ook respondent 6 stelt dat zij het goed vindt wanneer de uitspraak in juridische taal wordt uitgelegd, maar vervolgens aan betrokkenen en anderen op begrijpelijke wijze wordt uitgelegd *“hoe het nou precies zit”*.

Heldere en begrijpelijke communicatie blijkt wenselijk te zijn, maar slechts wanneer het nodig en mogelijk is. Een vertaalslag lijkt gewenst, geen nieuw ontwikkelde taal.

2. De invloed van kennis op ervaren gezag

Een tweede opvallend resultaat uit de MANCOVA toets is dat kennis een significant effect blijkt te hebben op de mate van het ervaren gezag van de rechter. Dit resultaat is gecontroleerd aan de hand van een berekening van de *Pearson's productmomentcorrelatie*, waaruit een positieve samenhang tussen gezag en kennis blijkt te bestaan ($r = 0,30$; $p = 0,028$; $n = 62$).

Hoe meer kennis van de rechtspraak proefpersonen van tevoren zelf inschatten te hebben, hoe positiever zij oordelen over de mate van gezag van de rechter. Personen met meer zelfingeschatte kennis dichten de rechter een hogere mate aan gezag toe. Hier blijkt het belang van kennis; wanneer men van mening is meer inzicht te hebben in de wijze waarop het proces is

vormgegeven, de rol die de rechter hierin speelt en het systeem van de rechtspraak, neemt de mate waarin zij de rechter gezag toeschrijven toe.

8.2. Het verschil tussen het beeld van de rechter in het algemeen en het beeld van de rechter in de specifieke vorm van transparantie

De groepen in het experiment die een bepaalde vorm van transparantie voorgelegd gekregen hebben, hebben een oordeel over hun algemene beeld van de kernwaarden van de rechter gegeven, maar ook een oordeel over de perceptie van kernwaarden in de aanraking met een bepaalde vorm van transparantie.

De verschillen tussen dit algemene beeld van kernwaarden van de rechter, zoals ook in §8.1. behandeld, en het beeld in de zaak zijn getoetst met een *Paired Samples T-Test*. Zowel de groep die het fragment voorgelegd gekregen heeft, als de groep die de uitspraak voorgelegd gekregen heeft, worden hier aan een nadere analyse onderworpen.

8.2.1. Het fragment

Allereerst wordt het algemene beeld van de respondenten in de groep van het fragment vergeleken met het beeld van de rechters in de zaak. Dit leidt tot de volgende uitkomsten:

Tabel 8.2. Perceptie op kernwaarden in het algemeen en na het zien van het fragment

	Gezaghebbend		Neutraal		Coöperatief			
	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Helder en begrijpelijke communicatie**		Weet wat in de samenleving speelt*	
	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak
Fragment (N=23)	3,99(,37)	4,04(,56)	3,77(,75)	3,87(,70)	3,44(,95)	4,22(,52)	4,00(,85)	4,26(,69)

Significantie: * $p < 0,10$, ** $p < 0,001$

Ook hier kan een redelijk hoge correlatie tussen de dimensies verklaard worden door het feit dat het om dezelfde respondenten en dezelfde vraag gaat in slechts een andere situatie.

Uit de *Paired Samples T-test* blijkt een significant verschil te bestaan tussen het beeld in het algemeen en het beeld in de zaak in de beoordeling van 'heldere en begrijpelijke communicatie', $t(22) = -3,945$, $p = 0,001$.

Daarnaast bestaat een significant verschil tussen het beeld in het algemeen en het beeld in de zaak binnen de dimensie 'de rechter weet wat er in de samenleving speelt', $t(22) = -1,817$, $p = 0,083$.

1. Heldere en begrijpelijke communicatie

Zoals in §8.1. duidelijk werd, was de algemene perceptie op de begrijpelijkheid van de communicatie in het fragment het hoogst. Uit de resultaten van de *Paired Samples T-test* blijkt echter ook een significant resultaat tussen dit algemene beeld en het beeld in het fragment te bestaan.

Naar aanleiding van het zien van rechters in een rechtszaak oordeelt men positiever dan het beeld dat men in het algemeen van de communicatie van een rechter heeft. Respondenten die het fragment gezien hebben, merken op dat er tegen hun verwachting in duidelijk en begrijpelijk gesproken werd, zoals ook in §8.1. deels aan bod kwam. Zo stelt een van de respondenten (R6) die het fragment gezien heeft vast dat er veel toegankelijker gesproken werd dan verwacht: "Je hebt die juridische taal, dat is onbegrijpelijk gewoon, daar snapt de normale Nederlander niks van. Toch vond ik dat het voor die cliënt gewoon toegankelijk gemaakt werd en uitgelegd werd, en dat vond ik toch een heel goed punt."

2. De rechter weet wat er in de samenleving speelt

Een tweede significant verschil treedt op binnen de dimensie ‘weet wat er in de samenleving speelt’. Slechts tussen het algemene beeld en beeld in het fragment treedt een verschil op bij deze stelling. Blijkbaar heeft het fragment een beeld tot gevolg van een rechter die weet wat er in de samenleving speelt en hier op in kan spelen. Respondent 6 heeft het fragment bekeken en geeft een positieve reactie over de wijze waarop de rechters in het fragment omgingen met de situatie. In dit geval werd er volgens deze respondent goed teruggekoppeld wat de *gevolgen* van de daad van de verdachte waren. Blijkbaar komen de rechters op beeld over als rechters die beter weten wat in de samenleving speelt dan het algemene beeld dat men van de rechter heeft.

8.2.2. De uitspraak

Ook bij de uitspraak zijn het algemene beeld en beeld in de uitspraak met elkaar vergeleken. Dit levert het volgende resultaat op:

Tabel 8.3. Perceptie op kernwaarden in het algemeen en na het lezen van de uitspraak

	Gezaghebbend*		Neutraal		Coöperatief			
					Helder en begrijpelijke communicatie **		Weet wat in de samenleving speelt	
	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak	Algemeen	In zaak
Uitspraak (N=19)	4,21(,60)	3,9825(,65)	4,00(,90)	3,93(,75)	2,63(,83)	3,32(,82)	3,95(1,18)	4,11(1,05)

Significantie: * $p < 0,10$; ** $p < 0,05$.

Ook in het geval van de uitspraak blijken significante verschillen te bestaan tussen het algemene beeld van de rechter en het beeld van de rechter in de zaak. Hier treedt ten eerste een significant verschil op tussen het beeld in het algemeen en het beeld in de zaak in de dimensie ‘gezaghebbend’, $t(18)=1,824$, $p= 0,085$. Het beeld dat proefpersonen in het algemeen van de rechter hebben, blijkt positiever wat betreft het gezag van de rechter dan het beeld dat ontstaat in de zaak. Het lezen van een uitspraak doet in dit geval geen goed aan de mate van ervaren gezag van de rechter.

Een tweede significant effect van de uitspraak in vergelijking met de algemene perceptie treedt op in het algemene beeld en het beeld in de zaak bij de vraag naar ‘begrijpelijke communicatie’, $t(18)=-2,822$, $p= 0,011$. De communicatie van de rechter wordt ook in de uitspraak als begrijpelijker en helderder ervaren dan in het algemene beeld van de proefpersonen.

1. Gezaghebbend

De dimensie gezaghebbend wordt in de uitspraak negatiever beoordeeld dan het algemene beeld dat men van de rechter heeft. In het fragment treedt dit effect echter niet op.

Bij nadere beschouwing van de verschillende items binnen de dimensie ‘gezaghebbend’, blijkt vooral een verschil in het item ‘de rechter straalt autoriteit uit’ op te treden, met in het algemeen een gemiddelde score van 4,58 (sd. ,61), maar in de zaak een gemiddelde van 3,95 (sd. 1,08).

Een tweetal redenen kan hier een verklaring voor bieden.

- Allereerst een methodologische redenering, door te kijken naar de vraagstelling. Het gaat hier over de *uitstraling* van een rechter, een kenmerk dat grotendeels gebaseerd is op een beeld van de rechter. In een uitspraak is het vormen van een beeld van de uitstraling van een rechter moeilijker dan bij het zien van een rechter in een fragment, of het visualiseren van een rechter in algemene zin. Dit ligt in deze eerste beredenering aan de vraagstelling als methodologisch deficit.

- Het geeft echter ook een aanwijzing voor een tweede, meer inhoudelijke benadering van het verschil tussen een fragment en een uitspraak; het vormen van een beeld blijkt immers in een fragment gemakkelijker dan op grond van een tekst. Een logische beredenering, maar van zeker belang. Respondent 2 stelt: *‘Ik heb ook een paar keer in een rechtszaal gezeten, dan straalt er ook autoriteit*

vanaf. Dat heeft meer met gevoel te maken.” Zoals ook blijkt uit resultaten uit hoofdstuk 7, lijkt beeld meer in te spelen op het gevoel. Een autoritaire uitstraling zou aansluiten bij een zeker gevoel en wellicht op beeld dan ook beter overkomen dan op papier.

Op deze tweede benadering voortbouwend, lijkt autoriteit tevens samen te hangen met meer traditionele eigenschappen. Zo antwoordt respondent 6 op de vraag naar wat gezag voor haar is: *“Ik vind ook de uitstraling, nog steeds die ouderwetse kleding, dat heeft ook met gezag te maken. Volgens mij zitten ze ook wat hoger in zo’n zaal, dat zijn toch wel dingen die meespelen. (...) Ik denk dat het autoritaire gezag, die component, dat dat belangrijker is als je kijkt naar die kleding en die uitstraling.”*

Vanuit deze benadering lijkt het verklaarbaar dat het gezag minder sterk ervaren wordt in een uitspraak. Ondanks een meer traditionele manier van openbaarheid, een uitspraak is een vorm die al decennia gebruikt wordt in de rechtspraak, kan een minder helder beeld van een gezaghebbende *uitstraling* van de rechter worden gevormd.

Ook andere respondenten spreken over deze traditionele uitstraling van de rechter en de mate waarin zij hier waarde aan hechten. Dit levert echter een verdeeld beeld op: drie van de respondenten (R1, R5, R6) geven aan veel waarde te hechten aan symbolen die volgens hen bij zouden kunnen dragen aan een gezaghebbende uitstraling. De overige drie (R2, R3, R4) vinden dat het ‘er bij hoort’ en leuk is, maar weinig invloed heeft op de beleving die zij hebben bij de rechter.

Het significante verschil in de perceptie van gezag tussen het algemene beeld van de rechter en dat in de uitspraak, kan kortom worden gezien vanuit een moeilijk toe te passen vraagstelling. Enerzijds is dit een methodologisch probleem, anderzijds kan het er op wijzen dat autoriteit aansluit bij een beleving die op beeld beter overkomt en voor sommigen samenhangt met een meer gevoelsmatige kant, voor anderen met meer traditionele kenmerken die voor een autoritaire uitstraling zorgen en bijdragen aan een beeld van een gezaghebbende rechter.

2. Helder en begrijpelijke communicatie

Het tweede significante verschil tussen het algemene beeld van de groep in de uitspraak en het beeld dat ontstaan in de gelezen uitspraak, betreft ook hier de begrijpelijkheid en helderheid van de communicatie van de rechter. Ook in het geval van de uitspraak blijkt een positiever beeld te ontstaan in de zaak, dan men in het algemeen heeft. Hierbij dient wel te worden gewezen op het relatief lage algemene oordeel.

Beide vormen van transparantie, zowel de uitspraak als het eerder besproken fragment, worden zichtbaar in de zaak positiever beoordeeld en lijken hierdoor een positief effect op de ervaren begrijpelijkheid van de communicatie van rechters te hebben.

Nu de verschillende percepties op kernwaarden met elkaar vergeleken zijn en verschillen benoemd, zal in de volgende paragraaf een antwoord worden gegeven op de deelvraag die in dit hoofdstuk centraal stond.

8.3. De invloed van transparantie op de perceptie van kernwaarden van de rechter

De kernwaarden die in deze scriptie centraal staan, blijken verschillend te reageren op verschillende vormen van transparantie.

Uit de kwantitatieve data blijkt dat het beeld van de *neutraliteit* van de rechter de meest constante factor is. Noch tussen het algemene beeld en het beeld in de zaak bestaan significante verschillen, noch tussen de groepen onderling. In het fragment worden de rechters als enigszins neutraler beschouwd, in de uitspraak als enigszins minder neutraal. Neutraliteit wordt, op niet significante variatie in de verschillende totaaloordeelen na, consistent beoordeeld.

Het natuurlijke gezag en de coöperatieve houding van de rechter lijken echter wel te worden beïnvloed door verschillende vormen van transparantie.

Vooraf in de 'coöperatieve houding' van de rechter treden opvallende effecten op. Zo blijkt er zowel tussen de verschillende algemene percepties op helderheid en begrijpelijkheid van de communicatie van de rechters, als tussen de algemene perceptie en de perceptie op communicatie in de uitspraak. Het algemene oordeel van de verschillende groepen is de enige algemene dimensie waarbij een significant verschil optreedt. Daar er verder geen verklarende factoren zijn die dit verschil tussen de groepen zouden bepalen, wordt hier verondersteld dat zowel de uitspraak als het fragment als vormen van transparantie hebben 'doorgewerkt' in het algemene beeld van de communicatie van een rechters. Er blijkt immers ook een significant effect te bestaan tussen dit algemene beeld en beeld in de zaak. Hierbij blijkt het oordeel in het fragment uiteindelijk het hoogst uit te vallen; blijkbaar wordt de begrijpelijkheid van de communicatie hier als erg positief beschouwd, zoals ook blijkt uit verschillende interviews. Toch wordt in interviews gewaarschuwd voor een te vergaande versimpeling van de rechtspraak. Een vertaalslag achteraf lijkt nodig, geen nieuwe taal voor rechters.

Een tweede opvallend verschil in de perceptie op de coöperatieve houding van de rechter, betreft het positievere beeld dat in het fragment ontstaat over de aansluiting van de rechter op de samenleving. Het optreden en de redenering van de rechters sluiten in dit geval beter aan bij de samenleving dan het bestaande beeld van de rechter.

De meer traditionele kernwaarde in dit onderzoek, 'gezaghebbend', wordt goed beoordeeld. De controlegroep oordeelt het laagst met haar algemene beeld van de rechter, dit verschil is echter niet significant. Er treden twee belangrijke significante effecten op met betrekking tot dit traditionele gezag. Allereerst blijkt kennis een positief effect te hebben op het ervaren gezag van de rechter. Wanneer men zelf inschat meer kennis van de rechtspraak te hebben, oordeelt men hoger over de perceptie van gezag. Een tweede significant resultaat is dat het gezag in het beeld in de uitspraak lager wordt beoordeeld dan het algemene beeld van gezag binnen deze groep. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat binnen de gezagsdimensie gesproken wordt over 'uitstraling', een concept dat moeilijker te beoordelen is bij het lezen van een uitspraak dan bij het maken van een visuele voorstelling van een rechter bij het bepalen van een algemeen beeld.

Wanneer de hypothesen die bij deze deelvraag geformuleerd werden bekeken worden, blijkt een gedifferentieerd beeld te ontstaan.

De hypothese dat er *geen effect optreedt (H0)* gaat op voor de perceptie van de neutraliteit van de rechter. De perceptie op neutraliteit, hiermee doelend op zowel objectiviteit, onpartijdigheid als neutraliteit zelf, blijkt onaangetaast door verschillende vormen van transparantie.

Ook op de perceptie van het gezag van de rechter blijkt, voor het merendeel, geen effect op te treden. Noch tussen de algemene percepties, noch in het fragment treedt een effect op de ervaren mate van gezag op. Het gezag in de uitspraak lijkt echter wel aangetast; de hypothese dat er een *negatief effect optreedt (H1a)* gaat dan ook deels op voor de perceptie van gezag van de rechter, slechts in het beeld van de rechter dat ontstaat door het lezen van de uitspraak.

Tot slot gaat de hypothese die veronderstelt dat er een *positief effect optreedt (H1b)* op voor de perceptie van een coöperatieve houding van de rechter. Zowel de algemene perceptie blijkt positief beïnvloed te zijn, als dat het beeld in het fragment en de uitspraak positiever beoordeeld worden met betrekking tot de communicatie van de rechter en, in het fragment, de mate waarin de rechter weet wat er in de samenleving speelt.

De perceptie van kernwaarden van rechters lijkt hiermee niet ingrijpend benadeeld te zijn. Hoewel de uitspraak moeilijkheden oplevert wat betreft het meer traditioneel gezag van rechters,

blijft de neutraliteit constant en wordt de coöperatieve houding hoger beoordeeld. Het fragment blijkt geen of een positief effect op de verschillende kernwaarden te hebben. Transparantie lijkt op deze wijze zelfs bij te kunnen dragen aan meer moderne kernwaarden van de rechtspraak.

In het volgende hoofdstuk zal op bondige wijze de mate waarin transparantie zou kunnen bijdragen uiteengezet.

Hoofdstuk 9. De mate waarin transparantie van invloed kan zijn

In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de laatste deelvraag, welke zich richt op de mate waarin transparantie werkelijk van invloed kan zijn. Deze deelvraag is van enigszins andere aard dan de vorige twee deelvragen, omdat dit een beperktere deelvraag is die meer op kwalitatieve resultaten gebaseerd is dan de eerste twee deelvragen. Om echter een volledig antwoord op de hoofdvraag ‘in hoeverre’ transparantie invloed kan hebben te geven, wordt hier een korte reflectie gegeven op de mate waarin verschillende vormen van transparantie daadwerkelijk van invloed kunnen zijn. De deelvraag die in dit hoofdstuk besproken zal worden, luidt;

☞ *In welke mate kunnen verschillende vormen van transparantie van invloed zijn?*

Deze deelvraag zal beantwoord worden aan de hand van de twee gebruikte vormen van transparantie, omdat respondenten hier mee in aanraking zijn geweest. Allereerst zal in worden gegaan op de uitspraak, vervolgens op het fragment.

9.1. De mate waarin de uitspraak als vorm van transparantie werkelijk gebruikt wordt

Over het algemeen vonden alle respondenten het goed dat de uitspraken terug te vinden zijn op een openbare plek. Van de zes respondenten, wisten twee van het bestaan van de website www.rechtspraak.nl af, en wisten uit ervaring dat daar uitspraken te vinden zijn. De overige vier hadden hier niet eerder over gehoord. Uit de vragenlijst blijkt dat de meerderheid van de proefpersonen, namelijk 53,8%, nooit eerder een uitspraak gelezen heeft.

Alle (zes) respondenten zagen vooral het nut van de website in wanneer je een uitspraak nodig hebt als je zelf in een bepaalde situatie zit, of wanneer een van de uitspraken gebruikt kan worden voor bijvoorbeeld studiegerelateerde zaken.

Het wordt unaniem als ‘goed’ beschouwd dat uitspraken op deze wijze terug te vinden zijn. *“Het zorgt wel voor het stukje openbaarheid waar mensen naar verlangen en het geeft niet zo’n hele zaak weg, maar wel die uitspraak. Ik denk dat het goed is. Maar omdat ik er zelf nooit mee te maken heb, kijk ik er gewoon niet op.”* (R4) Deze kanttekening sluit aan bij een tweede ‘unaniem’ gemaakte opmerking; ‘het is goed, maar ik zal er zelf niet snel naar kijken’. Voor mensen die geïnteresseerd zijn in de rechtspraak is het volgens respondenten leuk, het zou hen sporadisch van pas kunnen komen, maar zelf werkelijk ‘gebruiken maken van’ zal niet snel het geval zijn. Het wordt als belangrijk beschouwd dat de informatie online staat en dus *beschikbaar* is voor iedereen, maar door alle zes de respondenten wordt de zorg geuit dat zichzelf, en naar zij verwachten een groter deel van de bevolking, weinig gebruik van deze aangeboden informatie zal maken.

9.2. De mate waarin het fragment als vorm van transparantie werkelijk gebruikt wordt

Ook over het fragment als vorm van transparantie zijn enkele belangrijke opmerkingen gemaakt tijdens de verschillende interviews. Uit de vragenlijst bleek dat 79,1% van de proefpersonen nooit eerder een uitzending van ‘De Rechtbank’ gezien had. Geen enkele geïnterviewde respondent had het programma eerder gezien, twee van hen wel tijdens het experiment.

Bij deze actieve vorm van transparantie via televisie, zet een van de respondenten zijn vraagtekens: *“Als een partij zelf probeert zijn of haar imago te beïnvloeden is dat per definitie al vrij moeilijk, vrij discutabel.”* (R1) Het gevaar bestaat dan ook dat in beeld brengen van de rechter via televisie lijkt op imagoverbetering, in plaats van het bieden van transparantie. Respondent 2 stelt tevens dat hij het vreemd zou vinden wanneer de rechtspraak eigen rechter zou spelen door te bepalen wanneer iets interessant is om te laten zien aan het publiek. Ook twee andere respondenten

wijzen op het belang van de instantie die de informatie openbaar maakt, dit zou voor hen van invloed zijn op de geloofwaardigheid van de informatie (R5, R6).

Een ander probleem blijkt hier wederom de interesse van burgers te zijn. Op de vraag of een programma als 'De Rechtbank' interessant zou zijn, lijken de antwoorden veel op die bij de uitspraak. Vijf van de zes gesproken respondenten geeft aan niet uit eigen keuze naar een programma als 'De Rechtbank' te kijken. Het is goed dat het er is, het is interessant om eens te zien, maar respondenten zien zichzelf er niet snel actief naar kijken. *"Nee, niet snel. Ik moet vooral zeggen, dat soort kleinere zaken, dan heb ik wel zoiets, nee daar zou ik niet snel naar kijken. Terwijl grotere processen, Wilders of het proces van Milošević ofzo, dat volg ik nog wel even op het nieuws, via internet. Maar ik zou niet echt zo'n rechtbankserie kijken."* (R3)

De positieve kanten van het programma worden echter ook gezien en onderschreven. Zo zou het vooral helpen om een verfijnder beeld van de rechtspraak te creëren en laten zien hoe het er werkelijk in een rechtszaal aan toe gaat. Er zijn dus positieve kanten aan het uitzenden van het programma verbonden; het is begrijpelijk voor een breed publiek en biedt een andere kijk op de rechtspraak dan grote processen in de media. Reacties van respondenten geven echter blijk van een relativering van het 'hoera'-gehalte van transparantie.

9.3. De mate van invloed van transparantie

Hoewel transparantie in dit onderzoek voornamelijk een positief effect lijkt te hebben op vertrouwen en de perceptie van kernwaarden, ligt een kanttekening die gemaakt kan worden bij dit effect in de vraag 'in hoeverre'. Transparantie blijkt bij te kunnen dragen aan vertrouwen of de perceptie van kernwaarden, in die mate dat transparantie ook bekend is en gebruikt wordt. De vormen van transparantie die in dit onderzoek bekeken zijn, bleken niet zeer bekend te zijn. Daarnaast werd in de afgenomen interviews unaniem aangegeven dat het 'goed' is dat het er is, maar de respondenten niet verwachten er daadwerkelijk zelf gebruik van te maken. Tot slot is een belangrijke opmerking bij de vraag 'in hoeverre' dat de rechtspraak zo ver moet en kan gaan, dat het niet de suggestie wekt van 'zelfpromotie' of 'propaganda'. Wanneer transparantie als zodanig overkomt, lijkt de kans op verlies van geloofwaardigheid te bestaan. Hoewel transparantie invloed blijkt te kunnen hebben, moet wel kritisch bekeken worden in hoeverre deze transparantie ook daadwerkelijk burgers weet te bereiken.

Hoofdstuk 10. Conclusie

“...gezag gebaseerd op transparantie. Transparantie die de Rechtspraak – het Instituut dus – gezag kan bieden, en die daarmee afstraalt op de individuele rechter” (Stuiveling, 2010).

Het gezag van de rechtspraak zou tanend zijn. Gezag dat gebaseerd is op vertrouwen en benodigd is om burgers aan te zetten conform de wet te leven, om zo de openbare orde te bewaken (Gommer, 2008). Vanuit het maatschappelijk veld en de rechtspraak zelf wordt transparantie geopperd als oplossing tegen dit tanend gezag; transparantie zou de rechtspraak het benodigde gezag bieden en daarmee afstralen op de individuele rechter.

Transparantie is voor sommigen een wondermiddel, voor anderen slechts een ‘hoera-woord’. In dit onderzoek is transparantie van de rechtspraak bekeken met hierbij een centrale focus op de gevolgen hiervan op het vertrouwen van burgers in de rechtspraak en de perceptie op kernwaarden van de rechtspraak. Voorstanders stellen dat transparantie tot meer vertrouwen kan leiden (zie bijvoorbeeld Alt & Lassen, 2006; Prat, 2006; Roberts, 2006), anderen waarschuwen echter voor negatieve effecten van transparantie (O’Neill, 2006) of zelfs een ‘dark side of transparency’ (Bovens, 2003). De spanning tussen beide visies wordt in dit onderzoek nader bekeken; zowel de invloed van transparantie op het vertrouwen als de invloed op de perceptie van kernwaarden staat hierbij centraal. De vraag die hierbij leidend is, luidt;

☞ *In hoeverre kunnen verschillende vormen van transparantie bijdragen aan het vertrouwen in rechters en aan de ervaren kernwaarden van rechters?*

Deze hoofdvraag is driedelig en zal dan ook op driedelige wijze worden uitgewerkt. Allereerst wordt ingegaan op de invloed van transparantie op vertrouwen, vervolgens op de invloed van transparantie op de perceptie van kernwaarden, om te besluiten met een reflectie op de vraag ‘in hoeverre’ transparantie kan bijdragen.

1. Transparantie kan bijdragen aan het vertrouwen in rechters, maar moet niet worden overschat

Deze scriptie sluit aan bij theorieën van voorstanders van transparantie als Hood (2006) en Prat (2006). Uit het onderzoek blijkt dat transparantie kan bijdragen aan het vertrouwen dat men heeft in rechters. Deze invloed moet echter niet overschat worden. Het beeld dat men door het zien van een rechter in een fragment heeft, is significant positiever wat betreft het oordeel over de competentie, de eerlijkheid en voorspelbaarheid van het handelen van de rechter. Bij het lezen van een uitspraak treedt dit verschil echter niet op.

Dit significant positievere oordeel in het fragment blijkt niet door te werken in het algemene beeld van de rechter; tussen de verschillende groepen in dit onderzoek bestaan geen noemenswaardige verschillen in het vertrouwen dat zij in het algemeen hebben in rechters. Het beeld van de rechter lijkt dan ook niet drastisch veranderd te worden door een eenmalige blootstelling aan een zekere vorm van transparantie, wel valt dit beeld echter positiever uit dan het oorspronkelijke beeld dat bestaat van de rechter. Dit wijst erop dat het beeld dat ontstaat in het fragment afwijkt van het verwachte, bestaande beeld.

Een opmerkelijk verschil bestaat tussen het oordeel over de rechter in een fragment en dat in de gelezen uitspraak. De gelezen uitspraak, als meer traditionele vorm van openbaarheid, lijkt geen verschil te maken in het vertrouwen in de rechter. De zaak in de vorm van het fragment, lijkt echter *wel* een effect te hebben. Men geeft aan dat een fragment meer op het gevoel inspeelt, het zien op beeld spreekt aan, leeft meer en maakt de rechter ‘menselijker’. Uit kwalitatieve resultaten blijkt dat de zaak via beeld meer impact op de beleving van een rechter heeft dan de uitspraak.

Dit leidt, zo is ook in de kwantitatieve resultaten zichtbaar, tot een groter verschil tussen het beeld in het algemeen en het beeld in het getoonde fragment.

Deze notie lijkt geplaatst te kunnen worden binnen een meer algemene maatschappelijke ontwikkeling, door het SCP (2004b: 64) omschreven als *intensivering*. Bij het proces van intensivering gaat het vooral om de *beleving* van mensen; men wil haar keuzes vooral intens beleven. Via beeld lijkt beter bij de vraag naar beleving te worden aangesloten dan via een meer traditioneel medium als een geschreven uitspraak.

Tevens kan dit verschil worden bekeken vanuit een onderscheid dat Bovens (2003: 40-41) maakt tussen de krantendemocratie en televisiedemocratie. Bovens stelt dat westerse landen sinds de jaren '60 toeschouwersdemocratieën zijn geworden, waarbij het geschreven woord grotendeels wordt vervangen door beelden. Hierdoor is de televisie voor de gemiddelde burger de belangrijkste bron van informatie en opinie geworden.

Transparantie via beeld lijkt hiermee aansprekend te zijn en een geschikte vorm te zijn om aansluiting te vinden bij de samenleving. De gewenste externe oriëntatie van de rechtspraak zou op deze wijze vormgegeven kunnen worden om zowel aan eisen van het publiek te voldoen, als het vertrouwen in rechters een positieve 'boost' te geven.

Vertrouwen in een specifiek fragment lijkt aan te sluiten bij de hypothese (H1a) dat er een positief effect optreedt, zij het slechts in het bekeken fragment. Hiermee lijkt transparantie als instrumentele waarde een effect te kunnen hebben op het vertrouwen in de rechtspraak. Dit gaat in tegen de opvatting van Bouckaert en Van der Walle (2003) die stellen dat vertrouwen volledig ongerelateerd kan zijn aan datgene wat een overheid doet of presteert.

2. Van schade aan kernwaarden is geen sprake, wanneer transparantie op een juiste wijze wordt ingezet

Bovens (2003) en Finel en Lord (1999) wijzen op een meer schadelijke kant van transparantie. Bovens wijst op een "*dark side of transparency*" en het gevaar van een mate van 'onttovering'. Finel en Lord spreken over het mogelijk schadelijke effect van het zichtbaar maken van onzekerheden die eerder achter "*professional mystiques*" schuilgingen. Kernwaarden van de rechtspraak zouden dan ook, als eisen die gesteld worden aan de professionaliteit van de rechter, in het geding kunnen komen door meer zichtbaarheid. Door het in beeld brengen van de rechter, wordt een rechter menselijker. Wanneer de rechter correct en naar verwachting handelt, hoeft dit inzicht geen problemen op te leveren. Wanneer dit handelen afwijkt van de verwachting van de burger, kan dit echter ook een negatief effect hebben op het vertrouwen in de rechter. Een zekere mate van onttovering dreigt hier; de rechter blijkt niet langer de onaantastbare professional, maar blijkt op menselijke wijze te moeten beslissen over moeilijke en complexe zaken. Het gezag van de professional, waarbij vooral de jarenlange opleiding en ervaring voor respondenten een belangrijke rol speelt, kan hierdoor juist afnemen. Hoewel vertrouwen lijkt toe te nemen, is het daarom van belang inzicht te hebben in mogelijke schade aan kernwaarden van de rechtspraak.

De 'onttovering' van de rechtspraak hangt sterk samen met meer specifieke kernwaarden van de rechtspraak, kernwaarden waar verwachtingen op gebaseerd zijn.

Neutraliteit, mede bestaande uit onpartijdigheid en objectiviteit, blijkt als kernwaarde een constante factor te zijn. Hoewel transparantie geen uitgesproken positieve invloed heeft op de ervaren neutraliteit, blijkt deze zeer kenmerkende waarde van de rechtspraak niet benadeeld te worden door transparantie.

De coöperatieve houding van de rechter levert een aantal interessante conclusies op. Transparantie blijkt een ingrijpend effect te hebben op de begrijpelijkheid van communicatie van

de rechter. De aanraking met transparantie lijkt zich hierdoor ‘uit te strekken’ naar het algemeen beeld van de rechter. Transparantie in de vorm van een fragment lijkt hiermee wenselijker voor het bevorderen van een begrijpelijke communicatie dan meer traditionele vormen van transparantie, zoals de uitspraak.

Een waarschuwing is hier echter op zijn plaats. Het vakjargon van de rechter is vaak ingewikkeld en het aanpassen aan ‘gewone mensen’-taal of vergaande versimpeling van de rechtspraak blijkt volgens dit onderzoek geen oplossing; in de zaak zelf is deze vaktaal onderdeel van het proces. Er wordt echter wel een nieuwe competentie van de rechter verwacht; het toelichten van dit proces. Het jargon hoeft niet ingrijpend veranderd te worden, als de rechter zich aanleert ook een vertaalslag te kunnen maken.

Het gezag van de rechter als derde kernwaarde wordt tot slot over het algemeen als hoog ervaren. Kennis lijkt hierin een belangrijke rol te spelen; personen met hogere zelfingeschatte kennis dichten de rechter een hogere mate aan gezag toe. Hieruit blijkt het belang van kennis; onbekend maakt onbemind. Juist burgers met weinig kennis of interesse voor de rechtspraak lijken beïnvloed te worden en een minder vanzelfsprekend beeld van het gezag van de rechter te hebben; juist hier dreigt dan ook het besproken gevaar van ‘onttovering’ door transparantie, wanneer dit niet op de juiste manier wordt ingezet.

Daarnaast blijkt gezag in de uitspraak lager beoordeeld te worden dan in het algemene beeld van de rechter binnen de groep van de uitspraak. Autoriteit sluit hier aan bij een beleving die beter overgebracht kan worden via beeld. Autoriteit kan hier samenhangen met traditionele kenmerken van de rechter die voor een autoritaire uitstraling zorgen, en op deze wijze zouden bijdragen aan het beeld van de gezaghebbende rechter.

Transparantie heeft een diffuse invloed op de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak. Daar waar de moderne waarde van een coöperatieve houding duidelijk gebaat lijkt bij transparantie, is een positieve invloed minder waarneembaar bij een meer traditionele kernwaarde als de gezaghebbende rechter. De neutraliteit van de rechter lijkt echter bovenal gewaarborgd te worden; onpartijdigheid en objectiviteit als belangrijke onderdelen uit de traditionele pijler van de rechtspraak hebben niet te lijden onder het bieden van transparantie. Van een werkelijk gevaar van het zichtbaar maken van onzekerheden die achter “*professional mystiques*” schuilgingen, zoals Finel en Lord (1999) beredeneren, of de ondermijning van “*professional judgements*”, waar O’Neill (2002) voor waarschuwt, blijkt in dit onderzoek geen sprake te zijn

3. Transparantie kan slechts invloed hebben in die mate waarin het ook gebruikt wordt

O’Neill (2006) wees al op het feit dat transparantie niet altijd effectief is. Voor de ontvangende partij, in dit geval het brede publiek, kan de eenzijdigheid van transparantie problematisch zijn. Het openbaar maken en verspreiden van informatie kan ertoe leiden dat het publiek niet doorheeft dat zij als ontvangende partij gezien wordt of waarom dit relevant voor haar is. Transparantie kan hierdoor haar doel missen.

Dit onderzoek lijkt aanwijzingen te geven die dit ‘problematische’ karakter van transparantie bevestigen. Hoewel transparantie uit dit onderzoek een positieve invloed blijkt te hebben, moet uit de (beperkte) kwalitatieve gegevens wel een kanttekening bij het beeld van transparantie als ‘hoera’-woord en oplossing geplaatst worden. Hoewel het als ‘goed’ wordt beschouwd dat er transparantie wordt geboden, blijkt men hier slechts gebruik van te maken wanneer dit noodzakelijk lijkt. Hierbij kan verschil worden gemaakt tussen de uitspraak en het fragment, wat ook duidt op een andere mate van actieve transparantie. Het opzoeken van een uitspraak op het internet lijkt slechts in gevallen te gebeuren waarbij het van pas kan komen voor een eigen situatie, of wanneer men hier werkelijk interesse in heeft. Voor een serie als ‘de Rechtbank’ gaat

dezelfde kwestie op, ook dit lijkt een zekere interesse te vereisen. Via de televisie lijkt dit echter toegankelijker te zijn, zoals blijkt uit kijkcijfers die wijzen op 997.000 kijkers.

Hoewel transparantie een positieve invloed kan hebben, blijkt het niet zo te zijn dat het ook direct wordt gebruikt. Meijer et al. (2009: 207) spreken daarom ook over een 'mogelijkheid' in hun definitie van transparantie. Zij beredeneren: "*Een raam is doorzichtig, ook al kijkt er niemand door*". De *mogelijkheid* wordt geboden, wat er uiteindelijk mee gedaan wordt is de vraag, zo blijkt ook in dit onderzoek. Het raam blijft hiermee echter doorzichtig.

Een tweede kanttekening bij de vraag 'in hoeverre' is dat het ook niet 'te ver' moet gaan. Er wordt in deze zin vooral gewaarschuwd voor het gevaar van 'propaganda'. Wanneer een instituut zichzelf in beeld brengt en dit op al te positieve of actieve wijze doet, lijkt het positieve effect dat in dit onderzoek uit lijkt te gaan van transparantie ook om te kunnen slaan in een negatief effect. De suggestie van zelfpromotie lijkt een mogelijk gevolg van een al te actieve mate van transparantie van het instituut van de rechtspraak, en kan hiermee afdoen aan zowel de geboden informatie als aan het vertrouwen in de rechtspraak.

Slotconclusie

Mackor (2011) stelt dat een vierde kenmerk van een professie het vertrouwen van individuen en de samenleving als geheel in deze professie zou moeten zijn. Het behouden en winnen stelt de professie daarmee voor een permanente opgave; juist door specialistische kennis lijkt het soms onmogelijk om aan buitenstaanders uit te leggen waarom bepaalde beslissingen moeten worden genomen. Mackor stelt dat, juist omdat vertrouwen een onderdeel van de professie zou zijn, de schok des te groter is wanneer professionals dit vertrouwen beschamen.

Transparantie als instrumentele waarde blijkt zowel aan het vertrouwen bij te kunnen dragen, als dat het de kernwaarden van een professie niet ingrijpend aantast. De permanente opgave om vertrouwen te behouden en winnen zal doorgaan, maar transparantie lijkt een *bijdrage* te kunnen leveren aan het vraagstuk waar de rechtspraak zich voor gesteld ziet. In een tijd waarin burgers mondiger en veeleisender zijn, verantwoording en inzicht vragen, lijkt transparantie een rol te kunnen spelen in het bouwen van vertrouwen zonder afbreuk aan kernwaarden te doen.

Mogelijkheden voor vervolgonderzoek

Na deze conclusie kan in ogenschouw worden genomen welke vragen dit onderzoek onbeantwoord laat of juist oproept. Een aantal mogelijkheden voor vervolgonderzoek zijn op basis van dit onderzoek te formuleren. Aan de hand van vervolgonderzoek zou de invloed van transparantie op het vertrouwen en op de perceptie van kernwaarden verder kunnen worden uitgediept.

1. De verbinding van soorten transparantie met cognitief en affectief vertrouwen

Hoewel uit interviews een verschil bleek te bestaan in beleving van de verschillende vormen van transparantie, kan op basis van dit onderzoek geen duidelijke en directe verbinding met het onderscheid tussen cognitief en affectief vertrouwen worden gelegd. Om meer verdieping te kunnen brengen in de invloed van transparantie op het vertrouwen van burgers, zou het interessant zijn te onderzoeken of er verschillende afwegingen van vertrouwen gemaakt worden bij verschillende vormen van transparantie.

2. De verbinding tussen vertrouwen en de perceptie van kernwaarden van de rechtspraak

In dit onderzoek zijn beide concepten, vertrouwen en de perceptie van kernwaarden, los van elkaar bekeken. Transparantie was in dit onderzoek de onafhankelijke variabele, vertrouwen en kernwaarden de afhankelijke variabelen. Interessant ter verdieping zou het echter zijn ook de relatie tussen beide concepten te belichten. Wanneer bepaalde kernwaarden door transparantie beïnvloed worden, positief dan wel negatief, zou een verbinding tussen vertrouwen en kernwaarden ook interessant zijn. Worden kernwaarden werkelijk gezien als losse eigenschappen van de rechtspraak, of zijn deze kernwaarden ook bepalend, en in welke mate dan, voor het vertrouwen in de rechtspraak.

3. Een bredere sectorvergelijking

De rechtspraak als institutie en publieke organisatie stond in dit onderzoek centraal. De vraag naar transparantie in een samenleving waar gezag niet langer vanzelfsprekend is, leeft echter breder. Ook bij publieke organisaties als de gezondheidszorg of politie spelen gezagskwesties ten gevolge van maatschappelijke ontwikkelingen en mondige burgers. Hoewel er al veel onderzoek is verricht naar verschillende afzonderlijke instituties, zou het interessant zijn te bekijken of transparantie op deze verschillende publieke organisaties ook een verschillende invloed heeft of een andere bijdrage kan leveren, en wat er met kernwaarden van andere instituties gebeurt. De kernwaarden in dit onderzoek zijn specifiek voor de rechtspraak. Om deze resultaten breder te kunnen duiden zou het interessant zijn de uitkomsten met andere sectoren te vergelijken.

Hoofdstuk 11. Discussie

In deze discussie wordt beschreven wat tekortkomingen van dit onderzoek zijn en hoe hier in de toekomst rekening mee kan worden gehouden. Hoewel onderzoek van tevoren uitvoerig wordt doordacht, blijkt tijdens en het onderzoeksproces vaak dat er elementen zijn die niet zijn verlopen zoals dit van tevoren bedacht was. Daarnaast hebben onderzoekers vaak bepaalde (persoonlijke) verwachtingen van tevoren. De eigen vooronderstellingen die tijdens het onderzoek uitgeschakeld moesten worden, kunnen na het onderzoek tevoorschijn worden gehaald om zo de uitkomsten te kunnen spiegelen aan de verwachtingen die de onderzoeker zelf had bij het onderzoek.

Er zal in deze discussie eerst in worden gegaan op enkele onderzoekstechnische kwesties, waardoor enkele kritische kanttekeningen bij het onderzoek geplaatst kunnen worden. Hierna zullen de uitkomsten worden gespiegeld aan vooraf bestaande verwachtingen.

Mogelijke verbeterpunten

Het uitvoeren van een experiment vereist een hoge mate van controle. Het is van groot belang dat de onderzoeker de situatie onder controle heeft en op deze wijze kan manipuleren, zodat andere effecten kunnen worden uitgesloten. Vooral de validiteit is bij een experiment gevoelig voor storingsbronnen (Van Thiel, 2007: 78).

Het experiment dat in dit onderzoek is uitgevoerd, is van tevoren zeer grondig uitgedacht en voorbereid. De vragenlijsten zijn door acht personen kritisch bekeken en op grond van hun commentaar aangepast, de vormen van transparantie zijn vooraf aan deze zelfde personen getoond om te zien of hier geen fouten of onduidelijkheden in naar voren kwamen en de organisatie van het experiment zelf was erg strak gepland. Ondanks de vooraf uitgestippelde planning, bleken enkele elementen toch ook voor moeilijkheden te zorgen. In het belang van de betrouwbaarheid en validiteit van het onderzoek, is het goed hier op te reflecteren.

Allereerst hadden drie verschillende groepen op hetzelfde moment les. Het experiment werd uitgevoerd aan het einde van een training, op één tijdstip. Omdat er echter twee keer drie groepen tegelijkertijd aan het experiment deelnamen, waren ‘hulpkrachten’ nodig. Bij de uitvoering van het experiment hebben dan ook vier mensen (bij de drie groepen ’s morgens twee en bij de drie groepen ’s middags twee) geholpen door instructie te geven en vragenlijsten in te nemen. Andere personen zijn moeilijk te controleren en kunnen een andere nadruk leggen of andere dynamiek veroorzaken.

De ‘schade’ van deze aanpak is getracht te beperken door een uitgebreide en heldere instructie te geven aan de verschillende hulpkrachten. De dag van tevoren hebben alle vier de personen een document ontvangen met een toelichting van het experiment en dat wat hen verwacht wordt. Hierin bevond zich ook een lijst met exact de punten die van tevoren verteld moesten worden. Zowel een document met toelichting als een korte puntsgewijze instructie is de dag van het experiment ook van tevoren aan hen gegeven. Hoewel de persoon die het experiment ‘afnam’ daardoor per groep verschilde, is de informatie die de deelnemers aan het experiment kregen hetzelfde geweest. Een verbeterpunt voor volgend onderzoek zou echter zijn om groepen los van elkaar op verschillende momenten het experiment voor te houden, zodat verzekerd kan worden dat zowel de instructie als degene die de instructie biedt overal vergelijkbaar is.

Een andere kritische noot moet geplaatst worden bij de aankondiging van het experiment. De beste situatie, zou een situatie zijn waarbij respondenten niet weten dat ze deelnemen aan een experiment. Dit bleek echter niet mogelijk te zijn met de beperkte tijd en middelen voor dit onderzoek. De studenten wisten hierdoor dat ze deelnamen aan een onderzoek, al voor het zien of lezen van een bepaalde vorm van transparantie. Het feit dat ze zich hiervan bewust waren, zou

een zekere invloed op de resultaten kunnen hebben. Zo zouden proefpersonen extra oplettend hebben kunnen lezen of kijken, waardoor bijvoorbeeld zaken kunnen zijn opgevallen, die niet zouden opvallen wanneer iemand zou denken dat het fragment als inleiding van een les zou dienen. Dit heeft ook te maken met het feit dat het experiment is afgenomen na een training, waardoor geen goed 'coververhaal' verzonnen kon worden om deelnemers toch te laten blijven. De afweging om het toch na een training te doen, heeft eruit bestaan dat de groepen hierdoor wel gegarandeerd 'at random' ingedeeld waren.

Dit mankement aan het onderzoek is geprobeerd op te lossen door het doel van het onderzoek niet te vertellen. De deelnemers hebben te horen gekregen dat het experiment ging over de rechtspraak en veiligheid, als kernthema van de leerkring Publiek Management, waar deze scriptie in is geschreven. Voor de toekomst zou dit echter een verbeterpunt kunnen zijn; het opstellen van een heldere dekmantel waardoor deelnemers niet doorhebben dat zij meedoen aan een experiment. Wanneer respondenten niet doorhebben dat zij deelnemen aan een experiment kan de realiteit beter benaderd worden.

Tot slot kunnen twee verbeterpunten worden gevonden in de kwalitatieve resultaten. De respondenten die geïnterviewd zijn, hebben op het formulier van het experiment zelf kunnen aangeven mee te willen werken aan een gesprek. Van de 62 deelnemers gaven 11 personen aan deel te willen nemen aan een gesprek, waarvan uiteindelijk slechts zes personen werkelijk in staat waren hier aan mee te werken. Hierdoor heeft een zekere selectie plaatsgevonden in respondenten; respondenten hebben immers zelf kunnen aangeven verder te willen praten over het onderwerp van het experiment. Hoewel uit kwantitatieve data blijkt dat er sprake is van een mooie spreiding van de mate van interesse van de verschillende respondenten, kan worden verwacht dat degenen die mee wilden werken, ofwel interesse in het onderzoek, ofwel in het onderwerp van het onderzoek hadden. Hierdoor bestaat het gevaar van een zekere bias; de geïnterviewde studenten zouden wellicht met een meer geïnteresseerde blik kunnen oordelen over transparantie in de rechtspraak. Een tweede verbeterpunt wat betreft de selectie van de respondenten, is dat alle zes de respondenten student zijn. Hoewel dit geen probleem lijkt te zijn voor het kwantitatieve onderzoek, daar gaat het immers vooral om het *effect* dat transparantie heeft, lijkt het bij het kwalitatieve onderzoek, waar het vooral om verklaringen gaat, meer invloed te hebben. Tussen de regels door of in de beantwoording van vragen worden door respondenten ook bredere factoren aangehaald die van belang zouden kunnen zijn. Daarnaast worden in interviews ook meer maatschappelijke zaken aangehaald en wordt een breder oordeel gegeven. Wat betreft dit 'bredere oordeel' moet een kritische kanttekening geplaatst worden bij het feit dat dit gebaseerd is op uitspraken van zes studenten. Deze zes respondenten zijn niet representatief voor de gehele bevolking, daarom is getracht te voorkomen een oordeel in al te brede zin te geven en de kwalitatieve data dicht bij het bekeken fragment en de gelezen uitspraak te houden.

De spiegeling van uitkomsten aan verwachtingen

Als onderzoeker bestaan bij de keuze voor een bepaalde puzzel en een zekere vraagstelling altijd bepaalde verwachtingen omtrent de uitkomsten van het onderzoek. Hoewel bij kwantitatief onderzoek meer in hypothesen gesproken wordt en verwachtingen op grond van theorie in de resultaten en conclusie besproken zijn, leefden er op breder niveau ook zekere persoonlijke 'verwachtingen'.

De uitkomsten van de scriptie lijken deels aan te sluiten bij dat wat werd verwacht, deels zijn er echter ook verrassende uitkomsten.

Verwacht werd dat transparantie een positieve invloed zou hebben op het vertrouwen. Meer specifiek bestond de persoonlijke verwachting dat het fragment vooral op de ervaren welwillendheid van de rechter zou inspelen, terwijl de uitspraak, als het effect zou hebben, meer met de competentie zou doen. Hoewel het vertrouwen inderdaad in het fragment hoger bleek

dan het algemene beeld, was er echter geen differentiatie zoals verwacht werd waarneembaar. In het fragment bleken alle dimensies, juist op de welwillendheid van de rechter na, significant omhoog te gaan. Bij de uitspraak gebeurt echter niets met het vertrouwen in de rechter. De resultaten zijn dus vooral meer ‘zwart-wit’ dan verwacht; er gebeurt *meer* dan verwacht in het fragment, *minder* dan verwacht in de uitspraak.

Een tweede verwachting was dat kernwaarden van de rechtspraak, vooral de dimensie ‘gezaghebbend’, te lijden zouden hebben onder transparantie, vooral de transparantie in de vorm van een fragment. Ook deze verwachting lijkt echter niet juist te zijn; in het fragment blijkt het gezag hetzelfde ervaren te worden als het algemene beeld van de rechter, juist in de uitspraak lijkt het oordeel over ‘de gezaghebbende uitstraling’ van de rechter lager uit te vallen.

Hiermee lijkt de, wellicht zwartgallige, verwachting dat het vertrouwen wellicht op basis van specifieke dimensies vergroot zou worden, maar de kernwaarden in gevaar zouden zijn, niet bewaarheid. De uitkomsten zijn positiever dan persoonlijk verwacht werd; transparantie kan een positief effect hebben, maar kernwaarden lijken hier niet onder te lijden.

Onder andere hieruit blijkt de waarde van kwantitatief onderzoek; het is niet mogelijk je eigen verwachting door te laten schemeren in bijvoorbeeld interviews, verwachtingen kunnen werkelijk pas getoetst worden wanneer de resultaten geanalyseerd zijn.

Hoofdstuk 12. Aanbevelingen

Nu een conclusie is getrokken en het onderzoek kritisch bekeken is, kan op breder niveau naar de resultaten gekeken worden in de vorm van aanbevelingen en een reflectie op het onderzoek (hoofdstuk 13). Hier zullen allereerst drie aanbevelingen die uit dit onderzoek voortkomen, besproken worden.

Een nieuwe competentie in deze tijd lijkt te bestaan in heldere en begrijpelijke communicatie, maar doe dit als aanvulling, niet als vervanging.

Naast de traditionele competenties van de rechter, lijkt ook het begrijpelijk kunnen communiceren steeds belangrijker te worden. Er wordt van rechters verwacht haarfijn in ‘gewone mensentaal’ uit te kunnen leggen wat er is gebeurd en waarom een besluit genomen is. Hoewel het goed en begrijpelijk kunnen motiveren van een uitspraak belangrijk is, kan worden aanbevolen dit als aanvulling te zien, niet als vervanging. Het juridisch vakjargon hoort bij de professie en wordt als waardevol beschouwd. Het maken van een vertaalslag wordt als zeer belangrijke *aanvulling* gezien. Rechters zouden daarom moeten leren helder, in normale woorden, te kunnen vertellen wat er is gebeurd. Dit zal echter naast het ‘core process’ moeten staan, niet als vervanging hoeven dienen; een vertaling is raadzaam, een nieuwe taal lijkt daarentegen het doel te missen.

Het stimuleren van kennis.

Kennis wordt vaak geacht een positieve invloed op menig verschijnsel te hebben. Uit het onderzoek blijkt het adagium ‘onbekend maakt onbemind’ ook in dit geval op te gaan. De mate van gezag wordt hoger beoordeeld wanneer men het idee heeft meer van de rechtspraak af te weten. Kennis lijkt daarmee positief tegenwicht te kunnen bieden tegen het tanend gezag waar regelmatig over gesproken wordt. Transparantie kan kennis stimuleren, maar ook aan andere vormen kan gedacht worden. Hoewel het publiek nooit volledig ‘opgeleid’ kan worden, blijkt het voldoende te zijn wanneer men zelf inschat voldoende kennis van de rechtspraak te hebben. Publieksvoorlichting over essentiële elementen van de rechtspraak, op begrijpelijke wijze, lijkt dan ook een nuttige toevoeging.

Maak transparantie zichtbaar, maar wel betekenisvol.

Transparantie lijkt als positief ervaren te worden, maar de mate waarin men denkt hier gebruik van te zullen maken lijkt beperkt te zijn. Dit leidt tot een geschakelde aanbeveling. Het is van belang transparantie ‘zichtbaar’ te maken; wanneer men zich niet bewust is van openbaarheid, wordt er ook geen gebruik van gemaakt. Een initiatief als de serie ‘De Rechtbank’ lijkt met een piek van bijna 977.000 kijkers een meer succesvolle wijze om transparantie actief te brengen en sluit aan bij behoeften van burgers. Van belang is echter wel dit zichtbaar, maar ook betekenisvol te brengen. Een implicatie hiervan is dat er moet worden uitgekeken voor een suggestie van ‘progaganda’. Een zekere balanceerkunst is hier vereist; transparantie dient zichtbaar gemaakt te worden, maar het gevaar voor de suggestie van zelfpromotie dient vermeden te worden. Wanneer het beeld ontstaat dat de organisatie zichzelf vooral positief in beeld tracht te brengen, kan dit afdoen aan zowel de geloofwaardigheid van de gebrachte informatie als de geloofwaardigheid van de organisatie zelf, waardoor transparantie ook een negatief effect lijkt te kunnen hebben.

Hoofdstuk 13. Reflectie

De reflectie op dit onderzoek is tweeledig. Enerzijds zal gereflecteerd worden op het onderzoek zelf, anderzijds zal de plaats van dit onderzoek in het maatschappelijk debat worden aangegeven.

13.1. Reflectie op het onderzoek

De wijze waarop dit onderzoek is uitgevoerd heeft zijn sterke en minder sterke kanten. In de discussie is meer gedetailleerd ingegaan op zaken die van belang zijn voor de validiteit en betrouwbaarheid, hier zal worden aangegeven wat meer algemene afwegingen bij dit onderzoek zijn. De reflectie op dit onderzoek is opgebouwd uit twee belangrijke kanttekeningen bij onderzoekskeuzes:

1. Andere vormen van transparantie

Dit onderzoek heeft zich gericht op verschillende vormen van transparantie binnen de rechtspraak, waarbij gekozen is voor een experiment met drie groepen. De ene groep kreeg een uitspraak te lezen, de ander een fragment te zien en de derde diende als controlegroep. Belangrijk is dat er een keuze is gemaakt voor twee vrij specifieke en verschillende vormen van transparantie. Door deze keuze kon exact dezelfde rechtszaak bekeken worden, wat de onderlinge vergelijkbaarheid ten goede kwam. Het is echter wel van belang in te zien dat de twee vormen van transparantie slechts twee mogelijkheden zijn. Hoewel deze vormen in dit onderzoek als representatief voor transparantie worden gezien, is het mogelijk dat andere vormen van transparantie andere resultaten opgeleverd zouden hebben. Om een breder beeld van verschillende vormen en initiatieven van transparantie te krijgen, kan bijvoorbeeld ook naar filmpjes op het internet of de inzet van een persrechter gekeken worden.

2. Kwalitatief in plaats van kwantitatief onderzoek

Dit onderzoek is kwantitatief uitgevoerd om uitspraken te kunnen doen over de invloed van transparantie. Een experiment leek de juiste methode te zijn om dit vraagstuk te analyseren. Hoewel dit kwantitatieve onderzoek is aangevuld met kwalitatieve gegevens, zijn deze kwalitatieve gegevens vooral als aanvulling gebruikt, niet als op zichzelf staande onderzoeksmethode. De concepten die in dit onderzoek gebruikt zijn, vertrouwen en de perceptie op kernwaarden, zouden echter ook in interviews verder bevraagd en vooral verdiept kunnen worden. In deze scriptie is het kwalitatief onderzoek niet op deze wijze ingezet. Het zou echter, voor volgend onderzoek, een waardevolle toevoeging zijn om de 'key concepts' van dit onderzoek uit te diepen door een kwalitatief onderzoek met meer en diepgaandere interviews.

13.2. Plaats van het onderzoek in het maatschappelijk debat

Het aanbieden van transparantie lijkt een eis vanuit de samenleving waaraan niet te ontkomen is. Ook van de rechtspraak wordt verwacht met de tijd mee te gaan en in te spelen op een veranderde samenleving. De rechtspraak lijkt het hier echter moeilijk mee te hebben als één van de laatste onaangetaste bastions van professionaliteit. Waarden als afstandelijkheid, gezag, neutraliteit en discretie zijn inherent aan de rechterlijke professie. De vraag naar transparantie levert dan ook een spanning op; het beeld van de rechter en rechtspraak kan verbeteren, maar juist een vorm van mythisch gezag dat lang samengehangen heeft met vertrouwen in de rechtspraak lijkt weg te kunnen vallen wanneer transparantie na wordt gestreefd. Wanneer de rechtspraak inzichtelijk wordt, is het de vraag of en in hoeverre vertrouwen en de kernwaarden van de rechtspraak hier onder te lijden hebben.

Vertrouwen speelt een essentiële rol in onze rechtsstaat, wanneer geen vertrouwen in de rechter bestaat, zullen rechterlijke beslissingen niet langer serieus genomen worden, kan de disciplinerende van burgers iedere keer discussie opleveren en kan een gevoel van onveiligheid ontstaan. Om de samenleving te ordenen is het dan ook van belang dat burgers dit vertrouwen in de rechter behouden. Nu traditionele waarden en professionaliteit van de rechtspraak niet langer altijd voldoende blijken om vertrouwen te winnen, en gezag op basis van vertrouwen hiermee in het geding komt, moet gezocht worden naar nieuwe manieren om dit vertrouwen te behouden en te herwinnen, zonder de kernwaarden van de rechtspraak te schaden.

Transparantie is volgens sommigen een ‘quasi-religieuze’ term geworden; de oplossing voor ieder probleem. De eis lijkt duidelijk; inzicht en openbaarheid. In deze context lijkt het onontkoombaar om deze oplossing te omarmen en het resultaat ervan te onderzoeken. Deze scriptie tracht dan ook bij te dragen aan het debat over het effect van transparantie in de rechtspraak als middel om het vertrouwen van burgers te versterken.

De uitkomsten van het onderzoek wijzen erop dat transparantie inderdaad invloed kan hebben op het vertrouwen van burgers. Dit gaat echter vooral om een effect na het zien van een bepaald fragment. Het algemene beeld van burgers lijkt niet grondig veranderd te worden, toch gaat er een positieve invloed uit van het zien van een fragment met het ‘dagelijkse werk’ van een rechter. Met deze belangrijke conclusie lijkt transparantie, vooral in de vorm van een initiatief als een televisieprogramma, tegenwicht te kunnen bieden aan enkele ‘aanklachten’, of breder; sentimenten vanuit de samenleving.

Een van de breuken die Noordegraaf (2010) tussen de rechtspraak en de samenleving onderscheidt, is dat het beeld van de rechtspraak wordt gemaakt door door de media uitgelichte gevallen, terwijl dit niet typerend is voor de dagelijkse gang van zaken. Een programma als ‘De Rechtbank’ lijkt te kunnen bijdragen aan het dichten van deze breuk. Het volgen van het dagelijks werk van de rechter lijkt voor meer vertrouwen van burgers in rechters te zorgen. Ook de gebrekkige communicatie van de rechter, een andere breuk die Noordegraaf onderscheidt en een element dat volgens Gabriël van den Brink (2009) aan de professionaliteit van de rechter toegevoegd zou moeten worden, lijkt door transparantie te kunnen worden verbeterd. De communicatie van de rechter wordt als helderder en begrijpelijker ervaren wanneer men in aanraking is geweest met de onderzochte vormen van transparantie. De externe oriëntatie die de rechtspraak nastreeft, blijkt zichtbaar te zijn door het zien van het fragment. Hoewel het ‘laten zien dat rechters weten wat er in de samenleving speelt’ op het eerste gezicht geen gemakkelijke opgave is, lijken initiatieven waarbij transparantie actief en begrijpelijk naar buiten worden gebracht een manier te kunnen zijn om de rechter van zijn label ‘wereldvreemd’ te ontdoen.

Een andere belangrijke aanklacht die recentelijk door media en zelfs politici gedaan wordt, betreft de partijdigheid van rechters. Rechters zouden, zo zou uit verschillende incidenten blijken, hun objectieve en onpartijdige rol niet correct vervullen. De neutraliteit van de rechter wordt bevraagd en leidt tot onzekerheid; objectiviteit en onpartijdigheid behoren immers tot de door de rechtspraak zelf geformuleerde ‘traditionele kernwaarden’, en zouden juist versterkt moeten worden. Uitgaande van de consistentie van de waarde ‘neutraliteit’ in dit onderzoek, zou transparantie in dit debat wellicht een ander beeld kunnen schetsen. De beeldvorming in de uitspraak en het fragment lijken geen effect te hebben op de ervaren neutraliteit van de rechter. Door beeldvorming zelf in de hand te nemen, kan door de inzet van transparantie wellicht tegenwicht worden geboden tegen het beeld dat door media wordt neergezet. Getoond kan worden dat neutraliteit in het dagelijks werk van de rechter een belangrijke rol speelt, waardoor incidenten beter te plaatsen zijn als zijnde incidenten, in plaats van een algemeen beeld weten te creëren.

Meer algemeen is de meest waardevolle plaatsing en wellicht bijdrage aan het publiek debat zowel een ondersteuning van de wenselijkheid van transparantie, als ook een relativering. Het onderzoek sluit aan bij voorstanders van transparantie en onderschrijft dat een antwoord op de vraag naar transparantie een positief effect kan hebben op vertrouwen van burgers. Het erkent hierin dat de vraag naar transparantie in het maatschappelijk debat in ieder geval deels gegrond is. Belangrijk is echter vooral ook de relativering die benodigd lijkt in dit maatschappelijk debat. Transparantie *kan*, bij juiste inzet, en zoals blijkt uit dit onderzoek vooral via beeld, bijdragen aan het vertrouwen in rechters en hierbij geen kwaad doen aan, of zelfs een positief effect hebben op kernwaarden van de rechtspraak. De invloed blijkt echter *beperkt*. Het algemene beeld van de rechter verandert niet ingrijpend na het zien van een fragment en hangt ook samen met de inhoud van het fragment. Hoewel een aanbeveling voor vervolgonderzoek zou zijn om lange termijn effecten van transparantie te bekijken, kan op grond van dit, weliswaar beperkte, onderzoek een waarschuwing geplaatst worden bij het overschatten van de invloed van transparantie. Hoewel transparantie kan *bijdragen*, lijkt het geen direct wondermiddel voor het bouwen van vertrouwen te zijn. Zoals Pauline Meurs (2009: 22) stelt: “*Vertrouwen is een werkwoord: het is hard werken en het karwei is nooit af*”. Transparantie, zo blijkt uit deze scriptie, kan een waardevolle toevoeging leveren aan dit karwei en zo bijdragen zijn aan dit werkwoord ‘vertrouwen’.

Literatuurlijst

- Alt, J.A., Lassen, D.D., & Skilling, D. (2002). *Fiscal Transparency, Gubernatorial Popularity, and the Scale of Government: Evidence from the States*. Harvard University.
- Baarda, D.B., M.P.M. de Goede & C.J. van Dijkum (2007). *Basisboek Statistiek met SPSS: Handleiding voor het verwerken en analyseren van en rapporteren over (onderzoeks)gegevens*. Houten: Wolters-Noordhoff Groningen.
- Bal, R. (2008). *De nieuwe zichtbaarheid: Sturing in tijden van marktwerking*. Oratie Erasmus MC.
- Barber, B. (1983). *The logic and limits of trust*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Barendrecht, M. (2004). Pak klassieke kern van rechtsstaat aan: Regelgeving, geschiloplossing en democratie kunnen moderner worden georganiseerd. *NRC Handelsblad 'Opinie en Debat'*, 1 juli 2004.
- Bentham, J. (1999) [1816]. *Political Tactics*. In M. James, C. Blamires & C. Pease-Watkin (Eds.). Oxford: Clarendon Press.
- Birkinshaw, P. (2006). Transparency as a Human Right. In C. Hood & D. Heald (Eds.), *Transparency: The Key to Better Governance?* (pp. 47-57). Oxford: Oxford University Press.
- Boer, M. den (1998). Steamy Windows: Transparency and Openness in Justice and Home Affairs. In V. Deckmyn en I. Thompson (Eds.), *Openness and Transparency in the European Union* (pp. 91-105). Maastricht: European Institute of Public Administration.
- Bouckaert, G., & Walle, S. van de (2003). Comparing measures of citizen trust and user satisfaction as indicators of 'good governance': difficulties in linking trust and satisfaction indicators. *International Review of Administrative Sciences*, 69(3), 329-343.
- Boutellier, H. (2006). De veiligheidsutopie: Over vitaliteit, bescherming en burgerschap. In Kouijzer, D., & Gelder, A. van (red.) (Institut Néerlandais, Parijs), *Erasmus-Descartes Conferentie veiligheid en vrijheid, 24 november 2006: Introductiedossier* (pp. 131-143). Den Haag: Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties & Ministerie van Justitie.
- Bovend'teert, P.P.T. (2008). *Rechterlijke organisatie, rechters en rechtspraak*. Deventer: Kluwer.
- Bovens, M.A.P. (2003). *De digitale republiek. Democratie en rechtsstaat in de informatiemaatschappij*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Buchanan, D.A., & Bryman, A. (2007). Contextualizing Methods Choice in Organizational Research. *Organizational Research Methods*, 10, 483-501.
- Buckwalter, N.D. (2010). *Transparency in Government: A Search for Clarity*. Presented at the 22nd Annual Conference of the Association for Budgeting and Financial Management, Omaha, Nebraska, October 7 - 9, 2010.
- Bureau van de Raad voor de Rechtspraak (2006). *Rapport Visitatie Bureau voor de Raad van de Rechtspraak 2006*.
- Brink, G. van den (2009). *Rechtspraaklezing 2008: Geloofwaardige rechtspraak: De rechter als bruggenbouwer*. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Broekhoven, M., Evenhuis, E., Heitkamp, V., & Niessink, M. (2009). *Betekenis geven aan vertrouwen: Naar een vertrouwenwekkende overheidscommunicatie*. Nederlandse School voor Openbaar Bestuur.
- Bruijn, H. de (2001). *Prestatiemeting in de publieke sector: tussen professie en verantwoording*. Amsterdam: Boom Uitgevers.
- Chen, S., & Dhillon, G. (2003). Interpreting Dimensions of Consumer Trust in E-Commerce. *Information Technology and Management*, 4(2-3), 303-318.
- Chopra, K. & Wallace, W.A. (2003). *Trust in Electronic Environments*. 36th Annual Hawaii International Conference on System Sciences (HICSS'03) - Track 9.
- Coleman (1994). *Foundations of Social Theory*. Harvard: Harvard University Press.
- Corstens, G.J.M. (2009). *Voordracht op jaarcongres NVvR. Magistraat 2.0 - de update*. Den Haag: Hoge Raad der Nederlanden.

- Davis, J. (1998). Access to and Transmission of Information: Position of the Media. In V. Deckmyn en I. Thompson (Eds.), *Openness and Transparency in the European Union* (pp. 121-126). Maastricht: European Institute of Public Administration.
- Davis, M. & Elliston, F. (1986). *Ethics and the Legal Profession*. New York: Prometheus Books.
- Dekker, P. (1999). *Niveaus van vertrouwen in landen van de Europese Unie*. Jaarboek Marktonderzoek Associatie (pp. 161-174). Haarlem: De Vrieseborch.
- Deetz, S. (1996). Describing Differences in Approaches to Organization Science: Rethinking Burrell and Morgan and Their Legacy. *Organization Science*, 7(2), 191-207.
- Dijk, F. van (2003). De rechter anno 2010. *Trema* 2, 41-47.
- Dunn, J., (1984). The Concept of 'Trust' in the Politics of John Locke'. In R. Rorty, J.B. Schneewind en Q Skinner (Eds.), *Philosophy in History: Essays on the Historiography of Philosophy* (pp. 279-301). Cambridge: Cambridge University Press.
- EO (2011). De Rechtbank. Verkregen van http://www.eo.nl/overdeco/pers/page/De_Rechtbank/articles/article.esp?article=1183_1189 op 05-01-2011.
- Etzioni, A. (2010). Is Transparency the Best Disinfectant? *Journal of Political Philosophy*, 18(4), 389-404.
- Felling, A., Peters, J., & Scheepers, P. (2000). *Individualisering in Nederland aan het eind van de twintigste eeuw. Empirisch onderzoek naar omstreden hypothesen*. Assen: Van Gorcum.
- Field, A. (2009). *Discovering Statistics Using SPSS*. London: Sage Publications.
- Finel, B.I., & Lord, K.M. (1999). The Surprising Logic of Transparency. *International Studies Quarterly*, 43(2), 315-339.
- Fukuyama, F. (1995). *Trust: The social virtues and the creation of prosperity*. New York: Free Press.
- Freidson, E (2001). *Professionalism: The Third Logic*. Cambridge: Polity.
- Goddijn, S.T., & Vlieger, J.J. de (2004). *MVO in ketens. Een MVO-ketensamenwerkingsmodel en een voorstel tot ontwikkeling van een GRI-jaarrapport voor de foodsector*. Den Haag: LEI.
- Gommer, H. (2007). Onbewuste denkprocessen maken motivering tot noodzaak. *Trema*, 30(4), 127-134.
- Gommer, H. (2008). Afscheid van het mythisch gezag. *Trema*, 31(2), 54-59.
- Grimmelikhuijsen, S.G. (2010). Transparency of Public Decision-Making: Towards Trust in Local Government. *Policy & Internet*, 2(1), 5-35.
- Heald, D. (2006). Varieties of Transparency. In C. Hood & D. Heald (Eds.), *Transparency: The Key to Better Governance?* (pp. 25-43). Oxford: Oxford University Press.
- Herweijer, M. (2010). Effecten van prestatiebekostiging. In D. Verlet en C. Devos (red.) *Efficiëntie en effectiviteit van de publieke sector in de weegschaal*. Brussel: Diensten voor het Algemeen Regeringsbeleid. Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Hoge Raad (2011). De toga deels ontmanteld. Geraadpleegd via <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/HogeRaad/Over+de+Hoge+Raad/Publicaties/De+toga+deels+ontmanteld.htm>
- Hood, C. (1995). The New Public Management in the 1980's: Variations on a theme. *Accounting, Organizations & Society*, 20(3), 93-109.
- Hood, C., & Heald, D. (Eds.) (2006). *Transparency: The Key to Better Governance?* Oxford: Oxford University Press.
- Korsten, A.F.A. (2007). Prestatiemanagement: doet management ertoe? Resultaten van organisaties of eenheden daarbinnen. Verkregen van <http://www.arnokorsten.nl/PDF/Organiseren%20en%20mgmt/Prestatiemanagement.pdf>
- Kwak, A.J. (2006). De meervoudige rechter: Gezaghebbend, neutraal, efficiënt en coöperatief. *Rechtstreeks*, (3), 7-60.
- Lewis, J.D., & Weigert, A. (1985). Trust as a Social Reality. *Social Forces*, 63(4), 967-985.
- Luhmann, N. (1979). *Trust and Power*. New York: Wiley Publishers.

- Mackor, A.R. (2011). *Grenzen aan professionele autonomie*. Uitgesproken rede, Universiteit van Groningen.
- Mayer, R.C., Davis J.H., & Schoorman F.D. (1995). An Integrative Model of Organizational Trust. *The Academy of Management Review*, 20(3), 709-734.
- McAllister, D.J. (1995). Affect- and Cognition-based trust as foundations for interpersonal cooperation in organizations. *Academy of Management Journal*, 38(1), 24-59.
- McKnight, D. H. & Chervany, N. L. (1996). *The Meanings of Trust*. University of Minnesota.
- McKnight, D.H., & Chervany, N.L. (2000). What is Trust? A Conceptual Analysis and an Interdisciplinary Model. *AMCIS 2000 Proceedings*. Paper 382.
- McKnight, D.H., & Chervany, N.L. (2001). Trust and Distrust Definitions: One bite at a time. *Lecture Notes in Computer Science*, 2246, 27-54.
- McKnight, D.H. & Chervany, N.L. (2006). Reflections on an initial trust-building model. In Bachman, R. & A. Zaheer (eds.), *Handbook of Trust Research* (pp. 29-51). Cheltenham: Elgar..
- McKnight, D.H. Choudhury, V. & Kacmar C. (2002). Developing and Validating Trustmeasures for e-Commerce: An integrative Typology. *Information Systems Research*, 13(3), 334-3559.
- Meijer, A.J., Grimmeliikhuijsen, S.G., & Brandsma, G.J. (2009). Transparantie. In M. Bovens & T. Schillemans (red.), *Handboek Publieke Verantwoording* (pp. 205-226). Den Haag: Uitgeverij Lemma.
- Meurs, P. (2009). *Sociaal vertrouwen: een kwestie van durf*. Verwey-Jonker/SER Lezing.
- Mintzberg, H. (2006 [1992]). *Organisatiestructuren*. Amsterdam: Pearson Education Benelux.
- Möllering, G. (2005). Rational, institutional and active trust: just do it!? In K. Bijlsma-Frankema en R. Woolthuis (Eds.), *Trust under Pressure: Empirical Investigations of Trust and Trust Building in Uncertain Circumstances* (pp. 17-36). Cheltenham.
- Noordegraaf, M. (2010). *Van cases naar context – Nieuwe professionals gevraagd*. Lezing Nacht van Descartes, Gezag van de toga, 23 september 2010.
- Noordegraaf, M., & Geuijen, K. (2011). Maatschappelijke opdrachten en publiek management. In M. Noordegraaf, K. Geuijen en A.J. Meijer (Eds.), *Handboek Publiek Management*. Den Haag: Lemma.
- O'Neill, O. (2002). *A Question of Trust*. The BBC Reith Lectures. Cambridge: Cambridge University Press.
- O'Neill, O. (2006). Transparency and the Ethics of Communication. In C. Hood & D. Heald (Eds.), *Transparency: The Key to Better Governance?* (pp. 25-43). Oxford: Oxford University Press.
- Oorschot, J.A. et al. (1995). Autonomie als universeel menselijk streven. In J.A. van Oorschot et al. (Eds.), *Professionele autonomie van de medisch specialist*. Assen: Van Gorcum.
- Ossewaarde, R. (2006). *Maatschappelijke organisaties: een sociologische inleiding*. Amsterdam : Boom Onderwijs.
- Pallant, J. (2007). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows (version 15)*. Sydney: Allen & Unwin.
- Peters, R.G., Covello, V.T., & McCallum D.V. (1997). The Determinants of Trust and Credibility in Environmental Risk Communication: An Empirical Study. *Risk Analysis*, 17(1), 43-54.
- Prat, A. (2006). The more closely we are watched, the better we behave? In C. Hood & D. Heald (Eds.), *Transparency: The Key to Better Governance?* (pp. 91-106). Oxford: Oxford University Press.
- Putnam, R.D. (1993). *Making Democracy Work. Civic traditions in modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Ridderbos, M. (2011). Financieel Management. In M. Noordegraaf, C.H.M. Geuijen & A.J.Meijer (Eds.), *Handboek Publiek Management*. Den Haag: Lemma

- Reichard, C. (1998). The impact of performance management on transparency and accountability in the public sector. In Hondeghem, A. (ed.), *Ethics and accountability in a context of governance and new public management*. Amsterdam: IOS Press.
- De Rechtspraak (2011a). Hoe staat de rechtspraak ervoor. <http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak/Visie-op-de-rechtspraak/Pages/Hoe-staat-de-rechtspraak-er-voor.aspx>
- De Rechtspraak (2011b). Visie op de rechtspraak. <http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak/Visie-op-de-rechtspraak/Pages/Visie-op-de-rechtspraak.aspx>.
- De Rechtspraak (2011c). Agenda van de Rechtspraak 2011-2014. Verkregen van <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Publicaties/Agenda+van+de+Rechtspraak+2011-2014/>
- De Rechtspraak (2011d). Meet the Judge. <http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Rechtbanken/Breda/Nieuws/Pages/Meet-the-judge-.aspx>
- De Rechtspraak (2011e). Project Motiveringsverbetering in Strafvonnissen. Verkregen van [http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Kwaliteit+van+de+Rechtspraak/Project+Motiveringsverbetering+in+Strafvonnissen+\(PROMIS\).htm](http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/RvdR/Kwaliteit+van+de+Rechtspraak/Project+Motiveringsverbetering+in+Strafvonnissen+(PROMIS).htm)
- De Rechtspraak (2011f). Strategienota: Met recht in dialoog. Strategie Rechtbank Utrecht 2007-2010. Verkregen van <http://www.rechtspraak.nl/Gerechten/Rechtbanken/Utrecht/Over+de+rechtbank/Publicaties/Strategienota.htm>
- De Rechtspraak (2011g). Selectiecommissie Rechterlijke Macht. <http://www.rechtspraak.nl/Werken-bij/rechter-worden/selectiecommissie-rechterlijke-macht/Pages/default.aspx>
- De Rechtspraak (2011h). Kernwaarden van de rechtspraak. <http://www.rechtspraak.nl/Organisatie/Raad-Voor-De-Rechtspraak/Visie-op-de-rechtspraak/Pages/Kernwaarden-van-de-rechtspraak.aspx>
- Rijksoverheid (2011). Het rechterschap als vak. Verkregen van http://www.werkenbijhetrijk.nl/werkgever/organisaties/rechter/index.cfm?artikelen_id=523&adm_pin=01700
- Roberts, A. (2006). Dashed Expectations: Governmental Adaptation to Transparency Rules. In C. Hood & D. Heald (Eds.), *Transparency: The Key to Better Governance?* (pp. 25-43). Oxford: Oxford University Press.
- Roos, T. de (2003). In *Vrij Nederland 11-10-2003*.
- Rosier, Th. (2010). *Grondslagen van het recht: Achtergronden*. Den Haag: Boom Juridische Uitgevers.
- Rousseau, D.M., Sitkin, S.B. & Burt, R.S. (1998). Not so different after all: A cross-discipline view of trust. *Academy of Management Review*, 23(3), 383-404.
- Rotter, J.B. (1980). Interpersonal trust, trustworthiness, and guiltibility. *American Psychologist*, 35(1), 1-7.
- Schepper, G. de & Verlet, D. (2010). *Op naar een (nog) beter bestuurlijk beleid in Vlaanderen: De crisis als gangmaker of rem?* Paper voor de workshop 'Crisis als uitdaging bij bestuurlijke hervormingen in een post-NPM context', Leuven.
- Schnabel, P. (2000). Een sociale en culturele verkenning voor de lange termijn. In P. Schnabel en H. Don (red.), *Trends, dilemma's en beleid. Essays over ontwikkelingen op langere termijn*. Den Haag: Centraal Planbureau/ Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Scholten, P., & Scholten, G.J. (1974). *Asser Scholten: Algemeen Deel*. Zwolle: W.E.J. Tweekk Willink.
- Schuyt, K., & Verhoeven, I. (2003). Institutioneel vertrouwen als bron van legitimiteit. *Tijdschrift voor Openbaar Bestuur*, 3(13), 11-14.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) (2004a). *Vertrouwen in de rechtspraak: Theoretische en empirische verkenningen voor een monitor*. Den Haag: SCP.
- Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) (2004b). *Sociaal en Cultureel Rapport 2004*, Den Haag: SCP.

- Sociaal en Cultureel Planbureau (2007). *Vertrouwen in de rechtspraak nader onderzocht*. Den Haag: SCP.
- Stein, J. (1971). *The Random House dictionary of the English language*. New York: Random House.
- Stuiveling, S. (2010). Rechtspraaklezing 2009. Transparantie en Rechtspraak. Den Haag: Raad voor de Rechtspraak.
- Swanborn, P.G. (2002). *Basisboek sociaal onderzoek*. Amsterdam: Uitgeverij Boom.
- Sztompka, P. (1999). *Trust: A sociological theory*. Cambridge, Cambridge UP.
- Taekema, S.H. (2003). *The Concept of Ideals in Legal Theory*. Den Haag: Kluwer.
- Thiel, van S. (2007). *Bestuurskundig onderzoek, een methodologische inleiding*. Bussum: Coutinho
- Tonkens, E. (2008). *Herwaardering voor professionals, maar hoe?* Tekst gedrukte versie ROB-lezing 9 september 2008.
- Trappenburg, M. (2010). Managers en professionals in: Noordegraaf, M., Geuijen, K., & Meijer, A. (red.) (2011). *Handboek Publiek management*. Den Haag: Lemma.
- Verbeeten, F. (2005). New Public Management bij Nederlandse overheids- en non-profit organisaties: stand van zaken. *Management Accounting, januari/februari*, 25-32.